Staats- und Universitätsbibliothek Bremen
HERZOG AUGUST BIBLIOTHEK
DFG

Staats- und Universitätsbibliothek Bremen

Digitale Sammlungen

Sallust - msb 0024

[Italien], [15. Jh., 2. Hälfte]

urn:nbn:de:gbv:46:1-115701

Visual Library

450
23613

Staats- und
Universitätsbibliothek Bremen

Staats- und
Universitätsbibliothek Bremen

Nro 24.
Manuscripta. b. 24.
BIBLIOTHECA BREMENSIS
msb 0024

Staats- und
Universitätsbibliothek Bremen

Staats- und
Universitätsbibliothek Bremen

Staats- und
Universitätsbibliothek Bremen

Staats- und
Universitätsbibliothek Bremen

Staats- und
Universitätsbibliothek Bremen

Item de homine ... ... in actu ... ut ...
... et ... possit dici ... ... in actu ...
... ... actus ... supposito ut possit dici ...

f. se ipsos

O
Mnis homines qui sese

pferri

student prestare ceteris ani-

tam virtute vel ingenio — conari

-malibus summa operi niti decet

quasi — fama — f. bestie

ne vitam silencio transeant / veluti pecora

pecora / naturas — pata — formavit

que natura prona atque ventri obediencia finxit. Sed

porta

nostra omnis vis in animo et corpore sita est.

nos mortales

ad obediendum

Animi imperio corporis servicio magis utimur.

bestijs scilicet dicitur belue media corrupta

f. propriam — f. fugiendum corporis

Alterum nobis cum dijs alterum cum beluis commune

pro quo

Quo michi rectius esse videtur ingenii quam

corporis — virtutibus — fama

virium opibus gloriam querere / et quam vita ipsa qua

vitam — de nobis — valde magnam

fruimur brevis est / memoriam nostri quam maxime

longam efficere. decet Nam diviciarum et forme

fama

gloria fluxa atque fragilis est / virtus autem

clara eternaque habetur. Sed diu inter mor-

an

tales certamine magnum fuit: vi ne corporis

an virtute animi res militaris magis procederet

Item ... ...
... et ...

Item alt... ... ad ... refert ... ... ad ... ... refert ...

Staats- und Universitäts Bibliothek Bremen

Staats- und
Universitätsbibliothek Bremen

Item consulto adverbium quod [illegible] consule [illegible] ut quis dico eo hoc consulto feci id est prudenter
Item vita [illegible] Salustius [illegible] diuiq[ue] [illegible] Salustius id est vita que desiderata est

Nam et prius quam incipias consulto: et ubi
consulueris: mature facto opus est. Ita utrumque
indigens per se alterum alterius auxilio indiget
Igitur initio reges. Nam in terris id nomen
imperii primum fuit diversi pars ingenium alii
corpus exercebant. Etiam tum vita hominum sine
cupiditate agitabatur. Sua cuique satis placebant.
Postea vero quam in Asia Cyrus in Grecia Lace-
demonii et athenienses cepere urbes: atque na-
tiones subigere: libidinem dominandi causam
belli habere: et maximam gloriam in maximo imperio
putare: tum demum periculo atque negotiis compertum
est in bello plurimum ingenium posse.
Quod si regum atque imperatorum animi virtus in pace
ita ut in bello valeret equabilius atque constantius
sese res humane haberent. Neque aliud alio ferri

Hic [illegible] est adverbium

Hic [illegible] [illegible] [illegible] quod predicto [illegible] [illegible] habebant

Item periculo [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

neque mutari ac misceri omnia cerneres. Nam
imperium facile his artibus retinetur quibus partum est
initio. Verum ubi pro labore desidia, pro contie
ntia et equitate libido atque superbia invasere,
fortuna simul cum moribus mutatur. Ita imperium
semper ad optimum quemque a minus bono transfertur.
Que homines arant navigant hedificant
virtuti omnia parent. Sed multi mortales
dediti ventri atque somno indocti incultique
vitam sicuti peregrinantes transiere. Quibus
profecto contra naturam corpus voluptati, anima
honori fuit. Quorum ego vitam mortemque
iuxta extimo quoniam de utroque siletur. Verum
enim vero is demum mihi vivere atque frui anima
videtur qui aliquo negotio intentus preclari
facinoris aut artis bone famam querit

Sed in magna copia rerum, aliud alijs natura
iter ostendit. Pulcrum est bene facere rei publice [parentie]
etiam et benedicere [consulte], haud absurdum est. Vel
pace vel bello clarum [famosus] fieri licet, et qui fecere
et qui facta aliorum scripsere, multi laudantur.
Et michi quidem tametsi [ipse] haud quaquam [nequaquam] par
gloria sequatur scriptorem et auctorem rerum,
tamen imprimis arduum videtur res gestas
scribere. Primum [scilicet primo loco] quod facta dictis [scilicet cum stilo] exequenda sunt.
Dehinc [2o loco] quia plerique que delicta reprehenderis [3o loco]
malivolentia et invidia dicta putant. Ubi
de magna virtute atque gloria bonorum memores [scilicet describis],
que sibi quisque facilia factu [ad faciendum] putat, equo
animo accipit. Supra ea veluti ficta [dicta] pro falsis
ducit. Sed ego adolescentulus [scilicet parvulus] initio sicuti
plerique a studio [scilicet propter studium complendi] ad rem publicam delatus [abstractus] sum.

Item puer dicitur usque septimum annum, adulescens a septimo anno usque xxv, a xxv anno
usque xl vir, senex a xl anno usque lx annum, et post et deinde decrepitus

ii^a co^p

ibique mihi multa adversa fuere. Nam pro

pudore, pro abstinentia, pro virtute, audacia,

largitio, avaritia vigebant. Que tametsi

animus aspernabatur insolens malarum artium,

tamen inter tanta vitia imbecilla etas ambi-

tione corrupta tenebatur. Ac me cum a re-

liquorum malis moribus dissentirem, nichil-

ominus honoris cupido eadem qua ceteros

fama atque invidia vexabat. Igitur ubi

animus ex multis miseriis atque periculis requi-

evit et michi reliquam etatem a re pu-

blica procul habendam decrevi, non fuit michi consilium

socordia atque desidia bonum ocium conterere,

neque vero agrum colendo aut venando,

servilibus officiis, intentum etatem

agere; sed a quo incepto studio

Interlinear and marginal glosses: fuerit; tunc florebat; scilicet res; que; non plus; puer seu iuvenis; propter alium dicit desiderium honoris; abstraherer; dimissa ista honore seu re publica; remota; scilicet actiones; pulchrum propositum; studium; ydere; ut fuit deus laborando; vivere; Item imbecillis id est juvenis / Item insolens capitur / pro superbo ut mihi insolentem

ambitio mala detinuerat: eodem regressus sta-
tui res gestas populi Romani carptim ut quequam me-
moria videbantur digna perscribere. Eo
magis quod michi a spe metu partibus rei pub-
lice animus liber erat. Igitur de catiline
coniuratione quam verissime potero paucis
absolvam. Nam id facinus inprimis ego memorabile
extimo sceleris atque periculi novitate. De
cuius hominis moribus pauca prius explananda
sunt: quam initium narrandi faciam.

L. Ucius Catilina nobili genere natus
fuit magna vi animi et corporis sed
ingenio malo pravoque. Huic ab adole-
scentia sua bella intestina: cedes rapi-
ne discordia civilis grata fuere, ibique

Glosses (interlinear and marginal): s. ad studium; dimissis aliis; scribere; seditionibus; coniuratione; verissime; destruam; sceleris; existimo; peccatorum; s. catheline; propter hac Salustius mores et cetera catheline narrat; s. ille inveniens; genere romana; s. magna; civilia; infectiones; violentia; fuerunt; pessima; vide duas ... cedo ... et cedo ...

p̄ habebat

iuuentutem suam exercuit. Corpus patiens — Item alter ide fugus

i. ei comodebat — longo tpe frigoris — glaciei — et

medie algoris uigilie supra quam cuiquam credi-

fuerit — valde — vigini t ore ad t corde

est. Animus audax subdolus uarius cuius lubet — fraus i actu insidie t loco dolus i ubis

rei simulator ac dissimulator alieni appetens — Item appetens est hic no et t illa no appetens

al' pfugus

sui profusus ardens in cupiditatibus. Satis eloquen- — alieni p dua nota p̄ natura et vice post in ftio

superbus

tie sapientie parum. Vastus animus inmoderata

i. mag — nimis — p lucri cathe

incredibilia alta semper cupiebat. Hunc

post dominationem lucii sille libido maxima inua-

i. capiendi

serat rei publice capiende. Neque id quibus modis

reputat — aliquid

assequeretur dum id sibi regnum pararet quicquam

i. asili — multum mag

pensi habebat. Agitabatur magis magisque in — h̄o pensus, sponte, consilium et cogitacio fuerat

crudelis — domestica

dies animus eius ferox inopia rei familiaris

qui fecebat de scelus — i. inopia et sua

et conscientia scelerum. Que utraque his ar-

augmentauerat — et

tibus auxerat quas supra memoraui. Incitabant

commouebat

i. ciuium ciuitas

tatis — quos pessima ac diuersa inter

p mores

Item vastus i largus, amplus ut superbus et vastus vastus in pli est no dux Tempis

Item quod Salustius dicit domi per intellectus ... et ... concludere ...

ae mala luxuria atque avaritia vexabant: res

ipsa hortari videtur: quoniam de moribus civitatis

tempus admonuit, supra repetere: ac paucis

instituta maiorum domi militiaeque quomodo

rem publicam habuerint: quantamque reliquerint: et

ut paulatim immutata ex pulcherrima et op-

tima ac flagitiosissima facta sit disserere.

Urbem romam sicuti ego accepi condidere

atque habuere initio Troiani: qui enea duce

profugi sedibus incertis vagabantur: cumque

his aborigines genus hominum agreste: sine

legibus sine imperio liberum atque solutum. Hii

postquam in una moenia convenere: dispari genere:

dissimili lingua: alii alio more viventes in-

credibile memoratu est quam facile coal-

uerint. Sed postquam res eorum civibus moribus:

Item ... quod ... ablativus ... principaliter ... ablativus ...

principaliter ... teste ...

hic in loco ... enea duce ... enea ducente quod est ablativus ...

Incipit 2m capitulum de principio rome

coaleo + cresco

Item opulentus a um ... et opulens ... et opulento ... Et opitulor aris deponens auxiliari opitulamen et opitulatio ... auxilium

agris aucta satis prospera satisque pollens vide-
batur, sicuti pleraque mortalium habentur,
invidia ex opulentia orta est. Igitur reges
populique finitimi bello temptare, pauci ex amicis
auxilio esse. Nam ceteri metu perculsi a periculis
aberant. At romani domi militiaeque intenti
festinare parare alius alium hortari hostibus
obviam ire libertatem patriam parentesque
armis tegere. Post ubi pericula virtute propu-
lerant sociis atque amicis auxilia portabant.
Imperium legitimum nomen imperii regium habebant.
Magisque dandis beneficiis quam accipiendis
amicitias parabant. Delecti quibus corpus annis
firmum ~~infirmum~~ ingenium sapientia vali-
dum erat rei publicae consultabant. Hii vel etate vel
cure similitudine patres appellabantur. Post

ubi regium imperium quod initio conservande liber
tatis rei publice fuerat in superbiam dominationemque se conver
tit. inmutato more annua imperia binosque
imperatores sibi fecere. Eo modo minime posse
putabant per licentiam insolescere animum humanum
Sed ea tempestate cepere sese quisque magis ex
tollere magisque ingenium in promptu habere. Nam
regibus boni quam mali suspiciores sunt semper
que his aliena virtus formidolosa est. Sed civitas
incredibile memoratu est adepta libertate
quantum brevi creverit tanta cupido glorie incesserat
Nam primum iuventus simul ac belli pati
ens erat in castris per laborem usum militiam
discebat magisque in decoris armis et mili
taribus equis quam in scortis atque conviviis libidinem habe
bant. Igitur talibus viris non labor insolitus non

Locus ullus asper aut arduus erat, neque armatus
hostis formidolosus; virtus omnia domuerat. Sed
glorie maximum certamen inter ipsos erat. Se quisque
hostem ferire, murum ascendere, conspici dum
tale facinus faceret, properabat. Eas esse divitias, eam
bonam famam magnamque nobilitatem putabant.
Laudis avidi, pecunie liberales erant; gloriam
ingentem, divitias honestas volebant. Memo-
rare possem, quibus in locis maximas hostium
copias populus Romanus parva manu fuderit, quas urbes
natura munitas pugnando ceperit, ni ea res longius
nos ab incepto traheret. Sed profecto fortuna in
omni re dominatur. Ea cunctas res ex libidine
magis quam ex vero celebrat obscuratque. Atheniensium
res geste, sicuti ego extimo, satis ample
magnificeque fuere, verum aliquanto minores

que fama feruntur: sed quia provenere ibi magna
scriptorum ingenia per terrarum orbem athe-
niensium facta pro maximis celebrantur. Ita
eorum qui ea fecere virtus tanta habetur quantum potu-
ere ea verbis extollere preclara ingenia. At populo
romano numquam ea copia fuit: quia quisque prudentis-
simus maxime negociosus erat. Ingenium nemo
sine corpore exercebat. Optimus quisque facere quam
dicere: et sua ab aliis benefacta laudari quam ipse
aliorum narrare malebat. Igitur domi mili-
cieque boni mores colebatur. Concordia max-
ima minima avaricia illis erat. Ius bonumque apud
eos non legibus magis quam natura valebat. Iurgia
discordias simultates cum hostibus exercebant.
Cives cum civibus de virtute certabant. In sup-
liciis deorum magnifici: domi parci: in amicis

fideles erant. Duabus his artibus audacia in bel
lo ubi pax evenerat equitate seque remque pub
licam curabant. quarum rerum ego maxima docu
menta haec habeo. quod in bello vindicatum est saepius
in eos qui contra imperium in hostem pugnaverant quique
revocati tardius proelio excesserant quam qui signa
relinquere aut pulsi loco cedere ausi erant.
In pace vero beneficiis magis quam metu imperium
agitabant. Et accepta iniuria ignoscere quam persequi
malebant. Sed ubi labore atque iustitia res publica
crevit: reges magni bello domiti: nationes
ferae et populi ingentes vi subacti sunt Kartago
emula imperii Romani ab stirpe interiit: cuncta maria
terraeque patebant: Saevire tunc fortuna ac miscere
omnia coepit: Qui labores pericula dubias atque
asperas res facile toleraverant: his otium

diuitieque optande: alijs oneri miserieque fuere.

Igitur primo pecunie deinde imperij cupido creuit.
et ea quasi materies omnium malorum fuere. Namque aua-
ricia fidem probitatem ceterasque bonas artes sub-
uertit: pro hijs superbiam crudelitatem deos neglegere
omnia uenalia habere edocuit. Ambicio multos
mortales falsos fieri subegit: aliud clausum in
pectore: aliud in lingwa promptum habere. ami-
cicias inimicicias non ex re sed ex commodo extimare.
magisque uultum quam bonum ingenium habere. hec
primo crescere paulatim: interdum uindicari: post
ubi contagio quasi pestilencia inuasit: ciuitas im-
mutata est: imperio ex iustissimo atque optimo
crudele intolleraduz factum est. Sed primo magis
ambicio quam auaricia animos hominum exercebat: quod tamen
uicium propius uirtuti erat: Nam gloriam honorem

ĩpiuz bonus et ignauus eq sibi exoptat: Sz ille
ita uia nititur: huic qz bone artes desut: do
lis atq fallacijs ctendit. Auaricia pecunie studiu
habet: quaz nemo sapiens ccupiuit: ea qsi ve
nenis malis inbuta corpus aim qz uirilem
effeminat: Sep ĩfinita insaciabilis ē: neq
copia neq inopia minuit. Sz pq L. silla
armis r. p. recepta bonis inicijs malos eue
tus hnit: rape oes: trahe domu alius:
agros cupe: neq modu neq modestiam
uictores hre: feda crudeliaq in ciues facino
ra face. Huc accedebat qd L. silla exercitum
que in asia ductauerat: quo sibi faceret fidum
et cotra morez maioz luxuriose nimisqz libe
raliter hnerat loca amena ac uoluptaria:
facile in ocio ferores militu animos molliuerat

Auaricia

Ubi primum insuevit exercitus populi Romani amare
potare: signa tabulas pictas vasa caelata
mirari: ea privatim et publice rapere: delubra
spoliare: sacra profanaque omnia polluere. Igitur hi
milites postquam victoriam adepti sunt nihil
reliqui victis fecere. Quippe secundae res
sapientium animos fatigant ne illi corruptis
moribus victoriae temperarent: postquam divitiae
honori esse coepere et eas gloria imperium potentia
sequebatur: hebescere virtus paupertas probro
haberi: innocentia pro malivolentia duci coepit. Igitur
ex divitiis iuventutem luxuria atque avaritia cum
superbia invasere: rapere: consumere: sua parvi
pendere: aliena cupere: pudicitiam pudorem
divina atque humana promiscua nihil pensi
atque moderati habere. Operae pretium est cum domos

Vel paupertas inter ... ponit pro infamia si ponit pro dedecore

atq villas congnouis in urbium modum hedificatas / visere templa deorum: que nostri maiores religiosi
fecere / verum illi delubra deorum pietate: domos suas gloria decorabant / neque victis quicquam preter iniurie licenciam eripiebant / At hij contra ignauissimi homines per summum scelus omnia ea sociis adimere: que fortissimi viri victores reliquerant / proinde quasi iniuriam facere id demum esset imperio uti / Nam quid ea memorem: que nisi hijs qui videre nemini credibilia sunt / a priuatis compluribus subuersos montes / maria constrata esse: quibus mihi videntur ludibrio fuisse diuicie / quippe quas honeste habere licebat / abuti per turpitudinem properabant / Sed libido stupri ganee ceterique cultus non minor incesserat / viros muliebria pati / mulieres

pudicitiam in propatulo habere vescendi causa terra
marique omnia exquirere, dormire priusquam sompni cupido
esset, non famem aut sitim neque frigus neque
lassitudinem opperiri, sed ea omnia luxu antecapere.
Haec iuventutem ubi familiares opes
defecerant, ad facinora incendebat. animus
imbutus malis artibus haud facile libidinibus
carebat, eo profusius omnibus modis questui
aut sumptui deditus erat.

Capitulum xi de societate catiline et singulis extimulantibus malis

In tanta itaque et tam corrupta civitate
Catelina, id quod factu facillimum
erat, omnium flagitiosorum atque facinorosorum
circa se tamquam stipatorum catervas habebat. Nam
quicumque impudicus, adulter, ganeo, alea manu
ventre pene bona patria laceraverat.

Stipatores sunt illi qui tyrannorum latera defendendi causa assistunt

Caterva i. multitudo

quod alienum es grande conflauerat, quo fla-
gitium aut facinus redimeret. Preterea omnes un-
dique parricide, sacrilegi, conuicti iudiciis aut
pro factis iudicium timentes, ad hec quos manus
atque lingua periurio aut sanguine ciuili alebat;
postremo omnes quos flagitium egestas conscius
animus agitabat: hi Catiline proximi familia-
resque erant. Quod si quis a culpa uacuus in
amiciciam eius inciderat, quottidiano usu atque
illecebris facile par similisque ceteris efficiebatur.
Sed maxime adolescentium familiaritates appete-
bat: eorum animi molles et etate fluxi dolis
haud difficulter capiebantur. Nam ut cuiusque
studium ex etate flagrabat, aliis scorta
prebere, aliis canes atque equos mercari; postre-
mo neque sumptui neque modestie sue parcendum

illos obnoxios fidosque sibi faceret. Scio fuisse no
nullos qui ita extimaret iuventutem que domum
Cateline frequentabat parum honeste pu
diciciam habuisse. Sed ex alijs rebus magis quam quod cuiquam
id compertum foret hec fama valebat. Iam
primum adolescens Catilina multa nefanda
stupra fecerat cum virgine nobili cum sacerdote ve
ste. et alia huiusmodi contra ius fasque. Pos
tremo captus amore aurelie orestille cuius
preter formam nihil bonus umquam laudavit. quod
ea nubere illi dubitabat timens privignum
adultum etate pro certo creditur necato filio va
cuam domum scelestis nuptijs fecisse. Que quidem
res mihi imprimis videtur causa fuisse facinoris matura
ndi. Namque animus impurus dijs hominibusque in
festus neque vigilijs neque quietibus sedari

[Interlinear glosses: obligatos; scilicet ... ; ipse catthelina; ille nove; id est ... ; scilicet infectio filij; fuisse; odiosus; tempore diei; tempore in nocte. Margin: neque ... id est ...]

portabat. Ita conscientia mentem excitam vastabat.
Igitur color ei exsanguis, foedi oculi, citus
modo, modo tardus incessus erat; prorsus in facie vultuque
vecordia inerat. Sed iuventutem quam ut supra diximus
illexerat, multis modis ad mala facinora edocebat. Ex
illis testes signatoresque falsos commodare;
fidem, fortunas, pericula vilia habere; post ubi
famam eorum atque pudorem attriverat, maiora
alia imperabat. Si causa peccandi in praesens minus suppetebat,
nihilominus insontes sicuti sontes
circumvenire, iugulare — ne per otium torpescerent — iugulare i. interficere
aut manus aut animus. Gratuito potius malus
atque crudelis erat. His amicis sociisque confisus
Catilina, simul quod ad persolvendum aes alienum per
omnes terras ingens erat, et quod plerique Sullani — Sullani ... viri
milites, largius suo usi, rapinarum et

victorie memores veteris sulle bellum expecta
bat. Opprimende r. p. consilium cepit. In italia
nullus exercitus erat: Gn. pompeius in extremis bellum
gerebat. Ipsi consulatum petendi magna spes erat.
Senatus nihil sane intentus. tute tranquilleque res omnes
erant. Sed ea prorsus catiline oportuna videbatur.
Igitur circiter kalendas iunias L. cesare et C. fi
gulo consulibus primo singulos appellare hortari alios
alios temptare. Opes suas ostendebat. imparatam
rem publicam. magna premia coniurationis docere. Ubi
ea satis explorata sunt. que voluit. in unum omnes
convocat. quibus maxima necessitudo et plurimum
audacie inerat. Eo convenere senatorii ordinis
publius Lentulus sura. P. anthonius. L. cassius lon
ginus. C. cetegus. Servius sille servii filius.
L. guarguateus. Q. annius. M. portius lecha.

L. bestia, Q. curius; preterea equestri ordine M.
fulvius nobilior, L. statilius, P. gabinius capito,
C. cornelius; ad hoc multi ex coloniis et municipiis
domi nobiles; preterea complures paulo
occultius consilii huius participes nobiles, quos
magis dominandi omnis spes hortabatur quam
inopia vel aliqua necessitudo. Ceterum iuventus
pleraque, sed maxime nobilium, Catiline inceptis
favebat; quibus in ocio vel magnifice vel molliter
vivere copia erat; incerta pro certis, bellum quam
pacem malebat. Fuere item ea tempestate qui
crederent M. Licinium crassum non ignarum eius
consilii fuisse; quia Gn. pompeius invisus ipsi magnum
exercitum ductabat, cuiusvis opes voluisse
contra illius potenciam crescere, simul confisum, si
coniuracio valuisset, apud illum principem se fore.

Sed antea item pauci coniuravere contra rem publicam in quibus
fuit Catilina: de qua quam verissime
potero dicam: L. Tullio et M. Lepido consulibus P.
antonius et P. Silla designati consules legibus
ambitus interrogati penas dederant. Post pau-
lo Catilina pecuniarum repetundarum reus prohi-
bitus erat consulatum petere quia intra legittimos
dies profiteri nequiverit: Erat eodem tempore
Cn. piso adolescens nobilis summe audacie
factiosus egens: quem ad perturbandam rem publica-
m inopia atque mali mores stimulabat: Cum hoc
Catilina et antonius circiter nonas decembres
communicato consilio parabant in capitolio in kalendis ianuariis
L. cottam et L. torquatum consules interficere: ipsi
fascibus correptis pisonem cum exercitu ad optinendas
duas yspanias mittere. Ea re cognita rursus

in nonas februarias consilium cedis transtulerat
Nam tum consulibus non modo sed plerisque senatoribus
perniciem machinabatur: quod catilina in matura
esset pro curia signum dare sociis: Eo die post
post conditam urbem romam tum pessimum facinus
paratum foret. Quia non dum frequentes armati
convenerant: ea res diremit consilium: Postea piso
in citeriorem hyspaniam questor pro pretore mis-
sus est: adnitente crasso quod eum infestum gn. pompeio
cognoverat: neque tamen senatus provinciam invitus de-
derat. quippe fedum hominem a re p. procul
esse volebat. simulque boni complures presidium in eo
putabant: et iam tum potentia pompei formidolosa erat.
Sed is piso in provincia ab equitibus hispanis quos
in exercitu ductabat iter faciens occisus est: Sunt qui
ita dicunt imperia eius iniusta barbaros nequi-

esse passi: alii autem equites illos Cn. Pompei veteres fi-
dosque clientes voluntate eius Pisonem aggressos: numquam
hispanos praeterea tale facinus fecisse sed imperia sae-
va multa antea perpessos. nos eam rem in medio relin-
quimus. de superiore coniuratione satis dictum est

Ca. xiiii de reddit auctor se ad historiam propriam

Catilina ubi eos quos paulo ante memo-
ravi convenisse videt tametsi cum sin-
gulis multa saepe egerat tamen in rem fore credens
universos appellare et cohortari in abditam partem
aedium secessit atque ibi omnibus arbitris procul amotis
orationem huiuscemodi habuit. Ca. xv Oratio catheline ad suos coniuratos

Ni virtus fidesque vestra satis spectata foret
mihi: nequiquam opportuna res cecidisset. Spes
magna dominationis in manibus vestris fuisset. Neque
ego per ignaviam aut vana ingenia incerta pro certis

captare: sed quia multis et magnis tempestatibus vos
cognovi fortes fidosque michi, eo animus ausus est
maximum atque pulcherrimum facinus incipere: simul quia nobis
eadem que michi bona malaque esse intellexi. Nam
idem velle atque nolle ea demum firma amicitia
est. Sed ego que mente agitavi: iam omnes antea diversi
audistis. Ceterum michi in dies magis magisque animus accendi-
tur cum considero que condicio vite futura sit nobis: nisi nos metipsos
vendicemus in libertatem. Nam postquam res publica in paucorum
potentium ius atque dicionem concessit: semper illis
reges tetrarche vectigales esse: populi nationes
stipendia pendere: Ceteri omnes strenui boni nobiles
atque ignobiles: vulgus fuimus: sine gratia sine au-
toritate his obnoxii: quibus si res publica valeret
formidini essemus. Itaque omnis gratia potentia
honos divitie apud illos sunt: aut ubi illi volunt

nobis reliquere pericula repulsas egestatem: que quousque
tandem patiemini o fortissimi viri. nonne mori
per virtutem prestat quam hanc vitam miseram atque inho-
nestam ubi aliene superbie ludibrio fueris per de-
decus amittere. verum enim vero pro deum atque hominum
fidem obtestor, victoria in manu nobis est, viget
etas: valet animus: Contra illis annis atque divitiis
omnia consenuerunt: Tantum modo incepto opus est: cetera
res expediet. Etenim quis mortalium cui virile in-
genium est tollerare potest illis divitias superare:
quas profundunt in extruendo mari et montibus ad-
equandis: et nobis familiarem rem etiam ad necessaria deesse:
Illos binas aut amplius domos continuare: nobis larem
familiarem nusquam ullum esse: cum tabulas signa
theuromata emunt, nova diruunt, alia he-
dificant et postremo omnibus modis pecuniam tra-

huic nexat. Tum summa libidine divitias suas
vincere nequit. At nobis domi est inopia, foris
aes alienum: mala res, spes multo asperior. De-
nique quid reliqui habemus praeter miseram animam?
Quin igitur expergiscimini? En illa, illa quam saepe optastis
libertas, praeterea divitiae, decus, gloria in oculis sita sunt:
fortuna omnia victoribus praemia posuit. Res, tempus,
pericula, egestas, belli spolia magnifica magis quam
mea oratio vos hortentur. Vel imperatore vel mili-
te me utimini. Neque animus neque corpus a vobis abe-
rit. Haec ipsa ut spero vobiscum una consul agam,
nisi forte me animus fallit et vos servire magis quam
imperare parati estis.

Ca xvi Responsio coniuratorum

Postquam accepere ea homines, quibus mala
abunde omnia erant, sed neque res neque spes bona

ulla, tamen etsi illis quieta rerum permovere magna
merces videbatur. Tamen postulare plerique ut propo-
neret quae condicio foret belli, quae premia armis
peterent, quid ubique opis aut spei haberent. Tum
Catilina polliceri novas tabulas, proscriptionem
locupletium, magistratus, sacerdotia, rapinas, alia omnia
quae bellum atque libido victorum fert. Preterea esse
in Yspania citeriore Pisonem, in Mauritania cum
exercitu P. Iunium Nucerinum consilii sui participes. Preterea
petere consulatum C. Antonium, quem sibi collegam
fore speraret, hominem et familiarem et omnibus
necessitatibus circumventum. Cum eo se consulem initium
agendi facturum. Ad hoc maledictis increpat omnes
bonos, suorum unumquemque nominans laudare. Admone-
bat alium egestatis, alium sue cupiditatis, complures peri-
culi aut ignominie, multos victorie Sillane, quibus

s. sille victoris ad predas

cum letitia

ea pro re fecerat. Postquam omnium animos alacres videt
cohortatus ut petitiones suas curae haberet, conventum
dimisit. Fuere homines ea tempestate qui dicerent
Catilinam oratione habita cum ad iusiurandum po-
pulares sui sceleris adigeret humani corporis san-
guinem vino permixtum in pateris circumtulisse.
Inde cum post execrationem omnes degustavissent
sicuti in solempnibus sacris fieri consuevit, dicitur
aperuisse consilium suum atque eo dictitare fe-
cisse quo inter se magis forent fidi alius
alii tanti facinoris conscii. Nonnulli ficta haec et
multa praeterea extimabat ab hys qui Ciceronis
invidiam que postea orta est leniri credebat atro-
citate sceleris eorum qui penam dederat. Nobis
ea res pro magnitudine parum comperta est. Sed in ea
coniuratione fuit Q. Curius haud natus obscuro

Capitulum xvii quo coniuratio fuit patefacta et simul consulatus

loco flagiciis atque facinoribus coopertus Quem censores

a senatu probri gratia amouerant huic homini non

minor uanitas inerat quam audacia neque reticere — reticere .i. tacere

que audierat neque suamet ipsa scellera occul-

tare prorsus neque dicere neque facere quicquam pensi ha- — pensi .i. estimacionis

bebat Erat ei cum fulvia muliere nobili stupri

uetus consuetudo cui cum minus gratus esset quia minus

inopia largiri poterat repente glorians maria

montesque polliceri cepit et minari interdum

ferro nisi obnoxia foret postremo ferocius agi-

(cum ea cepit) (superba)

tare quam solitus erat At fulvia insolentie

curii causa cognita tale periculum rei publice haud

occultum habuerat sed sublato auctore de Cati-

line coniuratione que quomodo audiuerat

compluribus narrauit Ea res inprimis studia

hominum accendit ad consulatum mandandum

M. tulio ciceroni namque antea pleraque nobilitas
estuabat invidia et quasi pollui consulatum cre-
debat si eum quamvis egregius homo novus adeptus
foret Sed ubi periculum advenit invidia atque sup-
erbia post fuere Igitur comitiis habitis consules decla-
rantur M. tulius et C. antonius quod factum primo
populares coniurati omnes concusserat Neque tamen
furor Catiline minuebatur sed in dies plura
agitabat arma per ytaliam locis optimis parare
pecuniam sua aut amicorum fide sumptam mutuo
fesulas ad anllium quendam portare qui postea fuit
princeps belli faciundi. ea sibi tempestate pluri-
mos cuiusque generis homines adscivisse dicitur mulie-
res etiam aliquas que primo ingentes sumptos stupro
corporis tolleraverat post ubi etas tantummodo que-
stui neque luxurie modum fecerat es alienum

grandem conflauerat per has se Catilina credebat
seruicia urbana posse sollicitare urbem incendere
uiros earum uel sibi adiungere uel interficere Sed in=
hijs erat Sempronia que sepe multa uirilis
audacie facinorosa conmiserat Hec mulier nobili
genere atque forma preterea uiro ac liberis satis
fortunata fuit litteris grecis latinis docta saltare
et cantare elegantius quam necesse est cuique probe et
docta facere et multa alia que instrumenta luxurie sunt
Sed ei cariora semper omnia quam decus et pudicicia
fuere pecunie an fame minus parceret haud facile
discernens libidine sic erat accensa ut sepius
peteret ipsa uiros quam ipsa a uiris peteretur Sed
ea sepe ante hac fidem prodiderat creditum ab=
iurauerat Cedis conscia fuerat luxuria atque in=
opia preceps abierat Verum ingenium eius haud

est absurdu posse usus · facere iocu movere s'mone
uti ul' modesto ul' molli ul' pcaci p'sus multe
facetie multusq3 lepos erat His rebus cpatis
Catilina nichilominus in pximu csulatu pe-
tebat sperans si designatus csul foret facile se
ex voluntate Antonio usuz neq3 interea quietus
erat s3 omnibus mois insidias pabat Ciceroni
Neq3 tn illi adcavendu3 dolus aut astutie de-
erant namq3 aprincipio csulatus sui multa pollicendo
p fulviaz effecerat ut Q curius d' quo paulo
ante memoravi csilia catiline sibi pderet Ad hoc
collegaz suu antoniu pactione puincie ppule-
rat ne q rem p dissentiret Circu se psidia
amicoz atq3 clientuz occulte hebat

Postq dies comitioz venit · et Catiline
neq3 petitiones neq3 insidie quas csuli fecerat

prospere cessere Constituit bellum facere et extrema omnia ex-
periri Quoniam que occulte temptaverat aspera feda
que evenerat Igitur C. mallium fesolas atque
in eam partem Etrurie Septimium quendam cami-
tem in agrum picenum C. julium in apulia misit
preterea alium alio quem sibi ubique optimum fore
credebat Interea rome multa simul moliri
consuli insidias tendere parare incendia optima
Loca armatis hominibus obsidere ipso cum telo esse Item
alios iubere ortari uti semper intenti paratique
essent dies noctesque festinare vigilare neque
insomnis neque in labore fatigari postremo
ubi multa agitanti nichil procedit rursus in-
tempesta nocte coniuratores principes vocat per M.
porcium lecham Ibique multa de ignavia eorum
questus est docet se mallium premisisse ad eam

multitudinem quam ad capienda arma paraverat. Item
alios premisisse in alia loca opportuna qui
initium belli facerent. Seque ad exercitum proficisci cupere
si prius Ciceronem oppressisset quem dicebat eum suis
consiliis multum officere. Igitur perterritis ac dubi-
tantibus ceteris. C. cornelius eques romanus operam
suam pollicitus et cum eo L. uargunteius senator
constituere ea nocte paulo post cum armatis
hominibus sicuti salutatum introire ad Ciceronem
ac de improviso eum domi imparatum confodere. Sed
curius ubi intelligit quantum periculi consuli impende-
at propere per fuluiam ciceroni dolum qui parabatur
enunciat. Ita illi ianua prohibiti tantum facinus
frustra susceperant. Interea manlius in Etruria
plebem sollicitare egestate simul ac dolore
iniurie novarum rerum cupidam quod sille dominatu

omne agros bonaque omnia amiserat praeterea latrones
cuiusque generis quorum in ea regione magna praeter ultro-
pia erat Nonnullos ex Sillanis colonis quibus
libido aut luxuria ex magnis rapinis nihil
reliqui fecerat Ea cum Ciceroni nuntiarentur
ancipiti malo permotus eo quod neque urbem ab
insidiis privato consilio longius tueri poterat
Neque exercitus Manlii quantus aut quo consilio foret
satis compertum habebat rem ad senatum reffert iam
antea vulgi rumoribus exagitatam Itaque quod
plerumque in atroci negotio solet fieri senatus
decrevit ut darent operam consules Ne quid res
publica detrimenti caperet Ea potestas per senatum
more romano magistratui maxima permittitur
exercitum parare bellum gerere coercere omnibus
modis socios atque cives domi militieque

inpiu atz iudiciu sumu hre Alit sine ppli
iussu nulli eaz rerum osuli ius est / post paucos
dies L· senio senator i senatu lras recitavit
quas fesulis illatas sibi dicebat in qbus scriptu
erat C· mallium arma cepisse cu magna mt-
titudie an sex dies klaz novebriu simul id qd
in tali re solet alij potenta atz pdigia nunciabat
alij ouetus fieri / arma portari Capue atz in
apulia servile bellum moveri Igitur senatus
decreto Q· marcius rex fesulas Q· metellus cre-
ticus in apuliaz circuqz ea loca missi sut utriqz
ad urbem inpatores erat impediti / ne triu-
pharet caluppnia paucoz qbus omnia hone-
sta vende mos erat Sz ptores Q· popeius rufus
Capua Q· metellus celer in agru picenu missi
sut his qz pmissuz est uti p tpe atz pculo

exercitum compararet. Ad hoc si quis indicavisset de coniuratione
que contra rem publicam facta erat, premium servo libertatem
et sestertia centum libero impunitatem eius rei et sestertia
ducenta milia. Itemque decrevere uti gladiatorie fa-
milie in Capuam et in cetera municipia distribuerentur
pro cuiusque opibus, Rome per totam urbem vigilie haberentur
hisque minores magistratus preessent. Quibus rebus per-
mota civitas atque immutata urbis facies erat.
Ex summa letitia atque lascivia que diuturna quies pepererat
repente omnis tristitia invasit: festinare, trepidare,
neque loco neque homini cuiquam satis credere, neque bellum
gerere neque pacem habere, suo quisque metu pericula metiri.
Ad hoc mulieres, quibus rei publice magnitudine belli timor
insolitus incesserat, afflictare sese, manus supplices
ad celum tendere, miserari parvos liberos, rogitare
omnia, pavere, superbia atque deliciis omissis sibi pa-

tuieq3 diffidē At Catilie crudelis aiūs eadem illa
que añ movebat tam3 et si psidia pbat et ipse
lege plautina iterogatꝰ erat a L· paulo
Postremo dissilandi c̄ra aut sui expurgādi
sic iurgio lacessitꝰ foret insenatū venit
Tum M· tulliꝰ ꝯsul sive pntiaz eiꝰ tiens sive
ira ꝯmotꝰ orōnez huit luculētaz atq3 utilez
rei pu· qm̄ pꝰa scriptaz edit Sz ubi ille assi-
dit Catilina ut erat patꝰ ad dissimulanda oīa
demisso vultu supplici voce postulac pribꝰ cept
neqd de se temere crederent Ea familia se ortu
ita ab adolescentiā vita īstituisse ut omnia boa
in spe haberet Ne existimarent sibi patritio homi
cuj ipsiꝰ atq3 maioꝝ plurima bnficia in plebez
romanā essent pdita re p· Opꝰ esse cū
eaz servaret cu tullius inquilinus civis urbis.

ad hoc maledicta alia cum adderet obstrepere omnes ho-
stem atque parricidam vocare Tum ille furibundus inquit
quoniamque circumventus ab inimicis praeceps agor ince-
dium meum ruina extinguam / Deinde se ex curia
domum proripuit Ibi ipse multa secum volvens quod neque
insidie consuli procedebant et ab incendio intelligebat
urbem vigiliis munitam ex optimum factu credens ex-
ercitum augere ac priusquam legiones scriberentur
multa ante capere que bello usui forent nocte intempe-
sta cum paucis in Manliana castra profectus est
Sed Cethego atque Lentulo et ceteris quorum cognoverat
promptam audaciam mandat quibus rebus possent opes
factionis confirment insidias consuli maturent cedem
incendia aliaque belli facinora parent sese prope-
diem cum magno exercitu ad urbem accessurum Dum hec
Rome geruntur C. Manlius ex suo numero legatos ad
Marcium regem mittit cum mandatis huiuscemodi

Deos hominesque testamur imperator nos ar-
ma neque contra patriam cepisse neque quo pericu-
lum aliis faceremus sed uti corpora mea ab m iuria
tuta foret Qui miseri egentes violentia atque
crudelitate feneratorum plerique patria sed
omnes fama atque fortunis expertes sumus Neque
cuique nostrum licuit more maiorum lege uti neque
amisso patrimonio liberum corpus habere tanta seui-
cia feneratorum atque praetoris fuit Saepe vestri ma-
iores miseriti plebis romanae decretis suis inopie
eius sunt opitulati ac novissime in memoria
nostra propter magnitudinem aeris alieni volentibus
omnibus bonis argentum aere solutum est Saepe
ipsa plebs aut dominandi studio permota aut super-
bia magistratuum armata a patribus secessit At nos
non imperium neque divitias petimus quarum rerum
causa bella atque certamina omnia inter mortales

sunt sed libertatem quam nemo bonus nisi cum anima
simul amittit. Te atque senatum obtestamur, ut consulatis
miseris civibus, legis presidium quod iniquitas pretoris
eripuit restituatis, neve nobis eam necessitudinem im-
ponatis ut queramus quonam modo pereamus max-
ime ulti nostrum sanguinem. Ad hec Q. Marcius respon-
dit: si quid a senatu petere vellent, ab armis
discedant, supplices proficiscantur Romam; ea mansue-
tudine atque misericordia dicebat senatum atque populum
Romanum semper fuisse ut nemo umquam ab eo frustra
auxilium petiverit. At Catilina ex itinere ple-
risque consularibus, preterea cuique optimo litteras mittit:
et se falsis criminibus circumventum, quoniam factioni inimi-
corum resistere nequiverit, fortune cedere, se Massi-
liam in exilium proficisci, non quo sibi tanti sceleris
conscius esset, sed uti res publica quieta foret ne-
ve ex sua contentione seditio oriretur. Ab his longe

diuisas litteras Q catulo in senatu recitauit quas
sibi catiline nomine allatas dicebat earum litterarum
exemplum inscriptum est infra etc
LUcius catilina Q catulo salutem egregia
tua fides re cognita et grata mihi in magnis periculis
fiduciam commendacioni mee tribuit Quam obrem
defensionem in nouo consilio non statui parare satis-
factionem ex nulla consciencia de culpa proponere decreui
Quam medius fidius licet agnoscas ueram iniuriis
contumeliisque concitatus quia frustra fructu labore
industrieque mee priuatus statum dignitatis non ob-
tinebam publicam miserorum causam pro mea consuetudine
suscepi non quia alienum es meis sumptu nominibus ex
possessionibus soluere non possem et alienis nominibus
liberalitas Orestille suis filieque copiis persol-
ueret Sed quod indignos homines honore honestatis
uidebam meque falsa suspicione alienatum esse sencia-

ebaz · hoc noie satis honestas pro meo casu spes re
liqz dignitatis suade sum secutus plura cu scribe
vellez nunciatu est mi. Nunc horestillaz commendo
tueqz fidei, trado eaz ab iniuria defendas p lib
eros tuos rogatus Aueto. S ipe paucos dies
commoratus apud C flaminium i agro aretino du
antea vicinitatez sollicitata armis exornat cu fas
cibus atqz aliis ipii insignibus i castra ad malliu
contendit. h ubi rome cpta sut senatus catiliaz
et malliuz iudicat hostes cete multitudi diez
statuit anteq diez sine fraude liceret illis ab ar
mis discede pter reru capitaliuz condepnatis ptea
decernunt uti consules delectu heant Antonius
cu exercitu Catilina psequi maturet Cicero urbi
psidio sit Ea tempestate mi impiuz rei p multo
maxie miserabile visuz est Cui cu ad occasuz
ab ortu solis oia domita armis pareret domi

omnia atque divicie que prima mortales putant afflue-
rent, fuere tamen cives qui seque remque publicam obstinatis animis
perditum irent. Namque duobus decretis senatus quisquam
ex tanta multitudine neque premio inductus coniu-
rationem patefecerat neque ex castris Catiline quisquam
omnium discesserat, tanta vis morbi atque uti tabes
plerosque civium animos invaserat. Neque illis so-
lum aliena mens erat qui conscii coniurationis fue-
rant, sed omnino cuncta plebs novarum rerum studio
Catiline incepta probabat. Id adeo more suo
videbatur facere. Nam semper in civitate quibus opes
nulle sunt bonos invident, malos extollunt, vetera
odere, nova exoptant, odio suarum rerum mutari
omnia student, turba atque seditionibus sine cura
aluntur, quoniam egestas facile habetur sine dampno.
Sed urbana plebs ea vero preceps erat multis de causis.
Primum omnium qui ubique probro atque petulancia maxime

præstabant Item alii qui erant expulsi per dedecora patrimo-
niis amissis postremo omnes quos flagitium aut facinus
domo expulerat hii romam omnes sicut aquam in sentinam
confluxerant Deinde multi memores Sillane victorie quod ex
gregariis militibus alios senatores videbant alios ita
divites ut regio victu atque cultu etatem agerent sibi
quisque si in armis forent victoria talia sperarent preterea
iniuentus que in agris manuum mercede inopiam tolle-
raverat privatis ac publicis largicionibus excita urba-
num ocium ingrati labore prætulerat Eos atque omnes
malum publicum alebat Quo minus mirandum est
homines egentes malis moribus maxima spe rei
publice iuxta ac sibi consuluisse preterea quorum parentes vic-
toria proscripti Sille bona erepta ius libertatis in-
minutum erat haud sane alio animo belli eventum
exspectabant Ad hoc quicumque aliarum ac senatus
partium erant turbari rem publicam quam minus valere ipsi

malebant. Adeo id malum post multos annos in ciuita-
tem reuerterat.

Nam postquam Cn. pompeio et m. consulibus tribunicia
potestas restituta est homines adolescentes summam potestatem nacti,
quibus etas animusque ferox erat, cepere senatum cri-
minando plebem exagitare deinde largiendo atque
pollicendo magis incendere ita ipsi clari potentesque
fieri contra eos summa ope nitebatur pleraque
nobilitas senatus sub spe pro sua magnitudine namque
ut ego uobis paucis uerum absoluam post illa tempora
quicumque rem publicam agitauere honestis nominibus alii sicu-
ti iura populi defenderent pars ut senatus auctoritas
maxima foret. bonum publicum simulantes pro sua
quisque potentia certabant neque illis modus contentionis neque
modestia erat utrique crudeliter uictoriam exercebat
Sed postquam Cn. pompeius ad bellum maritimum atque
metridaticum est missus plebis opes imminute sunt

potentia crevit hi magistratus provincias aliaque omnia
tenere ipsi innoxii florentes sine metu etatem agere ce
terosque iudiciis terrere quo plebem in magistratu placi
dius tractarent Sed ubi primum dubiis rebus novandis
spes oblata est vetus certamen animos eorum arrexit
Quod si primo prelio Catilina superior aut equa manu
discessisset profecto magna clades atque calamitas rem publicam
oppressisset Neque illis qui victoriam adepti forent
diutius ea uti licuisset quin defessis exanguibus
qui plus posset imperium atque libertatem extorqueret Fuere
tamen extra coniurationem complures qui ad Catilinam initio
belli profecti sunt In his erat Fulvius senatoris
filius quem retractum ex itinere parens necari iussit
hisdem temporibus Rome Lentulus sicuti Catilina prece
perat quoscumque moribus aut fortuna novis rebus ydone
os esse credebat aut per se aut per alios sollicitabat
Neque solum cives sed cuiusque modi genus hominum quod bello

mo usui foret Igitur publio ubreno cuidam ne-
gocium dat uti legatos Allogobrum requirat eosque
si possit impellat ad societatem belli existimans publice
privatimque ere alieno oppressos preterea quod natura gens gall-
ica bellicosa erat facile eos ad tale negocium pos-
se adduci. P. ubrenus quod in gallia negotiatus erat ple-
risque principibus civitatum notus erat atque eos noverat
Itaque sine mora ubi primum legatos in foro conspexit
percunctatus pauca de statu civitatis et quasi doles
eius casum requirere cepit que exitum tantis malis sperat
Postquam illos videt queri de avaritia magistratuum
accusare senatum quod in eo nichil auxilii esset miseris
suis remedium mortem expectare At ego inquit si
modo esse vultis viri vobis rationem ostendam qua tan-
ta mala ista fugiatis Hec ubi dixit allobroges
in maximam spem adducti umbrenum orare ceperunt
ut sui misereretur nichil tam asperum neque tam difficile

ex quo non cupidissime futuri essent. Dum ea res civitatem
ere alieno liberaret, ille eos in domum Decii Bruti
perducit, quod foro propinqua erat, neque aliena consi-
lii propter Semproniam. Nam tum Brutus Roma aberat.
Preterea Gabinium accersit quo maior auctoritas ser-
moni inesset. Eo presente coniurationem aperit, nominat so-
cios, preterea multos cuiusque generis innoxios, quo legatis
animus amplior esset. Deinde eos pollicitos operam
suam domum dimittit. Sed Allobroges diu in incerto
habuere quidnam consilii caperent. In altera parte erat
es alienum, studium belli, magna merces in spe vic-
torie. At in altera parte maiores opes, tuta consi-
lia, pro incerta spe certa premia. Hec illis volventibus
tandem vicit fortuna rei publice. Itaque Q. Fabio Sange
cuius patrocinio civitas plurimum utebatur rem omnem uti
cognoverat aperiunt. Cicero per Sangam consilio cognito
legatis precepit ut studium coniurationis vehementer

simulent adeant ceteros bene polliceantur dentque operam
uti eos quam maxime manifestos habeant

Hisdem fere temporibus in Gallia citeriore atque ulteri-
ore item in agro piceno abrutia et in apulia motus
erat Namque illi quos Catilina ante dimiserat in-
consulte ac veluti per demenciam cuncta simul agebant
nocturnis consiliis armorum atque telorum portacionibus fes-
tinando agitando omnia plus timoris quam periculi effece-
rant Ex eo numero complures Q. metellus pretor celer ex se-
natus consulto causa cognita in vincula coniecerat item in citeriori gallia
C. murena qui ei provincie legatus preerat At rome
Lentulus cum ceteris qui principes coniuracionis erant paratis
ut videbatur copiis constituerant uti cum Catilina in
agrum fesulanum cum exercitu venisset L. bestia tribunus
plebis contione habita quereretur de actionibus ciceronis
belli gravissimi invidiam optimo consuli imponeret
eo signo proxima nocte cetera multitudo coniuracionis suum

quisque negocium exequeretur Sed ea diuisa hoc modo di-
cebantur Statilius gabinius ut cum magna manu duo-
decim opportuna simul loca urbis incenderent quo tu-
multu facilior aditus ad consulem ceterosque quibus in-
sidie parabantur fieret Cethegus ciceronis ianuam
obsideret eumque vi aggrederetur alius alium Sed filii fa-
milias quorum ex nobilitate maxima pars erat parentes
interficerent Simul cede et incendio perculsis omnibus
ad Catilinam erumperent Inter hec parata atque decreta
Cethegus semper querebatur de ignauia sociorum Illos du-
bitando et dies prolatando magnas opportunitates
corrumpere facto non consulto in tali periculo opus esse
Seque si pauci adiuuarent languentibus aliis im-
petum in curiam facturum Natura ferox vehemens
manu promptus erat maximum bonum in celeritate
putabat Sed allobroges ex precepto ciceronis
per Gabinium ceteros conueniunt Lentulo cethego Sta-

tulio Cetego cassio postulabat iusiurandum quod signa-
tum ad cives pferant Aliter haud facile eos ad tan-
tum negocium ipelli posse ceteri nichil suspicantes dant
Cassius semet eo brevi venturum pollicetur ac paulo
ante legatos ex urbe pficiscit. Lentulus cum hys Titum
vulturcium quendam crotoniensem mittit ut allo-
broges prius quam domum pgerent cum catilina data atque
accepta fide societatem confirmarent Ipse vulturcio litteras
ad Catilinam dat quarum exemplum infra scriptum est
Qui sim ex eo quem ad te misi cognosces fac co-
gites in quanta calamitate sis et memineris te virum
esse consideres quid tue rones postulet auxilium petas
ab omnibus etiam ab infimis Ad hoc mandata verbis dat
cum a senatu hostis iudicatus sit quo consilio servicia
repudiet in urbe parata esse que iusserit ne cunctetur
ipse propius accedere his rebus ita actis constituta nocte qua
pficisceretur cicero per legatos cuncta edoctus L valerio

flacco et C pomtino pretoribus imperat ut in ponte mulvio
per insidias allobrogum comitatus deprehendant rem
omnem aperiunt cuius gratia mittebantur Cetera uti facto opus sit
ita agant permittit Illi homines militares sine tumul-
tu presidiis collocatis sicuti preceptum erat occulte pontem
obsident Postquam ad id loci legati cum vulturcio ve-
nerunt et simul utrimque clamor exortus est Galli
cito cognito consilio sine mora pretoribus se tradunt
Vulturcius primo cohortatus ceteros gladio se a multi-
tudine defendit deinde ubi a legatis desertus est multa
prius de salute sua pomtinum obtestatus quod ei notus erat
Postremo timidus ac vite diffidens velud hostibus
sese pretoribus tradidit Quibus rebus confectis omnia propere
per nuncios consuli declarantur At illum ingens cura atque
leticia simul occupavere Nam letabatur intelligens
coniuratione patefacta civitatem periculis ereptam esse
Porro autem anxius erat dubitans in maximo scelere tantis

civibus deprehensis quid facto opus esset. pena illorum sibi
honeri, impunitatem perdande rei publice credebat. Igitur
confirmato animo vocari ad se iubet Lentulum Cetegum
Statilium Gabinium itemque Ceparium Teracinensem
qui in Apuliam ad concitanda servitia proficisci parabat.
Ceteri sine mora veniunt. Ceparius paulo ante domo
sua egressus cognito indicio ex urbe profugerat. Consul
Lentulum quia pretor erat ipse manu tenens in senatum
perducit. Reliquos cum custodibus in edem concordie veni-
re iubet. eo senatum advocat magnaque frequentia
eius ordinis Vulturcium cum legatis introducit. Flac-
cum pretorem scrinium cum litteris a legatis quas acceperat
eodem afferre iubet. Vulturcius interrogatus de itinere
de litteris postremo quid aut qua de causa consilii habuisset
primo fingere alia dissimulare de coniuratione. post
ubi fide data publica dicere iussus est omnia uti
gesta erant aperit docetque se paucis ante diebus a Ga-

binio et Cepario socium ascitum esse nihil scire
amplius quam legatos, tantum audire solitum ex Ga-
binio P. Antonium Servium Sillam L. Varguteium
multos preterea in ea coniuratione esse. Eadem Galli
fatentur ac Lentulum dissimulantem coarguunt preter
litteras sermonibus, quos habere ille solitus erat ex
libris Sibillinis regnum Rome tribus Cornelijs
portendi, Cinnam atque Sillam antea se tertium esse cui
fatum foret urbe potiri. Preterea ab incenso Capi-
tolio illum esse uigesimum annum, quem sepe
ex prodigijs aurispices respondissent. Bello ciui-
li cruentum fore. Igitur perlectis litteris cum prius omnes
signa cognouisset. Senatus decreuit, uti
abdicatus magistratu Lentulus itemque ceteris in li-
beris custodijs haberetur. Itaque Lentulus P. Lentulo
Spintheri qui tum edilis erat, Cetegus Q. Cornifi-
cio, Statilius G. Cesari, Gabinius M. Crasso

Cepariusque nam is paulo ante ex fuga retractus erat
Cn. terencio senatori traditur. Interea plebs
coniuratione patefacta que primo cupida novarum
rerum nimis favebat bello. mutata mente
Catiline consilia execrari Ciceronem ad celum tol-
lere veluti ex servitute erepta gaudium atque leti-
ciam agitabat. Namque alia belli facinora prede
magis quam detrimento fore incendium vero crudele
inmoderatum ac sibi maxime calamitosum pu-
tabat. quippe cui omnis copie in usu quotidi-
ano et cultu corporis erat.

Post eum diem quidam L. tarquinius ad sena-
tum adductus est quem ad Catilinam proficiscentem
ex itinere retractum aiebat. Is cum diceret se indi-
caturum de coniuratione. si fides publica data
esset. iussus a consule que sciret edicere eadem vere
que vulturcius de paratis incendiis de cede bonorum

de itinere hostium senatum edocet preterea se missum

a M. crasso qui Catiline nunciaret ne eum le-

tulus et Cethegus aliique coniuracione deprehensi terre-

rent eoque magis properaret ad urbem accede-

re quo et ceterorum animos reficeret et illi facilius

ex periculo eriperentur Sed ubi Tarquinius nomina-

uit Crassum hominem nobilem maximis di-

uiciis summa potencia alii rem incredi-

bilem rati pars tamen et si uerum extimabant tamen

quia in tali tempore tanta uis hominis magis leniunda

quam exagitanda uidebatur plerique Crasso ex

negociis priuatis ob noxii conclamant indicem

falsum esse de qua ea re postulant uti refe-

ratur Itaque consulente cicerone frequens senatus

decernit tarquinii indicium falsum uideri eumque

in vinculis retinendum Neque amplius potestatem

faciundi nisi de eo indicaret cuius consilio tantam

rem esse meritus. Erant eo tempore qui existimarent indicium
illud a P. Autronio machinatum, quo facilius appel-
lato Crasso per societatem periculi reliquos illius potentia
tegeret. Alii Tarquinium a Cicerone immissum aiebant,
ne Crassus more suo suscepto malorum patrocinio
rem publicam conturbaret. Ipsum Crassum ego postea praedicantem audivi
tantam contumeliam illam sibi a Cicerone impositam.
Sed eisdem temporibus Q. Catulus et C. Piso neque pre-
cibus neque gratia neque pretio Ciceronem impellere potuere,
ut per Allobroges aut per alium indicem C. Caesar
nominaretur. Nam uterque cum illo graves inimicitias
exercebat: Piso oppugnatus in iudicio pecuniarum
repetundarum propter cuiusdam Transpadani supplicium iniustum,
Catulus ex petitione pontificatus odio incensus, quod extrema
etate maximis honoribus usus ab adolescentulo Caesare
victus discesserat. Res autem opportuna videbatur, quod is
privatim egregia liberalitate, publice maximis muneri-

bus grandem pecuniam debebat. Sed ubi consulem ad tantum
facinus impellere nequeunt, ipsi singillatim circueundo
atque ementiendo que se ex Vulturcio aut allobrogibus aud-
isse dicerent magnam illi invidiam conflaverant
usque adeo ut nonnulli equites Romani qui presidii causa
cum telis erant circum edem Concordie, seu periculi
magnitudine seu animi nobilitate impulsi quo stu-
dium suum in rem publicam clarius esset egredien-
ti ex senatu Cesari gladio minitaretur. Dum hec
in senatu aguntur et dum legatis Allobrogum
et Tito Vulturcio comprobato eorum iudicio premia decer-
nuntur liberti et pauci ex clientibus Lentuli di-
versis itineribus opifices atque servitia in vicis ad eum
eripiendum sollicitabat, partim exquirebat duces
multitudinum qui pretio rem publicam vexare soliti erant. Ce-
tegus autem per nuntios atque liberos suos electos et
exercitatos orabat in audaciam ut grege facto cum

velis ad se irrumperent Consul ubi parari ea cognovit
dispositis presidiis ut res atque tempus monebat convocato
senatu refert quid de hiis fieri placeat qui in custo-
diam traditi erant Sed eos paulo ante frequens senatus
iudicaverat contra rem publicam fecisse Tunc decius iunius
silanus primus sententiam rogatus quod eo tempore consul desig-
natus erat de hiis qui in custodia tenebatur Et
preterea de L. Cassio P. furio P. umbreno Q. anno si
deprehensi foret supplicium sumendum decreverat
Isque postea permotus oratione C. cesaris pedibus in sententiam
Tiberii neronis iturum se dixerat quod de ea re presidiis ad-
ditis referendum censuerat Sed cesar ubi ad eum ventum
est rogatus sententiam a consule huiuscemodi verba locutus est

Omnes homines patres conscripti qui de rebus dubiis
consultant ab odio amicitia ira atque misericordia vacuos
esse decet haud facile animus verum providet ubi
illa officiunt ut neque quisquam hominum libidini simul et

usui paruit. Ubi intenderis ingenium valet; sed si li-
bido possidet, ea dominatur et sic animus nil valet in-
fancto verbi. Magna michi copia est memorandi, P[atres]
C[onscripti], qui reges atque populi ira aut misericordia impulsi male consulu-
erint. Sed ea malo dicere que maiores nostri contra libidinem
animi sui recte atque ordine fecere. Bello Macedonico quod cum
rege Perse gessimus, Rodiorum civitas magna atque magnifica,
que populi Romani opibus creverat, infida atque adversa nobis fuit.
Sed postquam bello confecto de Rodiis consultum est, maiores nostri,
ne quis divitiarum magis quam iniurie causa bellum inceptum diceret,
impunitos eos dimiserunt. Item bellis Punicis omnibus, cum
sepe Cartaginienses et in pace et per indutias multa ne-
faria facinora fecissent, numquam ipsi per occasionem fecere
talia, magis quod se dignum foret quam quod in illos iure fieri
posset querebant. Hoc item vobis providendum est, P[atres] C[onscripti], ne
plus valeat apud vos P. Lentuli et ceterorum scelus quam vestra
dignitas, neu magis ire vestre quam fame consulatis. Nam

si digna pena pro factis eorum reperiretur nouum approbo consilium
sin magnitudo sceleris omnium ingenia exuperat his
utendum censeo · que legibus comparata sunt plerique eorum
qui ante me sententias dixerunt composite atque magnifice casum
rei publice miserati sunt Que belli seuicia esset que uictis
acciderent enumerauere rapi uirgines pueros
diuelli liberos a parentum complexu · matres familiarum
pati que uictoribus collibuissent fana atque domos spoliari
cedem incendia fieri postremo armis cadaueribus
cruore atque luctu omnia compleri Sed per deos immortales
quo illa oratio pertinuit · an uti uos coniurationi infestos fa-
ceret quem scilicet res tanta et tam atrox non permouit
eum oratio accendet non ita est neque cuiquam mortalium
iniurie sue parue uidentur · multi eas grauius equo habuere
Sed aliis alia licentia est patres conscripti qui demissi in obscuro
uitam agunt si quid iracundia deliquere pauci sciunt
fama atque fortuna eorum pares sunt Qui magno imperio

pditi sut i excelso etatez agut . eoru facta cuncti mo-
tales nouere Ita i maxima fortuna mia licecia est
neqz studere neqz odisse sz mime irasci decet . que
aput alios iracundia dicit ea i ipio supbia atqz cru-
delitas appellatur Equidez ego sic existimo p conss
cruciatus minores qua facinora illorum ee Sz pleriqz
mortales meminere postrema et in omibus impijs
scelleribus eoru obliti de pena disseruerunt Sed ea
paulo senior fuit deciuz sillanu uiruz fortem
strenuu certe scio qz dixerit studio rei p dixisse
neqz illuz i tanta re gracias aut inimicias exercere eos
mores eaqz modestia uiri cognoui verum sentia eius
no michi uisa crudelis e Quid n i tales hoies
crudele fieri potest / sz aliena a re pu nra ui-
detur Naz pfecto aut metus aut iniuria te subegit
sillane consule designatu nouu genus pene decernere
de tiore no supuacuu est dissere cu pserti dilli-

genera clarissimi in consulis tanta praesidia sint in
armis. De pena eadem possum dicere id quod res habet
in luctu atque miseriis mortem erumnarum requiem
non cruciatum esse, eam cuncta mortalium mala dis-
solvere, ultra neque cure neque gaudio locum esse. Sed
per deos immortales quam ob rem in sententiam non addidisti
uti prius verberibus in eos animadverteretur. An quia lex
Porcia vetat. At alie leges item condemnatis
civibus non animam eripi sed exilium permitti iubent.
An quia gravius videtur verberari quam necari. Quid aut
acerbum aut nimis grave est in homines tanti
facinoris convictos. Sin quia levius est, qui convenit in
minori negotio legem timere, cum eam in maiori neglexe-
ris. At enim quis reprehendet quod in parricidas rei publice
decretum erat. Tempus dies fortuna cuius libido gentibus
moderatur. Illis merito accidet quicquid evenerit.
Ceterum vos patres quid in alios statuatis considerate. Omnia

mala exepla ex bonis reb9 orta sut Sz u ipiuz

ad ignaros et no ydoneos puenit illud nouu

exepluz adignis et ydoneis ad idignos et no

ydoneos transfertur lacedemoi deuictis atheme-

sib9 triginta uiros iposue q rem p eoz tractaret

hi primo cepe pessimu queqz et iuisuz omib9

et idepnatu necare Ea re pp9 letari et mito

dice fieri post ubi paulati licen creuit iux

bonos et malos libidinose iterfice ceteros me

tu terrere Jta ciuitas suitute oppssa stulte

letitie g'ues penas dedit Nra meoria cu uictor

silla damasippu et alios hoi9modi q malo rei

pu creuerat iugulai iussit qs no factuz ei9

laudabat hoies scelleratos et factiosos q sedi

oib9 rez pu exagitauerat mito necatos

aiebat Sz ea res mge cladis iniuz fuit Naz

uti qsqz domu aut villaz postremo uas aut

uestientum aliquis qui concupiuerat dabat operam uti
is in numero proscriptorum esset ita illi quibus mors da-
masippi letitie fuerat paulo post ipsi trahe-
bant neque prius finis iugulandi fuit quam silla
omnes suos diuitiis expleuit. At ego hec non
in marco tulio neque hiis temporibus uereor sed
in tam magna ciuitate multa et uaria ingenia
sunt potest alio consule cui item exercitus in manu
sit falsum aliquid pro uero credi ubi hoc exemplo per
senatus decretum consul gladium eduxerit quis ille
finem statuet aut quis moderabitur maiores nostri
patres conscripti neque consilii neque audacia eguere neque illis
superbia obstabat quo minus aliena instituta si
modo proba erant imitarentur arma atque tela mi-
litaria a samnitibus insignia magistratuum a tuscis
pleraque sumpserunt postremo quod ubique apud so-
cios aut hostes ydoneum uidebatur cum summo

studio domi exequebantur. Virtutem bonos quam in-
de bonis malebat. Sed eodem illo tempore Graeciae more
imitati verberibus animadvertebat in cives, de condempnatis
summum supplicium sumebat. Postquam res publica adolevit
et multitudine civium factiones valuere, circumvenire
innocentes aliaque huiusmodi fieri cepere. Tum lex Por-
cia aliaeque leges parate sunt, quibus legibus exilium
dampnatis permissum est. Hanc ego causam, patres conscripti, quominus
novum consilium capiamus, in primis magnam puto.
Profecto virtus atque sapientia maior in illis fuit, qui
ex parvis opibus tantum imperium fecere, quam sit in nobis,
qui ea vix benefitia parta retinemus. Placet igitur
eos dimitti et augeri exercitum Catilinae? Minime.
Sed ita censeo: pecunias eorum publicandas, ipsos
in vinculis per municipia habendos, que maxime opibus
valent. Neu quis de illis postea ad senatum re-
ferat, neve cum populo agat; qui aliter fecerit, senat(um)

senatum existimare eum contra rem p. et salutem omnium
fecisse postquam cesar dicendi finem fecit . ceteri verbo
alius alii varie assentiebantur At M. porcius Cato
rogatus sententiam huiuscemodi orationem habuit

L Onge michi alia mens est p. C. cum res
atque pericula nostra considero . et cum sententias ipse mecum non-
nullorum reputo Ille michi disseruisse videntur
de pena eorum qui patrie parentibus aris atque focis suis
bellum paravere Res autem monet cavere magis ab illis
quam quod in illos statuamus consultare Nam cetera male-
facta tum persequare ubi facta sunt hoc nisi pro-
videris ne accidat ubi evenerit frustra iudicium
implores Capta urbe nichil fit reliqui victis Sed
per deos immortales vos ego appello qui semper domos
villas tabulas signa vestras pluris pendistis quam rem pu-
blicam fecistis Si ista cuiuscumque modi sint que amplexamini re-
tinere si voluptatibus vestris otium prebere vultis expergiscimini

aliquādo et capessite rē pu. Nō nūc agit᷑
de vectigalibꝰ neqꝫ de sociorū iniuriis liber-
tas et anima nr̄a in dubio est. Sepe nūō p. c.
multa u̇ba in hoc ordine feci sepe de luxuria
et auaricia nr̄oꝝ ciuiū questꝰ sū multosqꝫ
mortales ea de causa aduersos hēo qͥ michi atqꝫ
animo meo nullius unqꝫ delicti gratiā fecissem
haud facile alterius libidini malefacta condonabā
Sꝫ ea tametsi vos parui pendebatis rēs pu. fir-
ma erat opulentia negligentiā tollerabat.
Nunc uō nō id agit᷑ bonisne an malis moribꝰ
uiuamꝰ neqꝫ quantū aut qꝫ magnificū imperiū
p. r. sit Sꝫ ea cuiuscūqꝫ modi videntur nr̄a
aut nobiscū una hostiū futura sint. hic m͞i
quisqꝫ mansuetudīē et misericordiā nōiat. Iā pridem
equidē nos uero uocabula rerū amisimꝰ qꝛ
aliena bona largiri est liberalitas malaꝝ

audacia fortitudo vocatur eo res publica in extremo sita
est. Sed sane quoniam ita se mores habent liberales
ex sociorum fortunis, sint misericordes in furibus
erarii, ne illis sanguinem nostrum largiantur et dum
paucos scelleratos parcunt bonos omnes perditum eant.
Bene et composite C. Cesar paulo ante in hoc or-
dine de vita et morte disseruit, credo falsa existi-
mans ea que de inferis memorantur: diverso itinere
malos a bonis loca tetra inculta feda atque for-
midolosa habere. Itaque censuit pecunias eorum
publicandas et ipsos per municipia in custodiis habendos,
videlicet timens ne si Rome sint aut popularibus
coniurationis aut a multitudine conducta per vim eripiantur.
quasi vero mali atque scelesti tantummodo in urbe et non
per totam Ytaliam sint, aut non ibi plus possit
audacia, ubi ad defendendum opes minores
sunt. Quare vanum equidem consilium hoc est si

piculuz ex illis metuit si in tato om̄ī me-
tu solus no timet eo mag̃ refert michi atz
uobis time Quare cu de pu lentulo statu-
eritis ceterisqz p certo habete uos simul de exer-
tu Catilie et de omib9 quiratoib9 decrene
Quato uos atteci9 agetis ea tato illis aius
infirmior erit Si paululuz mo uos languē
uiderit iaz omes feroces aderūt Nolite ex
istimare maiores nr̄os armis rem pu ex pua
magnaz fecisse ı si ita res esset mlto pulcerri-
maz nos eaz haremus qppe sociorum atz ciui-
uz preterea armorz atz equorz maior copia
nob qz illis est Sz alia fuere que illos mag
fecere que nob nllā sunt domi industria · foris
iustuz imperiuz aius in consulendo liber neqz
delicto neqz libidini ob noxius pro his
nos habemus luxuriaz atz auariciaz publice

egestatem publice opulentiam laudamus diuicias sequi-
mur inerciam inter bonos et malos nullum discrimen
est Omnia virtutis premia ambicio possidet neque
mirum est ubi vos separatim sibi quisque consilium capi-
tis ubi domi voluptatibus hic pecunie aut gracie
servitis Eo fit ut impetus fiat in vacuam rem publicam Sed
ego hec omitto Coniuravere nobilissimi cives patri-
am incendere gallorum gentem infestissimam romano nomini
ad bellum arcessere dux hostium cum exercitu supra
caput est vos cunctamini etiam nunc dubitatis quid in-
tra menia deprehensis hostibus faciatis misereamini
censeo deliquere homines adolescentuli per ambicionem atque eos
ornatos dimittatis Ne ista vobis vereor mansue-
tudo et misericordia si illi arma ceperint in miseriam con-
vertat Scilicet res ipsa aspera est Sed vos non timetis
eam ymmo vero maxime Sed inercia et mollicia
animi alius alium expectantes cunctamini videlicet.

dijs inmortalibus confisi qui hanc rem publicam sepe in max-
imis periculis servavere Non votis neque suppliciis mulie-
bribus auxilia deorum parantur vigilando agendo bene
consulendo omnia prospere cedunt Ubi socordie atque
ignavie te tradideris nequicquam deos implores irati
infestique sunt Apud maiores nostros aulus manlius
torquatus bello gallico filium suum quod is contra
imperium in hostem pugnaverat necari iussit atque
ille egregius adolescens inmoderate fortitudinis mor-
te penas dedit vos de crudelissimis parricidis quid
statuatis cunctamini videlicet cetera vita eorum huic
sceleri obstat Verum parcite dignitati lentuli si ipse
pudicicie si fame sue si dijs aut ullis hominibus
umquam pepercit ignoscite cethegi adolescentie nisi iterum
patrie bellum fecit Nam quid ego de gabinio stati-
lio ceparioque loquar quibus si quicquam umquam pensi
fuisset non ea consilia de re publica habuissent postremo

p C si me crederetis peccato locus esset facile paterer vos
ipsa re corrigi quoniam verba contempnitis Sed undique circumventi
sumus Catilina cum exercitu faucibus ytalie urget Alii
intra menia atque in sinu urbis sunt hostes neque
parari neque consuli quicquam occulte potest Quo magis prope-
randum est Quare ita censeo cum nefario consilio
sceleratorum civium res publica in maxima pericula ve-
nerit hique indicio Titi Vulturcii et Allobrogum
convicti confessique sunt cedem incendia aliaque feda
atque crudelia facinora in cives patriamque paravisse
de confessis sicuti de manifestis rerum capitalium more
maiorum supplicium sumendum esse

Postquam Cato assedit consulares omnes itemque mag-
na pars senatus sententiam eius laudant virtutem animi ad
celum ferunt Alii alios increpantes timidos vo-
cant Cato clarus atque magnus habetur Senatus
decretum fit sicut ille censuerat Sed multa michi

legenti multaque audienti que populus romanus domi militie-
que mari atque terra preclara facinora fecit forte
libuit attendere que res maxime tanta negotia
sustinuisset. Sciebam sepe numero parva
manu cum magnis legionibus hostium contendisse
cognoveram parvis copiis bella gesta cum opulentibus
regibus. Ad hoc sepe fortune violentiam tolleravisse
facundia grecos gloria belli gallos ante romanos fuis-
se. Ac mihi multa agitanti constabat paucorum civi-
um egregiam virtutem cuncta patravisse. Eo que factum est
uti divitias paupertas multitudinem paucitas su-
peraret. Sed postquam luxu atque desidia civitas corru-
pta est, rursus res publica magnitudine sua imperatorum
atque magistratuum vitia sustentabat, ac sicuti effeta
parentum multis tempestatibus haud sane quisquam rome
virtute magnus fuit. Sed in mea memoria ingenti
virtute diversis moribus fuere duo viri M. Cato

G. cesar gesti res obtulerat silencio preterire non
fuit consilium quin utriusque naturam et mores quantum in-
genio possem aperirem. Igitur hiis genus etas eloqu-
ncia prope equalia fuere magnitudo animi par fuit item
gloria alia alii. G. cesar beneficiis ac munificencia magno
habebatur integritate vite cato. Ille mansuetudine
et misericordia clarus factus est. Huic severitas dignita-
tem addiderat. Cesar dando sublevando ignos-
cendo. Cato nichil largiendo gloriam adeptus est.
In altero miseris perfugium erat in altero malorum perni-
cies. Erat illius facilitas huius constancia laudabatur.
Postremo cesar in animum induxerat laborare vigilare
negociis amicorum intentus sua negligere nichil
denegare quod dono dignum esset sibi magnum imperium
exercitum bellum novum exoptabat ubi virtus eius
enitescere posset. At catoni studium modestie decore
sed maxime severitatis erat non de diviciis cum divite

neque desidioso neque factioso sed cum strenuo de virtute cum modesto de pudore cum innocente de abstinentia certabat. esse quam videri bonus malebat. Ita quo minus petebat gloriam eo magis illam assequebatur

Postquam ut dixi senatus in sententiam Catonis discessit consul optimum factu ratus noctem que instabat antecapere, ne quid eo spatio novaretur tresviros que ad supplicium postulabat parare iubet, ipse presidiis dispositis Lentulum in carcerem deduxit. Idem fit ceteris per pretores

Est locus in carcere quod tulianum appellatur ubi paululum ascenderis ad levam circiter duodecim pedes humi depressus. eum muniunt undique parietes atque insuper camera lapideis fornicibus iuncta, sed incultu tenebris odore feda atque terribilis eius facies est. In eum locum postquam dimissus est Lentulus vindices

rerum capitalium quibus preceptum erat laqueo gulam
fregere ita ille patricius ex clarissima gente corne
liorum qui consulare imperium rome habuerat dignum moribus
factisque suis exitum vite invenit de cetego statilio gabi
nio cepario eodem modo supplicium sumptum est Du
m ea Rome geruntur catilina ex omni copia quam et ipse
adduxerat et manlius habuerat duas legiones
instituit cohortes pro numero militum complet deinde
ut quisque voluntarius aut ex sociis suis in castra
venerat equaliter distribuerat ac brevi spacio
legiones numero hominum expleverat cum initio non amplius
duobus milibus habuisset Sed ex omni copia circiter
pars quarta erat militaribus armis instructa ceteri
ut quemque casus armaverat sparos aut lanceas alii
preacutas sudes portabat Sed postquam anthonius cum
exercitu adventabat Catilina per montes iter facere
modo ad urbem modo galliam versus castra move

hostibus occasionem pugnandi non dare sperabat propediem
magnas copias sese habiturum si Rome socii incepta
patravissent Interea servitia repudiabat cuius rei in
initio magne ad eum magne copie concurrebant / opibus
coniuratorum fretus alienum suis rationibus existimans videri
causam civium cum servis fugitivis communicavisse Sed postquam
nuncius in castra pervenit / Rome coniurationem patefa-
ctam de Lentulo et Cetego / ceterisque quos supra memoravi sup-
plicium sumptum plerique quos ad bellum spes rapinarum
aut novarum rerum studium illexerat dilabuntur
reliquos Catilina per montes asperos magnis itineribus
in agrum pistoriensem adducit ubi per tramites occulte
perfugeret in galliam cisalpinam At Q. metellus celer
cum tribus legionibus in agro piceno presidebat ex
difficultate rerum eadem illa existimans que supra
diximus Catilinam agitare igitur ubi iter eius ex perfugis
cognovit castra propere movit ac sub ipsis radicibus

montium consedit qua illi descensus erat in galliam properanti
Neque tamen antonius procul aberat ut pote qui magno ex-
ercitu locis equioribus expeditos in fugam sequeretur Sed
postquam Catilina videt copiis hostium sese clausum in
urbe res adversas neque fuge neque presidii ullam spem
optimum factu ratus in tali re fortunam belli temptare
statuit cum antonio quam primum confligere Itaque concione
advocata huiuscemodi orationem habuit

Ego habeo milites verba virtutem non
addere neque ex ignavo strenuum neque fortem ex ti-
mido exercitum oratione imperatoris fieri quanta cuiusque ani-
mo audacia natura aut moribus inest tanta in bello
patere solet quem neque gloria neque pericula excitant
nequiquam hortere timor animi auribus officit Sed ego
quo vos pauca monere advocavi simul uti
causam mei consilii aperirem Scitis equidem milites socordia

atque ignavia Lentuli quantam ipsi nobisque cladem
attulerit, quoque modo dum ex urbe presidia opperior
in Galliam proficisci nequiverim. Nunc vero quo loco
res nostre sint iuxta mecum omnes intelligitis. Exercitus
hostium duo, unus ab urbe, alter a Gallia obstant.
Diutius in his locis esse, si maxime animus ferat,
frumenti atque aliarum rerum egestas prohibet. Quo-
cumque ire placet, ferro iter aperiendum est. Quapropter
vos moneo uti forti atque parato animo sitis et cum prelium
inhibitis memineritis vos divitias decus gloriam
preterea libertatem atque patriam in dextris vestris portare.
Si vincimus omnia nobis tuta erunt, commeatus abunde,
municipia atque colonie patebunt. Si metu
cesserimus eadem illa adversa fient. Neque locus neque
amicus quisquam teget quem arma non texerint. Preterea
milites non eadem nobis et illis necessitudo impendet

Nos pro patria pro libertate pro uita certamus illis
superuacaneum est pro potentia paucorum pugnare
Quo audacius aggrediamini memores pristine uirtutis
Licuit nobis cum summa turpitudine in exilio etatem
agere potuistis non nulli rome amissis bonis alie-
nas opes expectare quia illa feda atque intollera-
da uiris uidebantur hec sequi decreuistis Si hec
relinquere uultis audacia opus est Nemo nisi uictor
pace bellum mutauit nam in fuga salutem sperare
cum arma quibus corpus tegitur ab hostibus auerteris
ea uero dementia est Semper in prelio hiis maximum
est periculum qui maxime timent audacia pro muro
habetur Cum uos considero o milites et cum facta uestra
extimo magna me spes uictorie tenet animus
etas uirtus uestra me ortatur preterea necessitudo que
etiam timidos fortes facit Nam multitudo hostium

ne circumueniri queat prohibent angustie loci Ad.
si uero uobis inuite fortuna inuiderit cauete ne inulti
animam amittatis neu capti potius sicuti pecora
trucidemini quam uirorum more pugnantes cruentam
atque luctuosam uictoriam hostibus relinquatis
Hec ubi dixit paululum commoratus signa
canere iubet atque instructos ordines in locum equum
deducit deinde remotis omnium equis quo militibus
exequato periculo animus amplius esset ipse pedes
exercitum pro loco atque copiis instruit Nam uti pla
nicies erat inter sinistros montes et ab rupe
asspera a dextra parte octo cohortes in
fronte constituit reliquorum signa in subsidio artius
collocat Ab hijs centuriones omnes electos et euo
catos preterea ex gregarijs militibus optimum quemque
armatum in primam aciem subducit C. mallium

in dextra fesulanu quedaz i sinistra pte curare
iubet ipe cu libertis et cu colonis pp aqlam
assistit · q̄ bello cimbrico C marius i exercitu hui
sse dicebat · at ex altā pte C antonius pedibus eg
plio adesse neqbat · marcho petreio legato
exercitu pmittit · ille cohortes ueteranas quas
tu multis causa ɔscripserat infronte post eas
ceteru exercitu in subsidijs locat · ipe equo circu
ies unuqueq̄ nomias appellat · ortat · rogat ut
meminerit se ɔ latrones inermes pp patria · pp liberis
pp aris atq̄ focis suis certare · homo militaris q̄
aplius annos triginta tribunus aut pfcts aut legatus
aut ptor cu magna glia i exercitu fuerat · plerosq̄
ipos factaq̄ eoru fortia nouerat · ea ɔmemorando
militu aios accendebat · Sz ubi omnibus rebus ex
ploratis petreius tuba signu dat cohortes pau-

latum incedere iubet idem facit hostium exercitus postquam
eo ventum est unde a ferentariis prelium committi posset
maximo clamore utrimque cum infestis signis concurrunt
pila omittunt gladiis res geritur veterani pristine
virtutis memores comminus acriter instare illi haud
timidi resistunt maxima vi certatur Interea Catilina
cum expeditis in prima acie versari laborantibus suc-
currere integros pro sauciis arcessere omnia providere
multum ipse pugnare sepe hostem ferire strenui
militis et boni imperatoris officia simul exequebatur
Petreius ubi videt Catilinam contra ac ratus erat
vi magna contendere cohortem pretoriam in medios hostes
inducit eosque perturbatos atque alios alibi resistentes
interficit deinde utrimque ex lateribus ceteros aggreditur
Manlius et Fesulanus in primis pugnantes cadunt
postquam Catilina fusas copias seque cum paucis

relictum uidet. memor generis atque pristine sue dig-
nitatis in confertissimos hostes incurrit ibique pugnans
confoditur. Sed confecto prelio tunc uero cerneres quanta au-
dacia quantaque uis animi fuisset in exercitu Catiline. Nam
fere quemquisque uiuus pugnando locum ceperat eum
amissa anima corpore tegebat. pauci autem quos
medios pretoria cohors disiecerat paulo diuer-
sius sed omnes in aduersis uulneribus conciderant.
Cateline longe a suis inter hostium cadauera repertus
est paululum spirans et ferociam animi quam habuerat
uiuus in uultu retinens. Postremo ex omni copia
neque in prelio neque in fuga quisquam ciuis ingenuus
captus est. Ita cuncti sue hostiumque uite sue
hostiumque uite iuxta pepercerant neque tamen exercitus
populi Romani letam aut incruentam uictoriam adeptus est.
Nam strenuissimus quisque occiderat aut in prelio aut

grauiter uulneratus discesserat multi autem qui e ca-
stris uisendi aut spoliandi gratia processerant uol-
uentes hostilia cadauera amicum alii pars hospitem
aut cognatum reperiebant fuere item qui inimicos su-
os cognoscerent ita uarie per omnem exercitum leticia
meror atque gaudia

Explicit liber Catilinarius
Salustii AMEN

Falso queritur de sua natura genus humanum quod im
becilla atque aevi brevis forte potius quam virtute re-
gatur. Nam esse reputando neque maius aliud neque
praestabilius invenies magisque naturae industria hominum
quam vim aut tempus deesse. Sed dux atque imperator vite
mortalium animus est qui ubi ad gloriam virtutis via
grassatur abunde pollens potensque clarus neque for-
tuna eget. Quippe que probitatem industriam alias
que bonas artes neque dare neque eripere cuiquam potest.
Sin captus pravis cupiditatibus atque inertia et volup-
tates corporis pessum datus est perniciosa libidine pau
lisper usus ubi per socordiam vires tempus ingenium def
fluxere naturae infirmitas accusatur. Sua quisque auctores
culpam ad negotia transferunt. Quod si hominibus bonarum
rerum tanta cura esset quanto studio aliena ac nihil
profutura multoque etiam periculosa petunt neque ipsi regere-

verterent casibus magis quam regerent casus et eo magni-
tudinis procederent ubi pro mortalibus gloria eterni fierent.
Nam uti genus hominum compositum ex corpore et anima est
ita res cuncte studiaque omnia nostra alia corporis alia animi
sequuntur. Igitur preclara facies, magne divitie
ad hoc vis corporis, alia omnia huiusmodi brevi
dilabuntur. At ingenii egregia facinora sicuti
anima immortalia sunt. Postremo corporis et fortune
ut initium sic finis est, omniaque orta sunt occi-
dunt et aucta senescunt. Animus incorruptus eternus
rector humani generis agit atque habet cuncta neque ipse
habetur. Quo magis pravitas eorum admiranda est
qui dediti corporis gaudiis per luxum atque ignaviam
etatem agunt, ceterum ingenium quo neque melius neque
amplius aliquid in natura mortalium est incultu atque
socordia torpescere sinunt, cum presertim tam multe

variaque sint artes animi quibus summa claritudo paratur
verum ex his magistratus et imperia postremo omnis cura
publicarum rerum minime michi hac tempestate cupi
enda videntur quoniam neque virtuti honos datur
neque illi quibus per fraudem ius fuit tuti aut eo
magis honesti sunt. Nam vi quidem regere patriam aut
parentes quamquam et possis delicta corrigas tamen impor-
tunum cum presertim omnes rerum mutationes cedem fugam
aliaque hostilia portendant. Frustra autem niti neque aliud
fatigando nisi odium querere extreme dementie est nisi
forte quem inhonesta et perniciosa libido tenet potentie
paucorum decus atque libertatem suam gratificari. Ceterum ex
aliis negotiis que ingenio exercentur in primis magno
usui est memoria rerum gestarum cuius de virtute quia multi
multa dixere pretereundum puto simul ne per insolentiam
quis existimet me met studium meum laudando

extolle͂ atq ego credo fore eos qui q̄a decre-
ui a r p etatẽ agere tanto tamq utili labori
meo no͂ inertie inponant, certe qb9 industria
maxima uidetur salutare plebem et conuiuiis gratiam
querere Qui si reputauerint et qb9 ego tempori-
b9 magistratum adeptus sum, quales uiri idem
assequi nequierint Et p9 ea q̄ genera hominum in se-
natum peruenerint pfecto existimabunt me
magis merito q̄ⁱ ignauia iudicium animi mei
mutauisse maiusq̄ commodum ex ocio meo q̄
ex aliorum negociis rei p uenturum Nam sepe
ego audiui Q maximum p scipione͂ preterea
ciuitatis nr̄e pclarissimos uiros solitos ita
dice͂ Cum maiorum ymagines intuerentur uehe-
mentissime aı̄m ad uirtutem accendi sz non ceram
illam neque figuram tantam uim in se habere sz memoria

rerum gestarum eam flammam egregiis viris in pectore
crescere neque prius sedari quam virtus eorum famam atque
gloriam adaequaverit. At contra quis est omnium his moribus quin
non divitiis et sumptibus non probitate neque indus-
tria cum maioribus suis contendat. Et homines no-
vi qui antea soliti erant per virtutem anvenire furtim
et per latrocinia potius quam bonis artibus ad imperia
et honores nituntur proinde quasi praetura et consulatus
atque alia omnia huiuscemodi per se ipsa clara et
magnifica sint ac non perinde habeant ut eorum
qui ea sustinent virtus est. Verum liberius altiusque
processi dum me civitatis morum tedet piget que.
Nunc ad inceptum redeo.

Bellum scripturus sum quod populus Romanus cum Iugurtha
rege Numidarum gessit primum quia magnum et a-
trox variaque victoria fuit dehinc quia tunc primum

superbie nobilitatis obuiatum est / que contentio di-
uina et humana cuncta permiscuit eoque uecor-
die processit ut studiis ciuilibus bellum atque uasti-
tas italie finem faceret / Sed prius quam huiusmodi rei
initium expediam pauca supra repetam quo
ad cognoscendum omnia illustria magis magisque
in aperto sint

Bello punico secundo quo dux cartaginiensium Anni-
bal post magnitudinem nominis romani ytalie opes
maxime atriuerat / Masinissa rex Numidarum
in amicitiam receptus a publico scipione cui postea
africano cognomen ex uirtute fuit / quibus multa
et preclara rei militaris facinora fecerat atque uictis
cartaginensibus et capto Siface cuius in Affrica
magnum atque late imperium ualuit populus romanus quascumque ur-
bes et agros manu ceperat regi dono dedit .

Igitur amicicia masinisse bona atque honesta nobis
permansit Sed imperii uiteque eius finis idem fuit dein
micipsa filius eius regnum solus optinuit manas-
tabile et gulussa fratribus morbo assumptis his
ad erbalem et hiempsalem ex se genuit iugurtam-
que filium manastabil fratris quem massinissa quod
ortus ex concubina erat priuatum regno deliquerat eodem
cultu quo liberos suos domi habuit qui
primum ubi adoleuit pollens uiribus decora
facie sed multo maxime ingenio uallidus non se
luxui neque inertie corrumpendum dedit sed uti mos
gentis illius est equitare iaculari cursu cum equalibus cer-
tare et cum omnibus gloria anteiret omnibus tamen cara
erat Ad hoc pleraque tempora in uenando agere leonem
atque alias feras primus aut inprimis ferire plurimum
facere et minimum ipse de se loqui Quibus rebus micip-

sa tn̄ et si initio letus fuerat existimans uirtutem
Jugurthe regno suo glīe fore tamē postq̄ hoīez
adolescentez exacta sua etate et puis liberis
mags magisq̄ crescere intellexit uehementer
eo negocio pmotus multa cū aīo suo uoluebat
nō Terrebat eūz nā mortaliū auida iperii et preceps
ad explendū aī sui cupiditatē ptereā oportunitas li-
berorū q̄z etatis q̄ etiā mediocres uiros spe pde
transuersos agit ad hoc studia numidarū i iugurtaz
ex q̄bus si tālē uirū dolis interfecisset neq̄ sedicio
aut bellū oreretur anxius erat his difficul-
tatibus circumuentus ubi uidet neq̄ p uim neq̄ i sidiis
opprimi posse hoīez tam acceptū ppularibus q̄ erat
iugurta manu pmptus et appetens glīe militaris
statuit eū obiectare piculis et eo mō fortunā temp-
tare Jgitur bello numātino micipsa cū pplo

p. ac peditum auxilia mitteret sperans ul' oste
tando uirtutes ul' hostium seuiciá facile occasurum
pfecit numidis quos i hyspaniam mittebat Sz
ea res longe alr̄ ac ratus erat. euenit Naz iugur
ta ut erat i pigro atq̧ acri i genio ubi naz
publii scipionis q tuc romanis i perator tuc erat mo
res hostium cognouit mlto laboe mltaq̧ cuá
pterea modestissie parendo et sepe obuiam eundo
periculis i tantam claritudinem breui puenerat ut
nris uehemet carus numantis maxio terrori
esset ac sane qd' difficillimum inprimis est et
plio strenuus erat et bonus csilio quorum alterum
ex puidentia timorem alterum ex audacia temeritatem
afferre plerumq̧ solet igitur i perator omes ferme
res asperas p iugurtam agere i amicicias habere magis
magisq̧ eum i dies amplecti quippe cuius neq̧ csilium
neq̧ inceptum ullum frustra erat huc accede -

debat munificentia animi et ingenii solertia qui-
bus rebus sibi multos ex Romanis familiari amicitia
coniunxerat. Ea tempestate in exercitu nostro fuere complures
novi atque nobiles quibus divitie bono honestoque
potiores erant factiosi domi potentes apud
socios clari magis quam honesti qui Iugurte
non mediocrem animum pollicitando accendebat si
Micipsa rex occidisset fore uti solus imperio Nu-
midie potiretur in ipso maxima virtute Rome omnia
venalia esse. Sed postquam Numantia deleta P.
Scipio dimittere auxilia et ipse reverti domum
decrevit donatum atque laudatum magnifice pro
contione Iugurtam in pretorium adduxit ibique
secreto monuit ut potius publice quam privati
amicitiam p. R. coleret neu aliquibus largiri
insuesceret periculosum enim a paucis quod multorum
esset si permanere vellet in suis artibus ultro

illi et gl'iaz et regnuz uestruz semp pp(ro)pa(n)tiaq.
p(ro)geret suaz et ipm peruiaz p(ro)pite tasiruz
Sic locutus cu(m) l(itte)ris eu(m) quas micipse redderet dimi
sit Earu(m) su(m)ma hec erat

IUgurthe au(tem) bello numa(n)tino longe maxima
uirtus fuit Qua re tibi certe p(ro) gaudio esse
nobis ob merita sua carus est ut idez senatui et
p(o)p(u)lo R(omano) sit su(m)ma ope nitem(ur) Tibi q(ui)dez p(ro) n(ost)ra amici
cia gratulor en habes viruz dignu(m) te atq(ue) auo suo
Masinissa Igit(ur) ubi rex ea q(ue) fama acceperat l(itte)ris
i(m)p(er)atoris ita esse cognouit cu(m) uirtute cu(m) gr(ati)a uiri
p(er)motus flexit ani(mum) suu(m) Jugurtha(m) b(e)n(e)f(i)ciis uince(re)
agressus est statimq(ue) eu(m) adoptauit et testa(men)to pariter
cu(m) filiis heredez (con)stituit Sz ipe paucos post annos
morbo atq(ue) etate (con)fectus cu(m) si(bi) fine(m) uite adesse intelle
geret coraz amicis et (con)gnatis itemq(ue) adherbale et
hiempsale filiis dic(itu)r huiuscemodi uerba cu(m) iugurtha habuisse

Parvu ego i gurtha te amisso pre sine spe
sine opibus i regnu meu accep existimas no mio
me tibi qm liberis si genuissem ob bnficia caru
fore neqz ea res falsum habuit me Na ut alia
magna et egregia tua facta omittam nouissime re
diens numantia meqz regnuqz meu gloria hono-
rauisti tuaqz uirtute nobis romanos ex amicis ami-
cissimos effecisti In hyspania nomen nre familie
renouatu est postremo qd difficillimu inter morta-
les e gloria inuidiam uicisti Nunc qm michi na fine
facit p hanc dexteram p hac regni fidem moneo obtes-
torqz ut hos qui tibi gene ppinquo bnficio meo
fres sunt caros habeas neu malis alienos adiunge
qm sangwine coniunctos retine Non exercitus neqz thesauri
psidia sunt regni Verum amici quos neqz argento
neqz auro parare queas officio et fide pariunt Quis
amicior qm fr fri aut que alienu fidum inuenies

si tuis hostis fueris. Equidem ego vobis regnum trado
firmum si boni eritis sin mali imbecillum. Nam
concordia parvae res crescunt discordia maxime dilabuntur. Ceterum
ante hos te Iugurtha qui aetate et sapientia prior es
ne aliter quid eveniat providere decet. Nam in omni cer
tamine qui opulentior est etsi accipit iniuriam tamen
quia plus potest facere videtur. Vos autem adherbal et
hiempsal colite et observate talem hunc virum imita
mini virtutem et enitimini ne ego meliores liberos
sumpsisse videar quam genuisse. Ad ea Iugurtha tametsi
regem ficta locutum intelligebat et ipse longe
aliter animo agitabat tamen pro tempore benigne respondit.
Micipsa paucis post diebus moritur. Postquam illi
more regio iusta magnifice fecerant reguli in
unum convenerunt ut inter se de cunctis negotiis dis
ceptarent. Sed hiempsal qui minimus ex illis erat natura
ferox etiam antea ignobilitatem Iugurthae quia materno

que i parte erat despiciens dextera adherbalez asse-
dit ne medius ex tribus qd' aput numidas honori
ducitur Jugurta foret dein tn ut etati concederet
fatigatus a fre vix i ptez altaz trasductus est
Ibi cu multa de amistrado ipio dissereret Jugurta
iter alias res dixit oportere quinquenij consulta
et decreta oia rescindi Naz per ea tpa confectu aiis
Micipsaz par aio valuisse Cu idez hiempsal
placere sibi respodit Na ipm illu trib9 pxis
ais adopcoe i regnu puenisse Quod verbu i
pectus Jugurte altius q qsqz ratus erat descedit
Itaqz ex eo tpe ira et metu anxius moliri parare atqz ea
mo cu aio hre qb9 hiempsal p dolos caperet Que u
tardius procedut neqz lenior aius ferox statuit q°-
uis mo inceptu pficere Pmo gventu q ab regulis fcm
sup' memoravi ppt dissensioez placueat dividi the-
sauros fines qz ipij singlis gstitui Itaqz tpus

ad utraqꝫ rez decernitur / ſ maturius ad pecuniaz
distribuendaz Reguli interea i loca ppinqua thesauris
alius alio cessere Sed hiempsal i oppido timida forte
domo eius utebat qui pximus lictor iugurte carus
acceptusqꝫ ei semp fuerat Que ille casu ministru ob
latu pmissis onerat ipellitqꝫ uti tamqꝫ suam ui
sens domu eat portaz claues adulterinas paret
Naz ve ad hyempsale referebant Ceterum ubi
res postularet / se ipm cu magna manu ve
turu / Numida mandata breui conficit atqꝫ uti doctus
erat noctu Jugurte milites introducit Qui
postqꝫ i edes irrupe diuersi regez querere dormi
entes alios alios occursantes interficere scrutari
loca addita clausa effringere strepitu et tumultu
oia miscere Cu iterim hiempsal reperit occultans se tugurio
mulieris ancille quo i initio pauidus et ignarus
loci pfugerat Numide caput eius uti iussi erant

ad Jugurtham referunt Ceterum fama tanti facinoris
per omnem africam brevi diffulgat Ad herbalem omnes
que qui sub imperio micipse fuerat metus invasit
In duas partes discedit Numide plures ad herbalem
secuntur sed Jugurtam bello meliores Igitur Jugurta
quam maxime potest copias armat urbes partim vi alias
voluntate imperio suo adiungit omni numidie impa-
re parat At adherbal tametsi romam legatos
miserat qui senatum doceret de cede fratris et fortunis
suis tamen fretus multitudine militum parabat armis
contendere Sed ubi res ad certamen venit victus profugit in
provinciam ac deinde romam contendit Tunc Jugurta
patratis consiliis postquam omni numidie potiebatur
in otio facinus suum cum animo reputans timere populum
Romanum neque advorsus iram eius usquam nisi in avaricia no-
bilitatis et pecunia sua spem habere Itaque diebus
paucis cum auro et argento multo romam legatos

mictit quis precepit / primum uti veteres amicos
muneribus expleant deinde novos acquirant po-
stremo quecumque possint largiendo parare ne cunctentur.
Sed ubi Romam legati venere et ex precepto regis ho-
spitibus aliis quibus quorum ea tempestate in senatu
auctoritas pollebat magna munera misere tanta
commutatio incessit ut ex maxima invidia in gratiam
et favorem nobilitatis Iugurta veniret. Quorum
pars spe alii premio inducti singulos ambiundo nite-
batur ne gravius in eum consulerent. Igitur ubi legati
satis confidunt die constituto senatus utrisque datur. Tun
ad Herbalem hoc modo locutum accepimus

Patres conscripti Micipsa pater meus moriens
michi precepit uti regni Numidie tantummodo procura-
tionem existimarem meam. Ceterum ius et imperium eius
penes vos esse. Simul ut eniterer domi militieque
quam maximo essem usui populo Romano. vos michi cognatorum

nos assimum loco ducere Si ea fecissem i vra

amicicia exercitum divicias munimenta regni

me habiturum Que cum precepta patris mei agi-

tarem Jugurta ho omnium quos terra sustinet

scelleratissimus contempto imperio vestro masinisse me

nepotem et iam a stirpe socium atque amicum populi romani regno

fortunisque omnibus expulit Ac ego patres conscri-

pti quoniam ego miseriarum venturus eram vellem

pocius ob mea quam ob maiorum meorum beneficia posse

me a vobis auxilium petere ac maxime deberi michi

beneficia a populo romano quibus non egere sed si ea desideranda

erant ut debitis uterer Sed quoniam parum tuta per se

ipsa probitas est neque mihi in manu fuit Jugurta

qualis foret ad vos confugi patres conscripti quibus quod michi

miserrimum est Cogor prius oneri quam usui esse

Ceteri reges aut bello victi i amicitia a vobis

recepti sunt aut i dubiis suis rebus societatem

uram appetiuerunt / familia nostra cum populo
Romano bello Cartaginensi amiciciam instituit quo
tempore magis fides eius quam fortuna petenda est
Quorum progenies uos patres conscripti nolite me
pati nepotem Masinisse frustra a uobis
auxilium petere Sed si ad petrandum nichil cause
haberem preter miseram fortunam quod paulo ante rex genere
atque fama / copiis potens Nunc difformatus
erumpnis inops alienas expecto opes tamen
erat maiestatis populi Romani prohibere iniuriam neque pati
cuiusquam regnum per scelus crescere Verum ego his finibus
eiectus sum quos maioribus meis populus Romanus dedit vnde
pater et auus meus uobiscum expulere Siface et
Cartaginenses uestra beneficia mihi erepta sunt patres
conscripti uos in mea iniuria despecti estis heu heu me
miserum huccine Micipsa pater beneficia tua
euasere ut quem tu parem cum liberis tuis regni que

ptupe fecasti is potissio stirpis tue extinctor sit
Nunq ne ergo familia nra qeta erit sep
ne i sanguine ferro fuga uersabit dux Car
taginenses i volues fuere me / via sua pati
ebamur hostes alatere / nos armis grauis spes
ois i armis erat postq illa pestis ex africa eie
cta est . leti pace agitabamus Quippe qs hosti
nullus erat ni forte que nos iussisset esse aut
ex q[ui]b[us] fugita ntollerada audacia stellatz
supbia sese efferes / fre meo atz eorez ppiquo
suo interfecto / pmu eius regnu scellere sui pdaz
fecit Post ubi me eisdez dolis nequit cape
nichilominus qui in aut bellu expectatez ipso
uro sicut uidetis exteriorez patria domo i opem
et coheptu missis effecit ut ubi uis tuus qi in
meo regno omnez ego sic extimabaz p. C uti
audiuaz prez meu q ueraz amiciaz diligent

tolleret eos multu laborem suscepisse Ceteru ex oibus

maxime tutos ee qd i familia nra fuit psidiu

uti i oibus bellis adesset vobis Nos uti p otiu

tuti simus i vra manu est p c pr nos duos fres

reliqt terciu bnficiis suis ratus coiunctu nob iugurta

fore alter eor necatus est. Alterius ipe ego manus im

pias vix effugi Quid aga aut aut quo potissi

mu infelix accedam gnis psidia oia extincta sut

Pater ut necesse erat nature concessit · fri que mime de

cuit ppinqus p scelus vita eripuit affines amicos

ppinquos ceteros meos aliu alia clade oppssit capti

a iugurta ps i cruce acti ps bestiis obiecti sut pa

uci qbus relicta est aia clausi i tenebris cu merore

et luctu morte graviore vita exigut Sz oia q aisi

aut ex necessariis adusa fca i columpnia maneret cu

siqd ex iprouiso mali accidisset vos iplorare p. c.

Quibus p magnitudie ipii ius et iiurias oms cure

esse decet Nunc vero exul patria domo solus
atque honestarum omnium rerum egens quo accedam aut quos
appellem Nationes ne an reges qui omnes familie nostre
ob vestram amicitiam infesti sunt An quoque mihi adire
licet ut non maiorum meorum hostilia monumenta
plurima sint aut quisquam nostri misereri potest qui aliquando vobis
hostes fuit Postremo Masinissa ita nos insti-
tuit p. c. neque coleremus nisi populum Romanum ne socie-
tates ne federa nova acciperemus abunde magna pre-
sidia nobis in vestra amicitia fore Si huic imperio fortuna
mutaretur una nobis occidendum esse Virtute nunc
vero vestra ac diis volentibus magni estis et oppulenti
Omnia secunda et obedientia sunt quo facilius sociorum
iniurias curare licet Tantum illud vereor ne quos
privata amicitia Iugurte parum cognita transversos agat
quos ego audivi maxima ope niti ambire fatigare
vos singulos ne quid de absente incognita causa statuatis

fingere me iubeat ut fugam simulare. non licuerit in-
regno manere. Quod utinam illud cum ipso facinore in
has miserias proiectus eandem hec simulantem viderem
et aliquando apud nos aut apud deos immortales
rerum humanarum cura oriatur. Ut ille qui inter scel-
eribus suis ferox atque preclarus est omnibus malis ex-
cruciatus impietatis in parentem necem fratris mei nec-
non meam miseriam quas penas reddat. Iam
iam fac animo meo sic quomodo tibi in manu est et unde
nunc venit vita erepta est. Tu letandum magis
quam dolendum puto casum tuum. Non enim regnum sed
fugam exilium egestatem et omnes has que me premunt
erumpnas cum anima simul amisisti. At ego infelix
in tanta mala precipitatus ex proprio regno rerum huma-
narum spectaculum plenus in certum quod agam. Duas
ne in unas persequar ipsi auxilii egens an regno
considam cum vite neque potestas sed opibus alie-

ius pendet utinam emori fortunis meis honestus
exitus esset ne vivere contemptus viderer si defessus
malis iniurie concessissem nunc neque vivere libet
neque mori licet sine dedecore patres conscripti per vos li-
beros atque parentes vestros per maiestatem populi Romani sub
venite michi misero ite obviam iniurie nolite
pati regnum Numidie quod vestrum est per scelus et
sanguinem familie nostre tabescere

Postquam rex finem loquendi fecit legati Ju-
gurte largicione magis quam causa freti paucis respo
dent Hiempsalem ob seviciam suam a Numidis inter
fectum Adherbalem ultro bellum inferentem postquam
superatus sit queri quod iniuriam facere nequivisset
Jugurtam petere a senatu ne alium putaret ac
Numantie cognitus esset ne verba inimici ante facta
sua poneret deinde utrique curia egrediuntur senatus
statim consulitur fautores legatorum preterea senatus

iugurta pars gratia depravata adherbalis dicta contendere
Jugurte virtutem extollere laudibus gratia voce denique
omnibus modis pro alieno scelere et flagitio sua
quasi pro gloria nitebatur At contra pauci quibus bonum
et equum divitiis carius erat subveniendum ad
herbali et hiempsalis morte severe vindicandam
censebat Sed ex omnibus maxime Emilius scaurus
homo nobilis impiger factiosus avidus potentie honoris
divitiarum ceterum vicia sua callide occultans Is postquam
videt regis largitionem famosam inpudentemque ve-
ritus quod in tali re solet ne polluta licentia invidiam ac-
cenderet animum a consueta libidine continuit Vicit
tamen in senatu pars illa que vero pretium aut gratiam ante
ferebat Decretum fit ut x legati regnum quod
Micipsa rex obtinuerat inter iugurtam et adher
balem dividerent cuius legationis princeps fuit Lucius
opimius clarus homo fuit et tunc in senatu potens quia

consulibus Graio graccho et marco fulvio flacco
interfecti erant acerrime victoriam nobilitatis in plebem ex
ercuerat Eum iugurtha tametsi rome in inimicis
habuerat tamen accuratissime recepit dando et pol
licendo multa perfecit uti fame fidei postremo
omnibus suis rebus commodum regis anteferret Reliquos
legatos eadem via aggressus plerosque capit pauci
carior fides quam pecunia fuit in divisione que pars
Numidie mauritaniam attingit agro viris que opu
lentior Jugurthe traditur illam alteram specie quam
usu potiorem que portuosior et edificiis magis
exornata erat adherbal possedit Res postu
lare videtur africe situm paucis exponere et
eas gentes quibus cum nobis bellum aut amicitia
fuit attingere Sed que loca et naciones ob calorem
aut asperitatem item solitudines minus freque
ntata sunt de his haud facile compertum narraverim Cetera

q̄ paucissimis absoluam

In diuisione orbis terre
plerique i pte tercia africam posuere pauci tm a
siaz aut Europa esse Sz in Europa Africam ea
fines habet ab occidete fretu nri maris mais
oceanu ab ortu solis decliuez latitudinez que locu
chathabatmon i colle appellat mare seuu im
portuosuz Ager frugu fertilis bonus pecori ar
bori ifecundus celo terraque penuria aquaz genus
homi salubri corpe velox paciens labor plerosque
senectus dissoluit nisi q ferro aut bestiis iteriere
Naz morbus aut sepe quemque supat Ad hoc
malefici genus plurima aialia Sz q mortales
i inito Africam posuere quique postea accesserut aut
quo iter se pmixti sit quamquam ab ea fama
q plerosque optinet diuersa est tm uti ex libris

q rgs hispalis dicebatur iterptatu nob est
utiqz rem se ipa hec aultores eius in re putat
qp paucissimus dicam/ celin pres eius

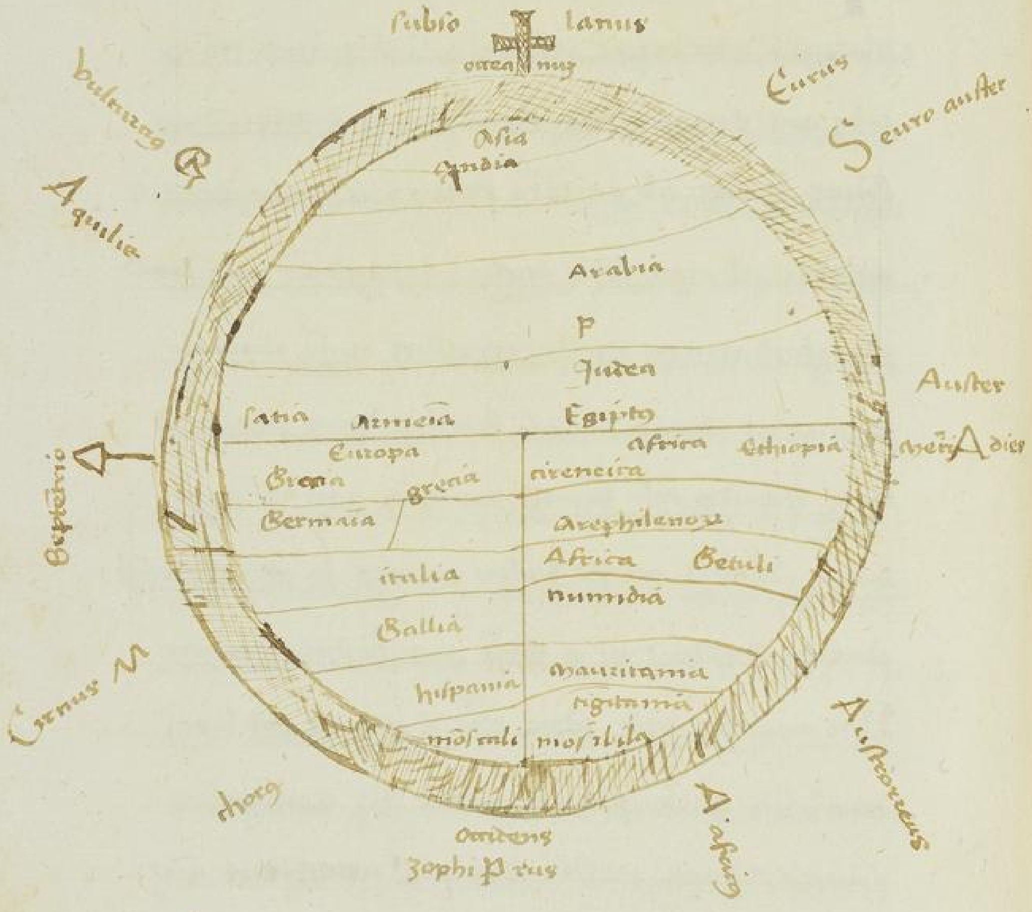

Ceterz fides eius rei penes autores erit Africa
i initio habere gentili et libes aspi i ultiqz

Quibus cibus erat caro ferina atque humi pabulum uti
pecoribus hi neque moribus neque lege aut imperio cuiusquam
regebantur vagi palantes quas nox coegerat sedes
habebant Sed postquam in yspania hercules sicut afri
putant interiit exercitus eius compositus ex variis gentibus
amisso duce ac passim multis sibi quisque imperium
petentibus brevi dilabitur ex eo numero medi persae et
armeni navibus in africam transvecti proximos nostro
mari locos occupavere Sed persae intra mare oceanum
magisque hi alveos navium inversos pro tuguriis habuere
quia neque materies in agris neque ab yspanis
emondi aut mutandi copia erat mare magnum
et ignara lingua commercia prohibebat Hi pau
latim per conubia se getulis miscuere Et quia saepe
temptantes agros alia deinde alia loca petiverant
semet ipsos numidas appellavere Ceterum adhuc
hedificia numidarum agrestium quae illi mapalia vocant .

illi oblonga incuruis lateribus tecta quasi nauium
carine essent Medi autem et armeni accessere libies
Nam hi propius mare africum agitabant Getuli sub
sole magis haud procul ab ardoribus hique mature
opida habuere Nam freto diuisi ab yspania mutare
res inter se instituerant Nomen eorum paulatim libies
corrupere barbara lingua mauros pro medis appellan-
tes Sed res persarum breui adoleuit ac postea numi-
de nomine propter multitudinem a parentibus digressi possi-
dere ea loca que proxime cartagine numidia appella-
tur Deinde utrique alteris freti finitimos armis
aut metu sub imperium suum coegere nomen gloriamque sibi
addidere magis hi qui ad nostrum mare processerant quia libies
quam getuli minus bellicosi Denique africe pars infe-
rior pleraque a numidis possessa est Victi omnes
in gentem et nomen imperantium concessere
Postea fenices alii multitudinis domi minuende

gra ps ipij cupidine solicitata plebe et alijs no-
varu reru auidi hippone adrumetu lepti aliasqz
urbes i ora maritima condide hee qz breui multu
aucte ps origibus suis psidio alie decori fuere
Na de cartagine silere meli puto qm paru
dice Qm alio pperare tps monet Igit ad cath-
bathmo q loc diuidit egiptu ab africa scdo
mari pma cirene e colonia thereon ac de
inceps due sirtes interqz eas leptis de inde file-
nonare que loc usqz egiptu fine ipij habuere
Cartaginenses post alie punice urbes Cetia
loca usqz ad mauritania numide tenet pxi
hispanos mauri sut sup numidia getulos ac-
cepi ps i tuguriis alios incultius vagos agi-
tare post eos ethiopes esse de hic loca exu-
sta solis ardoribus

IGitur bello Iugurtino pleraqz ex punic

Staats- und Universitätsbibliothek Bremen

oppida et fines carthaginiensium quos novissime habu-
erant populus Romanus per magistratus administrabat. Getulorum
magna pars et numide usque ad flumen mulucham sub
iugurtha erant. Mauris omnibus rex Bochus im-
perabat preter nomen cetera ignarus populi Romani itemque nobis
bello neque pace antea cognitus. De Africa et eius
incolis ad necessitudinem rei satis dictum. Postquam di-
viso regno legati Africa discessere et iugurtha
contra timorem animi premia sceleris adeptum sese
videt certum esse ratus quod ex amicis apud Numan-
tiam acceperat omnia Rome venalia esse simul et
illorum pollicitationibus accensus quos paulo ante muneribus
expleverat in regnum Adherbalis intendit. Ipse acer
bellicosus at is quem petebat quietus imbellis erat
placido ingenio opportunus iniurie metuens magis quam
metuendus. Igitur ex improviso fines eius cum magna
manu invadit multos mortales cum pecore atque alia

alia parata cepit edificia incendit ad pleraque loca
hostiliter cum equitatu accedit deinde cum omni mul-
titudine in regnum suum contendit existimans Adher-
balem dolore permotum iniurias suas manu vindi-
caturum eamque rem belli causam fore At ille qui neque se
parem armis existimabat et amicicia populi Romani
magis quam Numidis fretus erat Legatos ad Iugurtham
de iniuriis questum misit Qui tametsi contumeliosa
dicta retulerant prius tamen omnia pati decrevit
quam bellum sumere quia temptatum bellum antea secus cesserat
Neque eo magis cupitido Iugurthe minuebatur
quippe qui totum eius regnum animo iam invaserat Itaque
non uti antea cum predatoria manu sed magno exercitu
comparato bellum gerere cepit et aperte totius Numidie
imperium petere Ceterum qua pergebat urbes agros
vastare predas agere suis animum hostibus terrorem
augere Adherbal ubi intendit eo processum uti

regnum aut relinquendum esset aut armis retinen-
dum necessario copias parat Jugurte obvius procedit Interim
haud longe a mari prope Cirtam oppidum utriusque ex-
ercitus consedit et quia diei extremum erat proelium non fuit
inceptum Sed ubi plerumque noctis processit obscuro et
iam lumine milites Jugurtini signo dato castra
hostium invadit. Seuisonos partim alios arma
sumentes fugant funduntque. Adherbal cum
paucis equitibus Cirtam profugit. Et ni multi-
tudo togatorum fuisset que numidas insequentes
menibus prohibuit uno die inter duos reges ceptum
atque patratum bellum foret Igitur Jugurta oppidum
circumsedit vineis turribusque et machinis omnium generum
expugnare aggreditur maxime festinans tempus lega-
torum ante capere quos ante proelium factum ab adherbale
missos audiverat roma Sed postquam senatus de bello
eorum accepit tres adolescentes in africam legat

quod omnis reges adeant senatus populique Romani verbis nun-
tiant velle et censere se eos ab armis discedere ita
seque illisque dignum fore legati in africam matura-
tes veniunt eo magis quod rome dum proficisci parat de
prelio facto et obpugnacione Cirte audiebatur sed
is rumor clemens erat Quorum Jugurtha accep-
ta oracione respondit sibi neque maius quicquam neque carius
auctoritate senatus esse ab adolescencia ita se eni-
sum ut ab optimo quoque probaretur virtute non ma-
licia P scipioni summo viro placuisse ob easdem ar-
tes a micipsa non penuria liberorum in regnum ad-
optatum esse Ceterum quo plura bene atque strenua
fecisset eo animum suum iniuriam minus tollerare Adher-
balem dolis vite sue insidiatum quod ubi comperisset
sceleri eius obviam isse populum Romanum neque recte neque
pro bono facturum si a iure gentium sese prohibuerit
Postremo de omnibus rebus Romam legatos brevi

missi sunt ita utrique digrediuntur ad herbal' appel-
landi copia non fuit Jugurtha ubi eos africa
discessisse ratus neque propter loci naturam cirtam armis
expugnare potest vallo atque fossa menia circumdat
turres extruit easque presidiis firmat preterea
dies noctesque aut per vim aut per dolos temptare
defensoribus modo menium premia modo formidinem
ostentare suos ortando ad virtutem dirigere prorsus
intentus cuncta parare Adherbal ubi intendit
omnes suas fortunas in extremo sitas hostem
infestum auxilii spem nullam penuria rerum neccessa-
riarum bellum trahi non posse ex his qui una cirtam pro-
fugerat duos maxime impigros delegit eos
multa pollicendo ac miserando casum suum confir-
mat ut per hostium munitiones noctu ad proximum
mare deinde romam pergerent Numide paucis
diebus iussa efficiunt litere ad herbal' in senatu

veritate litterarum sententia hec erat

Non mea culpa sepe ad vos oratum mit-
to p[atres] c[onscripti] sed vis Jugurte subigit quem tanta
libido extinguendi me invasit ut neque vos neque
deos inmortales in animo habeat sanguinem
meum quam omnia malit Itaque quintum iam mensem socius
et amicus populi Romani armis obsessus teneor neque
michi Micipse patris mei beneficia neque vestra
decreta auxiliantur ferro an fame acrius urgear
sum incertus Plura de Jugurta scribere dehortatur
me fortuna mea etiam antea expertus sum parum fidei
miseris esse Nisi tamen intelligo illum supra quam ego
sum petere neque simul amiciciam vestram et regnum
meum sperare utrum gravius existimet nemini occul-
tum est Nam initio occidit Hiempsalem fratrem
meum deinde patrio regno me expulit Que
sane fuerint nostre iniurie nichil ad vos verum

nunc verum regnum armis tenet. me quem vos impe-
ratorem numidis posuistis clausum obsidet. Legatorum
verba quanti fecerit. pericula declarant mea. quid est
reliquum nisi vis vestra quo moveri possit. Nam ego
quidem vellem et hec que scribo. et illa que antea in
senatu questus sum. ut vana forent potius quam mi-
seria mea fidem verbis faceret. Sed quoniam eo natus sum
ut Iugurte scelerum ostentui essem non iam mortem
neque erumnas. tantummodo inimici imperium et cruciatus
corporis deprecor. Regno Numidie quod vestrum est uti libet
consulite. me ex manibus impiis eripite. Oro per maies-
tatem imperii per amicicie fidem si ulla apud vos
memoria remanet avi mei Masinisse.

His litteris recitatis fuere qui exercitum in africam
mittendum censeret. Et quam primum adherbali sub-
veniendum. de Iugurta interim consuleretur. quoniam
legatis non paruisset. Sed ab hisdem illis regis fau-

tioribus summa ope est enisus, ne tale decretum fieret.
Ceterum bonum publicum, uti in plerisque negotiis solet,
privata gratia devictum est. Legantur tamen in Africam ma-
iores natu nobiles amplis honoribus usi, in quibus
fuit M. Scaurus, de quo supra memoravimus, consu-
laris et tum in senatu princeps. Hi, quod res in invi-
dia erat, simul et a Numidis obsecrati, triduo
navim ascendere; dein brevi Uticam appulsi
litteras ad Jugurtham mittunt: quam ocissime ad provin-
ciam accedat, seque ad eum a senatu missos. Ille
ubi accepit homines claros, quorum auctoritate Romae
pollere audiverat, contra inceptum suum venisse, primo
commotus metu atque libidine diversus agitabatur. Ti-
mebat iram senatus, ni paruisset legatis;
porro animus cupidine caecus ad inceptum scelus ra-
piebatur. Vicit tamen in avido ingenio pravum consi-
lium. Igitur exercitu circumdato summa vi Cirtam

i rupe · maxie speras ducta manu hostiu aut
ui aut dolis se mini uictorie i uetura · Et ubi
seqs predit · Naz q itendit efficere por ut prius
q legatos queret ad herbalez poturet · Ne
c plus moratus ad stanz que plurimu metue
bat i tendet cu paucis eqtibus epugnaz ueit
Ac tam et si ubes senatus gues mie nuntiabat
· q ab impugnatioe no desister · multo tn oroe
osupta legati frustra a discessere
Ea postq arte audita fuit ytalici quoz
uirtute menia defensabat · osisi deditioe facta
ppt ingratitudinez p t inuolatos sese fore ad her
bali suadent · uti se et oppidu Auguste idat
· Tantu ab eo uitaz pstat de ceteris senatui
cure fore Ac ille tam et si omnia ponora sibi
Augurte rebat · tu q penes eosdez si adusa
zetuz · cogendi ptas erat · uti resueverat ytalici

tadinoz fecit Jugurta primum Adherbalez ex
cruciatum necat. Deinde omnes pubes Numidas
atque negotiatores promiscue uti quisque armatus ob
uius fuerat interfecit. Quod postquam rome cognitum
est. et res in senatu agitari cepit. Idem illi
ministri regis interpellando ac sepe gratia interdum
iurgiis trahendo tempus atrocitatem facti leniebant. Ac
ni C. Memmius tribunus plebis designatus uir acer
et infestus potentie nobilitatis populum Romanum edocuisset
id agi ut per paucos factiosos Jugurte scelus condo
naretur profecto omnis inuidia prolatandis consulatio
nibus dilapsa foret. tanta uis gratie atque pecunie
regis erat. Sed ubi senatus delicti conscientia populum
timet. lege Sempronia prouincie futuris consulibus Nu
midia atque ytalia decrete. Consules declarati P.
Scipio nasica. L. bestia Calfurnius. Calpurnio
Numidia Scipioni ytalia obuenit. Deinde exercitus

que in africam portaretur scribitur. stipendium
aliaque bello usui forent decernuntur. At Iu-
gurtha contra spem suam nuntio accepto quippe
cui omnia rome venum ire in animo heserat
filium et cum eo duos familiares ad senatum le-
gatos mittit hisque uti illis quos hiempsale
interfecto miserat precepit ut omnes mortales
pecunia aggrediantur. Qui postquam romam adven-
tabant senatus a bestia consultus est placeretne
legatos Iugurthe recipi menibus hisque de-
crevit nisi regnum ipsum deditum venissent uti
in diebus proximis decem ytalia decederent Consul
numidis ex senatus decreto nunciari iubet. Ita
infectis rebus illi domum discedunt. Interim cal-
furnius parato exercitu legit sibi homines nobi-
les quorum auctoritate ea que deliquisset munita fore
sperabat. in quis fuit scaurus cuius de natura et habitu

super memoravimus Nam in consule nostro multe que bone
artes animi et corporis erant quas omnes avaricia
prepediebat · paciens laboris · acri ingenio satis
providens · belli haud ignarus · firmissimus contra
pericula et insidias Sed et legiones per ytaliam
regione atque in Siciliam · porro ex siciliam in
africam transvecte sunt

IGitur calfurnius initio paratis commea-
tibus acriter numidiam ingressus est multos mor-
tales et urbes aliquas pugnando cepit Sed
ubi Jugurta per legatos pecunia eum temptare belli que
quod administrabat asperitatem ostendere animus eius eger
avaricia facile conversus est Ceterum socius et minister
omnium consiliorum assumitur Scaurus qui tamen a principio
plerisque ex factione eius corruptis acerrime regem
impugnaverat · tamen pecunie magnitudine a bono ho-
nestoque in pravum extractus est Sed Jugurta primo

tm mo belli mora redimebat . existians se
se aliquid intez rome p͠cio aut gra effectuz
Postea uo q̄ p̄ticipem negocij scauz acce-
pit . in maxiaz spez adducto recupande
pacis statuit cu eis de omnibꝫ pactionibꝫ p̄ns
agere . Cetez interea fidei ca mittit a consule
Sextus questor in opidūz iugurte uachaz
cuꝰ rei spes erat acceptio frumenti q̄ Cal-
purnius palaz legatis imꝑauerat qn dedicionis
mora indutie agitabant . Igit rex uti consti-
tuerat . i castra uenit ac pauca p̄nti consilio
locutus de inuidia facti sui atqꝫ uti in dedicoz acci-
peretur . reliqua cu bestia et scauro secreta
transegit . de inde postero die quasi p saturaz
legez singꝰ exqsitis in dedicoz accipit . Sꝫ uti
p consilio imꝑatu erat elephanti xxx^ta^ pecus
atqꝫ equi multi no cu paruo argenti pondere

q̄stori traditur Calpfurni9 roma ad magratus
rogandos pficiscit In Numidia exercitu nr̄o pax agi-
tabat' postq̄ res in africa gestas q̄q3 mo
acte forēt fama diffulgauit · rome p os locos
et q̄uentos de facto q̄sulis agitari · apud plebē
grauis inuidia pres solliciti erat · pbaretne tm̄
flagitiu · an decretu q̄sul' subuterent · paz q̄sta-
bat ac maxie eos potentia Scauri · q is autoz
et soci9 bestie ferebat · a uō bonoq3 ipediebat
At C memmi9 cui9 de libertate ingenij et odio
potentie nobilitatis sup diximus inter dubitacō3
et moras senat9 q̄tionib9 ppl̄m ad vindicandu
ortari · monē · ne rem p. ne libertate3 sua desereret
multa supbia et crudelia facinora nobilitatis
ostendē prsus intent9 omi mo pleb' aim acen-
debat S3 qm̄ ea tēpestate rome Cai memmi
facundia clara fuit polles · decē existimaui vna

ceterum mihi orationem eius perscribere. Ac potissimum

eam dicam quam ratione post redditum bestie

hominem omnibus differunt

Multa me dehortantur a vobis o quirites ni

studium rei publice omnia superaret. opes factionis

vestra potentia et ius nullum ac maxime quod inno-

centie plus periculi quam honoris est. Nam illa quidem

piget dicere his annis xv quam ludibrio fueritis

superbie paucorum quam foede quamque inulti perierunt vestri

defensores. ut vobis animus ab ignavia atque

socordia corruptus sit qui ne nunc quidem obnoxiis

inimicis exsurgitis atque etiam nunc timetis eos quibus

decet terrori esse. Sed quamquam hec talia sunt tamen

obviam ire factionis potentie animus subigit

Certe ego libertatem que michi a parente meo

tradita est experiar verum id frustra an ob

rem faciam in vestra manu situm est o quirites

neque ego uos hortor quod sepe uestri maiores fecere
uti contra iniurias armati eatis. Nichil ui nichil
secessione opus est necesse est suomet ipsi more
precipites eant. Occiso Tiberio graco quem
regnum parare aiebant in plebem romanam
questiones habite sunt. post Gaii grachi
et Marci fulvii cedem item uestri ordinis multi mortales
in carcere necati sunt utriusque cladis non lex
uerum libido eorum finem fecit. Sed sane fuerit regni
preparatio plebi sua restituere quicquid sine sanguine
ciuium ulcisci nequitur iure factum sit superioribus
annis taciti indignabamini erarium expoliari reges
et populos liberos paucis nobilibus uectigal pe-
ndere penes eosdem et summam gloriam et maximas di-
uitias esse. Tamen hec talia facinora impune suscepisse
parum habuere. Itaque postremo leges maie-
stas uestra diuina et humana omnia hostibus tradita

fuit/ Nam vos quidem ea facere pudet aut piget. S[ed]
incedunt per ora vestra magnifici / sacerdotia et
consulatus pars triumphos suos ostentantes / p[er]
inde quasi ea honori non predae habeant. Servi aere
parati / iniusta imperia dominorum non perferunt. Nos o
quirites in imperio nati equo animo servitutem tolleratis.
At qui sunt hii qui rem publicam occupavere. homines scelle-
ratissimi cruentis manibus immani avaritia /
nocentissimi et idem superbissimi quibus fides / decus /
pietas postremo honesta atque inhonesta
omnia questui sunt. pars eorum occidisse tribunos
plebis. alii questiones iniustas. plerique cedem
inter vos fecisse pro munimento habent. Itaque quisque
pessime fecit. tam maxime tutus est. metum a scel-
lere suo / ad ignaviam vestram transtulere quos
eadem omnes cupere. eadem odisse. eadem me-
tuere in unum coegit. Sed haec inter bonos ami-

cura. inter malos factio est. Quod si tam vos liber-
tatis curam haberetis quam illi ad dominacionem accensi sunt
profecto neque res publica sicuti nunc vastaretur. et
beneficia vestra penes optimos non audacissimos forent.
Maiores vestri parandi iuris et maiestatis constituende
gracia bis per secessionem armati aventinum montem
occupavere. Vos pro libertate quam ab illis accep-
istis non summa ope nitemini. atque eo vehemencius
quo maius dedecus est parta amittere quam omnino non pa-
ravisse. Dicet aliquis Quid igitur censes vindican-
dum in eos qui hosti prodidere rem publicam. Non
manu neque vi quod magis vos fecisse quam illis acci-
disse indignum est verum questionibus et indicio
ipsius Jugurte qui si dediticius est profecto iussis vestris
obediens erit Sin ea contempnit profecto scilicet extimabitis
qualis illa pax aut dedicio sit. ex qua ad Ju-
gurtam scelerum impunitas ad paucos potentes

marie diuitie et adrem p. dāna atq dedecora
puenerit · nisi forte nō dū et uos dn̄atus eoz
sacietas tenet et illa q̄ hec tp̄a magis placet ·
qn̄ regna puincie leges iura iudicia bella
atq paces postremo diuina et humana omnia
penes paucos erat Vos aut hoc est p̄pl̄s R̄ ·
inuicti ab hostibꝰ imperatores omniū gentiū satis
habebatis aīaz retinere Naz seruitute quez q̄s ur̄m
recusare audebat Atq ego tn̄ et si uiro flagi-
ciosissimū estimo impune iniuriaz accepisse
Tamen uos hominibꝰ scelleratissimis ignoscere qm̄
ciues sunt equo aio paterer nisi mīa ur̄a in-
perniciē casurā eēt Naz et illi quātū importu-
nitatis hn̄t parū illis est impune male fecisse ·
nisi de inde faciendi licenciā eripiat et uob̄
eterna sollicitudo remanebit · Cū intelligetis
aut seruiendū esse · aut per uim libertatē

retineatis. Nam fidei quidem aut concordie que spes
est. dominari illi volunt, vos liberi esse. facere illi in-
iurias, prohibere vos. Postremo sociis vestris veluti hos-
tibus, hostibus pro sociis utuntur. potestne in tam adversis
mentibus pax aut amicitia esse. Quare moneo hortorque
vos, ne tantum scelus impunitum dimittatis. non pecu-
latus erarii factus, neque per vim sociis erepte pecunie, que quamquam
gravia sunt, tamen consuetudine iam pro nichilo habentur. ho-
sti acerrimo Iugurte prodita senatus auctoritas, proditum
imperium vestrum est. domi militieque res publica venalis fuit. Que
nisi quesita erunt, nisi vindicatum in noxios, quid erit
reliquum, nisi ut illis qui ea fecere obedientes vivamus.
Nam impune quelibet facere, id est regem esse. Neque ego
vos, Quirites, hortor, ut malitis cives vestros perperam quam recte
fecisse, sed ne ignoscendo malis bonos perditum eatis. Ad
hoc in re publica multo prestat maleficii quam beneficii esse
memorem. bonus tantummodo segnior fit, ubi negligas,
at malus improbior. Ad hoc si iniurie non sint, haud

saepe auxilii egeas

Haec atque alia huiuscemodi saepe dicendo Memmius populo
persuadet ut L. Cassius qui praetor erat ad Iugurtham mit-
teret, eumque interposita fide publica Romam duceret.
quo facilius indicio regis Scauri et reliquorum quos
pecuniae captae arcessebat delicta patefierent. Dum haec
Romae geruntur, qui in Numidia relicti a Bestia exercitui
praeerant, secuti morem imperatoris sui plurima flagi-
tiosissima facinora fecere. Fuere qui auro corrupti elep-
hantes Iugurthae traderent. alii perfugas venderent. pars
ex pacatis praedas agerent. tanta vis avaritiae animos eorum
veluti tabes invaserat. At Cassius praetor perlata ro-
gatione per C. Memmium ac perculsa nobilitate
ad Iugurtham proficiscitur, eique timido et ex conscientia
diffidenti rebus suis persuadet. Quoniam se populo Romano
dedisset ne vim quam misericordiam eius experiri mallet. privatim
praeterea fidem suam interponit. quam ille non minoris quam pub-
licam ducebat. Talis ea tempestate fama de Cassio erat

Igitur Jugurta ꝯ decus regiu cultu q̄ maxie miserabi-
li cu Cassio roma venit Ac tametsi in ipo magna
uis ai erat tn ꝯfirmatus ab omnibus quoꝝ potentia
scelere aut cuncta ea gesserat q̄ sup̄ diximus C. be-
biu tribunu pleb magna mercede parat cuius inpuden-
tia ꝯtra ius et in iniurias omis munitus foret At C.
memmius aduocata ꝯtione q̄q regi infesta plebs
erat et ps in uicla duci iubebat ps ni socios
sceleris sui aperiret more maioru de hoste suppliciu
sumi dignitati q̄ ire magis ꝯsules sedare motus
et aios eoru molliri postremo ꝯfirmare fidem pub-
licam per sese inuiolatam fore Post ubi silenciu cepit
ꝯducto Jugurta uba facit Rome numidieq fa-
cinora eius memorat scelera in patrem fres q ostendit quibus
iuuantibus quibusque ministris ea egerit q̄q intelligat
ppl'm R. tn uelle manifesta magis ex illo habere Si
veru aperiat in fide et clementia ppli R. magnam spem
illi sitam sin reticeat no socijs saluti fore sed

se suasqz spes corruptum iri · Et nisi ubi memmius loquendi
finem fecit Jugurta respondere iussus est · C bebius tri-
bunus plebis quem pecunia corruptum supra diximus · regem
tacere iubet Ac tametsi multitudo que in contione aderat
uehementer accensa terrebat eum clamore uultu sepe
impetu atqz aliis omnibus que ira fieri amat vicit tamen
belli impudentia Ita populus ludibrio habitus ex contione
discedit Jugurte bestieqz et ceteris quos illa questio ex
agitabat animi augescunt

ERat enim ea tempestate rome Numida quidam
nomine Massiua Gulusse filius Masinisse nepos qui
quia in dissensione regum Jugurte aduersus fuerat dedita
cirta et adherbale interfecto profugus ex africam
abierat huic spurius albinus qui proximo anno post
bestiam cum Q minucio ruffo consulatum gerebat persuadet
quoniam ex stirpe Masinisse sit Jugurtam ob scelera
inuidia cum metu urgeat regnum Numidie a se-
natu petat Auidus consul belli gerendi mouere

q̄ senescere omnia malebat Ipsi provincia Numidia · Minutio
Macedonia evenerat · qui postquam agitare Massiva cepit
neque Iugurte in amicis satis presidii est · quod eorum conscientia
alium mala fama et timor impediebat Bomilcari
proximo ac maxime fido sibi imperat · pretio sicuti multa
confecerat · insidiatores Massive paret · ac maxime
occulte · sin id parum procedat quovis modo Numidam inter-
ficiat Bomilcar mature regis mandata exequitur · et
per homines tales negocii artifices itinera egressusque eius
Massive · postremo loca atque tempora cuncta exploret
Deinde ubi res postulabat · insidias tetendit
Igitur unus ex eo numero qui ad cedem parati erant pau-
lo inconsultius Massivam agreditur · illumque obtruncat
Sed ipse deprehensus multis hortantibus et inprimis Albi-
no consule indicium profitetur · Fit reus magis ex equo
bonoque quam ex iure gentium Bomilcar comes eius
qui Romam fide publica venerat At Iugurta
tanti sceleris manifestus non prius omisit contra

rex nisi quod animadvertit supra gratiam atque pecuniam suam
invidiam esse facti. Igitur quamquam in priori actione ex amicis
quinquaginta vades dederat, regno magis quam vadi-
bus consulens clam in Numidiam Bomilcarem dimittit,
veritus ne reliquos populares metus invaderet pa-
rendi sibi, si de illo supplicium sumptum foret. et
ipse paucis diebus eodem profectus est, iussus a Sena-
tu Italia decedere. Sed postquam Roma egressus est, fert-
ur eo tacitus respiciens postremo dixisse urbem
venalem et et mature perituram, si emptorem in-
venerit. Interim Albinus renovato bello comme-
atum stipendium aliaque militibus usui forent ma-
turat in Africam portare. ac statim ipse profectus e-
uti ante comitia, quod tempus haud longe aberat,
armis aut deditione aut quovis modo bellum
conficeret. At contra Iugurtha trahere omnia, et alias de-
inde alias morae causas facere, polliceri deditionem,
ac deinde metum simulare, cedere instanti, et

paulo post / ne sui diffiderent instare · Contra belli
modo / modo pacis mora consulem ludificare · Ac fuere
qui tum albinum haud ignarum consilii regis existima-
ret neque ex tanta properantia tam facile tractum belli
socordia magis quam dolo crederet · Sed postquam dilap-
so tempore comitiorum dies adventabat Albinus autem
fratre in castris pro pretore relicto Romam decessit Ea
tempestate rome seditionibus tribuniciis atrociter
res publica agitabatur P. Lucillus et L. annius tribuni
plebis resistentibus collegis continuare magistratum
nitebantur quae dissensio totius anni comitia in-
pediebat Ea mora in spem adductus Aulus
quem pro pretore in castris relictum supradiximus · aut
causa conficiendi belli aut terrore exercitus aut
regis gratia pecunie captande · milites mense Ja-
nuario ex hibernis in expeditione evocat magnis
itineribus yeme aspera pervenit ad opidum suthul
ubi regis thesauri erant quod oppidum quamquam et

sevitia temporis et opportunitate loci neque capi neque
obsideri poterat. Nam circum murum situm in prerup-
ti montis extremo planities limosa hiemali-
bus aquis paludem fecerat. Itaque aut simulandi gratia
quo regi formidinem adderet aut cupidine cecus
ob thesauros oppidi potiundi vineas agere
aggerem iacere aliaque que incepto usui forent properare. At
Iugurtha cognita vanitate atque imperitia
legati subdole eius augere amentiam missitare
supplicantes legatos et ipse quasi vitabundus
per saltuosa loca et tramites exercitum ductare.
Denique Aulum spe pactionis perpulit uti re-
licto Suthule in abditas regiones sese veluti
cedentem insequeretur. Ita delicta occultiora fore.
Interea per homines callidos die noctuque exercitum tempta-
bat. Centuriones ducesque turmarum partim uti trans-
fugerent corrumpere. Alii dato signo locum uti
desererent. Que postquam ex sententia instruit intempesta

nocte de improviso multitudine numidarum Auli castra
circumvenit Milites romani perculsi tumultu in
solito, arma capere · alii se abdere · pars territos
confirmare · trepidare omnibus locis · uis magna
hostium · celum nocte atque nubibus obscuratum ·
periculum anceps · postremo fugere · an manere
tutius foret · in incerto erat Sed ex eo numero quos
paulo ante corruptos diximus · cohors una ligurum
cum duabus turmis tracum et paucis gregariis
militibus transire ad regem Et centurio primi pili
tertie legionis per munitionem quam uti deffenderet
acceperat · locum hostibus introeundi dedit · eoque
numide cuncti irrupere Nostri feda fuga plerique
abiectis armis proximum montem occupavere Nox
atque preda castrorum hostes quo minus victoria ute-
rentur remorata sunt De inde Jugurtha po-
stera die cum aulo in colloquio verba facit · tametsi
ipsum cum exercitu, fame, et ferro clausum

tenet. tamen dicebat se memorem humanarum rerum si
secum fedus faceret incolumes omnes sub iugum missurum
preterea uti diebus decem Numidia decederet. que quam-
quam gravia et flagitio plena erant tamen metu
mortis tenebant. sicuti regi libuerat. pax con-
venit

Sed ubi ea Rome comperta sunt. metus atque me-
ror civitatem invasere. pars dolere pro gloria imperii pars
insolita rerum bellicarum timere libertati Aulo om-
nes infesti ac maxime qui bello sepe preclari fuerant
quod armatus dedecore potius quam manu salutem
quesierat Ob ea consul Albinus ex delicto fratris in-
vidiam ac deinde periculum timens senatum de federe
consulebat. et tamen interim exercitui suplementum
scribere. a sociis et nomine Latino auxilia arcessere
denique omnibus modis festinare Senatus ita uti
par fuerat decernit suo atque populi iniussu nullum
potuisse fedus fieri Consul impeditus a tribunis

Staats- und
Universitätsbibliothek Bremen

plebs ne quas parauit copias secum portaret. paucis
diebus in africam proficiscitur Nam omnis exercitus uti
conuenerat in numidiam deductus in prouincia hie-
mabat post quam eo uenit quamquam persequi Iugurtham
et mederi fraterne inuidie animus ardebat in
cognitis militibus quos preter fugam soluto
imperio licentia atque lasciuia corruperat ex copia
ex copia rerum statuit sibi nichil agitandum
interim rome C mamillus limetanus tribunus
plebis rogationem ad populum promulgat uti quere-
retur in eos quorum consilio Iugurtha senatus decreta
neglexisset quique ab eo in legationibus aut in
imperiis pecunias accepissent qui elephantes atque
perfugas tradidissent item qui de pace aut
bello cum hostibus pactiones fecissent huic ro-
gationi partim conscii sibi alii ex partium inuidia pe-
ricula metuentes quoniam aperte resistere non poterant
quin illa et alia placere sibi faterentur occulte

per amicos / ac maxime per homines nominis latini / et
socios ytalicos impedimenta parabat. Sed plebs in-
credibile memoratu est quam intenta fuerit quantaque vi
rogationem iusserit. decreverit. voluerit. magis ho-
dio nobilitatis / cui mala illa parabantur. quam
cura rei . publice tanta libido in partibus erat. Igitur ceteris
metu perculsis M. Scaurus quem legatum bestie fuisse
supra docuimus inter leticiam plebis / et suorum fugam tre-
pida etiam tum civitate cum ex mamilii rogatione
tres quesitores rogarentur effecerat uti ipse
in eo numero crearetur. Sed questione exercita aspere
violenterque ex rumore et libidine plebis. Ut
sepe nobilitatem sic ea tempestate plebem ex se-
cundis rebus insolencia ceperat. Ceterum mos partium
popularium / et senatus factionum / ac deinde omnium ma-
larum artium paucis ante annis Rome ortus est ocio
atque habundancia earum rerum quas prima mortales ducunt
Nam Cartaginem deletam populus Romanus et senatus pla-

tebant. Neq3 glie neq3 dnatois certame inter
cives erat. metus hostil' in bonis artibus ciuitate3
retinebat. Sz ubi illa formido mentibus decessit
scilicet ea res que secunde amat, lasciuia atq3
superbia incessere. Ita q in aduersis rebus optauerat
otium postq adepti sunt. asperius acerbiusq3 fuit.
Nam cepe nobilitas. indignacoe dignitate3. populus
libertate3 in libidine3 uertere. sibi quisq3 ducere. trahe.
rape. Ita omnia in duas ptes abstracte sunt R.
P. que media fuerat dilacerata. Ceteru3 nobi
litas factione magis pollebat plebis uis soluta
atq3 dispsa in multitudie minus poterat. paucoru3
arbitrio belli domiq3 R. P. agitabat. penes
eosde3 erariu3 pouincie magrat' glie triumphi
erat populus milicia atq3 inopia urgebat. pdas
bellicas imperatores cu paucis diripiebat.
Interea parentes aut parui liberi. militum uti quisq3
potencioi confinis erat, sedibus pellebantur. Ita

cum potentia · avaritia sine modo modestiaque in-
vadere · polluere et vastare omnia et nichil pensi
neque sancti habere quoad semet ipsam precipitavit
Nam ubi primum ex nobilitate reperti sunt qui gloriam
iniuste potentie anteponerent · moveri civitas ·
et dissensio civilis · quasi permixtio terre oriri cepit
Nam postquam Tiberius et Gaius Gracchus quorum
maiores in punico atque aliis bellis multum rei publice
addiderant · vendicare plebem in libertatem et
paucorum scelera patefacere cepere · nobilitas nox-
ia atque eo perculsa modo per socios ac nomen latinum inter-
dum per equites romanos · quos spes societatis a plebe
dimoverat gracchorum actionibus obviam ierat
Et primo Tiberium deinde paucos post annos
eadem ingredientem Gaium tribunum alterum triumvirum
coloniis deducendis cum M. Fulvio flacco · fer-
ro necaverat · et sane gracchis cupidine vic-
torie haud satis moderatus animus fuit Sed bono

vici sunt · q̄ malo moē i iuria vincere Igit̄
ea victoriā nobilitas ex libidie sua usa · multos
mortales ferro aut fuga extivit plusq̄ in re-
liquū sibi timorē q̄ potētie addidit Que res
plerumq̄ magnas ciuitates pessum dedit / du alt̄i
alteros vincere · quo vis mō et victo acerbius ul
cisci uolut Sȝ de studijs parciu / et omnibꝰ ciui-
tatibꝰ moribꝰ si sigillati aut ꝓ magnitudie
pare disserē Tpꝰ q̄ res maturius me desereret
Quā obre ad inceptu redeo

POst auli fedus exercitꝰ q̄ nri fedā fugā
Metellꝰ et silanꝰ / ꝯsules designati ꝓuīcias
inter se ptiuerat Metelloq̄ Nuīdia / eue-
nerat acri viro et q̄q̄ aduso ppl̄ꝰ parciu fa-
ma tn̄ equali et i uiolata · Is ū p̄mu magra-
tuȝ ingressꝰ est · alia oīa cōmunia sibi cu
cū collega ratꝰ · ad bellū qd̄ gesturꝰ erat ·
aīuȝ intēdit · Igit̄ diffidēs veteri exercitui

milites eligē · scribē · psidia undiqz accersere · ar-
ma tela / equos et cetā instrumenta militie pāe
Ad hoc comeatū affatim / denique omnia q bel-
lo vario / et multarum rerū egenti usui esse
solent Ceterū adea patranda / senatus auctoritate
socij nomē q latinū et reges ultro auxilia
mittēdo postremo omnis civitas summo studio
adnitebant Itaqz ex sñia omnibus rebus paratis
compositisqz in Numidiam pficiscit cū magna spe
civiū cū ppter artes bonas / tū maxime q
adūsus divitias invictū aīum gerebat / et ava-
ricia ingratum ante id tps in Numidia nre op-
es contūsse / hostium q auctē erat Sz ubi in a-
fricam venit · exercitus ei tradit a spurio albino
pconsule iners / imbell' neqz / pcli / neqz labori
paciens / lingua q manu pmptior pdator ex
socijs / et ipse pda hostiū sine impio et mo-
destia hitus Ita imperatori novo plus ex mal'

moribus solicitudinis quam ex copia militum auxilii /
aut spei bone accedebat. Statuit tamen Metellus
quamquam et estivum tempus comiciorum mora imminue-
rat. et expectatione eventus civium animos intentos
putabat. non prius bellum attingere quam maiorum
disciplina milites laborare coegisset. Nam Alb-
inus Auli fratris exercitusque clade perculsus postquam
decreverat non egredi provincia quantum temporis esti-
vorum in imperio fuit. plerumque milites stativis
castris habebat. nisi cum odor aut pabuli eges-
tas locum mutare subegerat. Sed neque more
militari vigilie deducebantur. uti cuique libe-
bat ab signis aberat lixe permixti cum militibus
die noctuque vagabantur. et palantes agros
vastare. villas expugnare. pecoris et
mancipiorum predas certantes agere eaque mutare
cum mercatoribus vino advecticio et aliis talibus
preterea frumentum publice datum vendere. pa-

ne in dies mercari. postremo quecumque aut dici
aut fingi queunt ignavie luxurieque probra in
illo exercitu cuncta fuere et alia amplius. Sed in
ea difficultate Metellum non minus quam in rebus
hostilibus magnum et sapientem virum fuisse. Co-
perio tanta temperantia inter ambitionem sevitiamque mode-
ratum. Namque edicto primo adiumenta ignavie
sustulisse, quisquam in castro panem aut quem ali-
um coctum cibum venderet, ne lixe exercitum seque-
rentur, ne gregarius miles in castris neve
in agmine servum aut iumentum haberet. Ceteris ar-
te modum statuisse. preterea transversis itineribus
cottidie castra movere, iuxta ac si hostes
adessent, vallo atque fossa munire, vigilias
crebras ponere et eas ipse cum legatis circumire.
Item in agmine in primis modo, modo in postre-
mis, sepe in medio adesse, ne quispiam ordine
egrederetur, ut cum signis frequentes incederent

miles cibum et arma portaret. Ita prohibendo
a delictis magis quam vindicando exercitum brevi confir-
mavit.

Interea Iugurtha ubi que Metellus agebat
ex nuntiis accepit, simul de innocentia eius certior
Rome factus diffidere suis rebus ac tum demum veram
deditionem facere conatus est. Igitur legatos ad con-
sulem cum suppliciis mittit, qui tantummodo ipsi libe-
risque vitam peterent, alia omnia dedere populo Romano. Sed
Metello iam antea experimentis cognitum genus
Numidarum infidum, ingenio mobili, novarum rerum
avidum esse. Itaque legatos alium ab alio
diversos aggreditur, ac paulatim temptando, postquam
oportunos sibi cognovit, multa pollicendo per-
suadet uti Iugurtham maxime vivum, sin id
parum procedat, necatum sibi traderent. Ceterum
palam que ex voluntate foret regi nuntiare
iubet. Deinde ipse paucis diebus intento atque

infesto exercitu in numidiam procedit ubi contra belli
faciem tuguria plena hominum pecora cultores
in agris erant . ex oppidis et mapalibus prefecti
regis obvii procedebant parati frumentum dare et
comeatum portare et postremo omnia que im
perarentur facere At metellus idcirco non minus
sed pariter at si hostes adessent munito ag
mine incedere et late explorare omnia illa dedicionis
signa ostentui credere et insidiis locum temptare
Itaque ipse cum expeditis cohortibus item funditorum
et sagittariorum delecta manu apud primos
erat In postremo C. marius legatus cum
equitibus curabat In utrumque latus auxili
arios equites tribunos legionum et prefectis cohor
tium dispertiverat et ut cum hiis permixti ve
lites quocumque accederent equitatus hostium propul
sarent Nam in Jugurtha tantus dolus tantaque
peritia locorum et militie erat et ut absens

an presens pace an bellum gereres peritior erat. in metu
habetur. Erat haud longe ab eo itinere quo metellus
pergebat. oppidum numidarum nomine uacha. forum rerum
venalium totius regni. et maxime celebratum ubi et
incole mercari et ytalici generis multum mortales
consueverat. Huc consul simul temptandi gratia si pate-
rentur opportunitates loci presidium imposuit. preterea
imperavit frumentum et alia que bello usui foret.
comportare ratus id quod res monebat frequentia
negotiatorum et commeatu iuvaturum exercitum et
paratis rebus munimento fore. Inter hec negotia
Jugurta impensius modo legatos supplices mittere. pacem
orare. preter suam libertatem liberorumque vitam omnia me-
tello dedere. Quos item uti primos consul illectos
ad proditionem domum dimittebat. regi pacem quam
postulabat neque abnuere neque polliceri. et inter
has moras promissa legatorum expectare. Jugurta
ubi Metelli dicta cum factis composuit. ac se suis
artibus temptari animadvertit. quippe cui verbis pax nunciata

batur ceterum re bellum asperrimum erat. urbs maxima
alienata, ager hostibus cognitus, animi popularium
temptati, coactus rerum necessitudine statuit armis cer-
tare. Igitur explorato hostium itinere, in spem victorie
adductus ex opportunitate loci quam potest copia omnium
generum parat. Ac per tramites occultos exercitum metelli
antevenit. Erat in ea parte Numidie quam adherbal
in divisione possederat, flumen oriens a meridie
nomine mutul a quo aberat mons ferme milia
passuum xx tractu pari, vastus ab natura et humano
cultu. Sed ex eo medio quasi collis oriebatur in imme-
sum pertingens, vestitus oleastro ac mirtetis aliisque
generibus arborum que humo arida atque arenosa
gignuntur. Media autem planities deserta
penuria aque preter fluminis propinqua loca. Ea
consita arbustis pecore atque cultoribus frequentabatur.
Igitur in eo colle quem transverso itinere porrectum do-
cuimus, Iugurta extenuata suorum acie consedit.
Elephantis et parti copiarum pedestrium bomilcarem

p̄sent · cuiq3 edocet q̄ ageret · ip̄e prior te m-
om̄ eq̄tatu in mō / et peditib9 suos dilc̄os co-
llocat · deinde singlas turmas et manip̄los
circueus mouet atq3 obtestat̄ uti sit memores
pristine uirtutis et uictorie · sese regnū suuq3 a
romanoȝ auaricia defendat · Cū his certam̄
fore quos an̄a uictos sub iugū miserit · ducē
ill' nō anim̄ esse mutatu q̄ ab imp̄atore decue-
rit oīa suis p̄uisa locū superiorē · ut prudentes
cū imp̄itis ne pauciores cū plurib9 aut rudes cū
bello meliorib9 manū cōsererent · p̄inde p̄ti in-
tentiq3 essent · signo dato romanos īuadē · illū
diē aut omes labores et uictorias cōfirma-
turū · aut maximaȝ erupnaȝ iniciū fore
Ad hoc uiritī uti quēq3 ob militari facinus
pecunia aut honorē extullerat · cōmonefacē
beneficij sui et eū ipm̄ aliis ostētare · postremo
cuiq3 ingeniū · pollicitando · minitando · oste-

tato alii alio modo excitare

Cum iterum Metellus ignarus hostium monte
degrediens cum exercitu conspicatur primo dubius
quidnam insolita facies ostenderet. Nam inter uir-
gulta equi Numidae consederant. neque plane occul-
tati humilitate arborum, et tamen incerti quid nam esset.
tum natura loci, tum dolo, quia ipsi atque signa militaria
obscurati. deinde breui cognitis insidiis, paulisper
agmen constituit, ubi commutatis ordinibus in dextro
latere quod proximum hostibus erat. triplicibus sub-
sidiis aciem instruxit. Inter manipulos fundi-
tores et sagittarios dispertit. Equitatum omnem in cornua
locat. Ac pauca pro tempore milites cohortatus
aciem sicuti instruxerat transversis principiis in
planum deducit. Sed ubi Numidas quietos, neque
colle degredi animaduertit. ueritus ex anni tempore
et inopia aquae ne siti conficeretur exercitus
Rutilium legatum cum expeditis cohortibus et parte
equitum praemisit ad flumen uti locum castris antecaperet

extimas crebro īpetu / et trāsuersis p̄lijs iter
suū remoraturos. Et quō armis diffiderent
lassitudinē et sitī militū tēptaturos. Deī
ipse p̄ re atq̧ loco sicuti mōte descenderat pa
ulatī p̄cedit. Mariū post principia h̄re ipse
cū sinistre alie equitib; esse / q i agmine prī
cipes facti erat. At Jugurta ubi extremū
agmē metelli primos suos p̄tergessū
uidet cū p̄sidio quasi duū miliū peditū mōtē
occupat. Qua metellus descenderat ne forte
cedētib; aduersarijs receptui ac post mu
mēto foret. Deīde repēte dato signo ho
stes inuadit. Numide alij postremos cedē
pars a sinistra ac destra tēptare. infensi
adesse atq̧ instare omib; locis romanoꝝ
ordines cōturbare. quoꝝ et q firmiorib; animis
hostib; fuerat ludificati ī certo p̄lio ipi mo
eminus sauciabātur. neq; ipis cōtra cōseredi
aut feriendi manū copia erat / an iam

Staats- und Universitätsbibliothek Bremen

tenti a Iugurtha equites ubi Romanorum turma in
sequi ceperat non conferti neque in unum se recipiebant.
Sed alio alius quam maxime diuisi. ita numero prio
res si ab persequendo hostes deterrere nequiverant. disiec
tos a tergo aut lateribus circumveniebant. sin
opportunior fuge collis quam campi fuerat. Ea vero con
sueti numidarum equi facile inter virgulta evadere.
nostros asperitas et insolentia loci retinebat. Ceterum
facies totius negotii varia incerta feda / atque mi
serabilis. dispersi a suis pars cedere / alii insequi. neque
signa neque ordines observare. ubi quemque pericu
lum ceperat / ibi resistere ac propulsare. arma
tela equi viri hostes atque cives permixti. nichil
consilio neque imperio agi. Fors omnia regere. Itaque
multum diei processerat cum etiam tum eventus in incerto
erat. Denique omnibus labore et estu languidis.
Metellus ubi videt numidas minus instare.
paulatim milites in unum conducit. ordines re
stituit. et cohortes legionarias quatuor

aduersus pedites hostium collocat. eorum magna
pars superioribus locis fessa consederat. simul orare
et hortari milites ne deficerent neu paterentur
hostes vincere se. neque illis castra esse, neque mu-
nimentum ullum quo cedentes tenderent in armis omnia
sita. Sed neque Jugurtha interea quietus erat
circuire hortari. renouare prelium. et ipse cum de-
lectis temptare omnia. subuenire suis. hostibus du-
biis instare. quos firmos nouerat eminus pug-
nando retinere eo modo inter se duo imperatores sum-
mi uiri certabant ipsi. pares ceteris opibus
disparibus. Nam metello uirtus militum erat. locus
aduersus. Jugurthe preter milites alia omnia oppor-
tuna. denique romani ubi intelligunt. neque
sibi perfugium esse, neque ab hoste copiam pugnan-
di fieri. et iam die uesper erat aduerso colle sicuti
preceptum fuerat euadunt. Amisso loco numide
fusi fugatique pauci interiere. pluresque uelo-

fuga et regio hostibus ignara tutata sunt

Interea Bomilcar quem elephantis et parti copi-
arum pedestrium praefectum a Iugurtha supra diximus
ubi eum Rutilius praetergressus est paulatim su-
os in aequum locum deducit. Ac dum legatus ad
flumen quo praemissus erat festinans pergit quietus
uti res postulabat aciem exornat neque remittit
quid ubique hostis ageret explorare. Postquam Rutilium
consedisse iam animo vacuum accepit simulque accepit
ex Iugurthae proelio clamorem augeri veritus ne
legatus cognita re laborantibus suis auxilio
foret aciem quam diffidens virtuti militum arte
statuerat quo hostium itineri officeret latius por-
rigit eoque modo ad Rutilii castra procedit. Ro-
mani ex improviso pulveris vim magnam animad-
vertunt nam prospectum ager arbustis consitus prohibebat
et primo rati humum aridam vento agitari. Post
ubi aequalem manere et sicuti acies movebatur

58

mque magisque appropinquare videt cognitum re properantes
arma capiunt. ac pro castris sicuti imperabatur
consistunt. Deinde ubi propius ventum est utrimque mag
no clamore concurritur. Numide tantummodo remora
ti, dum in elephantis auxilium putant. postquam
eos impeditos ramis arborum atque ita disiectos
circumveniri videt fugam faciunt. ac plerique
abiectis armis colli aut noctis que iam aderat
auxilio integri abeunt. Elephanti quatuor
capti, reliqui omnes sunt numero triginta interfecti
At romani quamquam itinere atque opere castrorum et prelio
fessi letique erant tamen quod metellus amplius opinio
one morabatur instructi intentique obviam proce
dunt. Nam dolus Numidarum nihil languidi, neque
remissi patiebatur. Ac primo obscura nocte
postquam haud longe inter se erant. strepitu vel
ut hostes adventare alteri apud alteros formidinem
simul et tumultum facere et pene imprudentia foret

amissum facinus miserabile nisi utrimque premissi
equites rem exploravissent. Igitur pro metu repente
est gaudium exortum. Milites alius alium leti ap-
pellant, acta docent atque audiunt. Sua quisque fortia
facta ad celum fert. Quippe res humane ita se-
se habent: in victoria vel ignavis gloriari licet,
adverse res et bonos detrectant. Metellus in
hisdem castris triduum moratus, saucios refi-
cit, meritos in proeliis more militie donat,
universos in contione laudat atque agit gratias,
hortatur ut ad cetera que levia sunt parem animum
gerant: pro victoria satis iam pugnatum, reli-
quos labores pro preda fore. Tamen interim transfugas
et alios opportunos, Jugurtha ubi gentium
aut quid agitaret, cum paucisne esset an
exercitum haberet, aut sese victus gereret, explo-
ratum misit. At ille sese in loca saltuosa
et natura munita receperat, ubique cogebat exercitum

multo hominum ampliore / sed hebete infirmumque
agri ac pecoris magis quam belli cultore. Id ea
gratia eueniebat. preter regios equites / nemo
omnium numidarum ex fuga regem sequitur. Quo cuius
que animus feret. eo discedunt. Neque id flagitium
militie ducitur. ita sese mores habent. Igitur
Metellus ubi uidet regis etiam tum animum ferocem
esse / et bellum renouari. Quod nisi ex illius libi-
dine geri non posset /. preterea iniquum certamen
sibi cum hostibus minore detrimento illos uinci quam
suos uincere. Statuit non proeliis neque in acie. sed alio
more bellum gerendum. Itaque in loca numidie
oppulentissima pergit agros uastat. multa castel-
la et opida temere munita. aut sine presidio capit
incenditque puberes interfici. iubet alia omnia
militum predam esse. Ea formidine multi mortales /
romanis dediti sunt obsides frumenta et alia
que usui foret / affatim prebita. ubicumque res postu-

labat presidium impositum est. Que negocia multo
magis quam prelium male pugnatum a suis pugnatum
rebant. Quippe cui spes omnis in fuga sita erat
sequi cogebat hostem et qui sua loca defendere
nequiverat in alienis bellum gerere. Tum ex inopia
quod optimum videbatur consilium capit. Exercitum
plerumque in isdem locis opperiri iubet, ipse cum
delectis equitibus Metellum sequitur. Nocturnis et aviis
itineribus ignoratus Romanos palantes repente
aggreditur. Eorum plerique inermes cadunt,
multi capiuntur, nemo omnium intactus profugit, et
et Numide prius quam ex castris subveniretur, sicuti
iussi erant in proximos colles discedunt.

Interim Rome ingens gaudium ortum est
cognitis Metelli rebus, ut seque et exercitum more ma-
iorum gereret, ut in adverso loco victor tamen virtu-
te fuisset, ut hostium agro potiretur, Iugurtham
magnificum ex Auli socordia spem salutis in

solitudine aut fuga coegisset hostes. Itaque senatus
ob ea feliciter acta, diis immortalibus supplicia de-
cernere. Civitas antea trepida et sollicita de
bello erat, leta agere; de Metello fama precla-
ra esse. Igitur eo intentior ad victoriam niti, omnibus
modis festinare, cavere tamen, nec ubi hosti oppor-
tunus fieret, meminisse post gloriam invidiam sequi.
Ita quo clarior erat eo magis anxius erat. Neque
post insidias Iugurthe effuso suo exercitu predari;
ubi frumento aut pabulo opus erat, cohortes
cum omni equitatu presidium agitabat. Exercitus partem ipse,
reliquos Marius ducebat. Sed igne magis quam preda
ager vastabatur. Duobus locis haud longe inter
se castra fiebat. Ubi vi opus erat, cuncti aderant.
Ceterum quo fuga atque formido latius cresceret, divisi
agitabant. Eo tempore Iugurtha per colles sequi, tempus
aut locum pugne querere, qua venturum hostem
audierat, pabulum et aquarum fontes quorum pe-

munita erat. corrupere. modo se Metello interdum
Mario ostendere. postremos in agmine temptare
ac statim in colles regredi. rursus aliis post
alios minitari. neque proelium facere. neque otium
pati. tantummodo hostem ab incepto retinere. Ro-
manus imperator ubi se dolis fatigari videt neque
ab hoste copiam pugnandi fieri. urbem magnam
et in ea parte qua sita erat arcem regni nomine
Camam statuit oppugnare. ratus id quod negotium
poscebat. Iugurtham laborantibus suis auxilio
venturum. ibique proelium fore. At ille quod parabatur
a perfugis edoctus magnis itineribus Metellum antevenit.
oppidanos hortatur. ut moenia deffendant.
Additis auxilio perfugis, quod genus ex copiis regis
quia fallere nequibat firmissimum erat. praeterea
pollicetur in tempore. semet in exercitu adfore.
Ita compositis rebus in loca quam maxime occulta.
discedit. ac paulo post cognovit Marium

ex itinere frumentatum cum paucis cohortibus fuerat mis-
sus quod oppidum primum omnium post malam pugnam a
rege defecerat. Eo cum delectis equitibus nocte pergit
et iam egredientibus romanis in porta pugnam facit.
simul magna voce. Sicenses hortatur uti cohortes
a tergo circumveniant. fortunam illis preclari facinoris
casum dare. Si id fecerint. postea sese in regno
illos in libertate sine metu etate acturos. Ac
ni Marius signa inferre atque evadere oppido properavis-
set profecto cuncti aut magna pars Sicensium fidem
mutavissent. Tanta mobilitate sese numide
gerunt. Sed milites Jugurtini paulisper suste-
ntati. postquam maior vi hostes urgent. paucis a-
missis profugi discedunt. Marius ad Zamam pervenit.
Id oppidum in campo situm magis opere quam natura munitum
erat. nullius idonee rei egens. armis viris-
que opulentum. Igitur Metellus pro tempore atque loco
paratis rebus cuncta menia exercitu circumvenit.
legatis imperat ubi quisque curaret. Deinde signo

dato undique simul clamor ingens oritur. Neque
ea res numidas terret. infensi intentique sine tu-
multu manent. proelium incipitur. Romani pro
ingenio quisque pars eminus glande aut lapidibus
pugnare. alii succedere ac murum modo suffo-
dere modo scalis aggredi. cupere proelium manibus facere.
Contra ea oppidani in proximos saxa volvere
sudes. pila. praeterea picem et sulphure et taeda
mixta ardenti mittere. Sed nec illos quidem
qui procul manserant. timor animi satis muniverat.
Nam plerosque iacula tormentis aut manibus em-
issa vulnerabant. pari periculo. sed fama im-
pari boni atque ignavi erant. Dum apud Zama
sic certatur. Jugurtha ex improviso castra hos-
tium cum magna manu invadit. remissis
qui in praesidio erant. et omnia magis quam proelium exspec-
tantibus. portam irrumpit. At nostri repentino
metu perculsi sibi quisque pro moribus consulunt. Alii
fugere. Alii arma capere. magna pars vulnerati

aut ocisi sint. ceterum et omni multitudine non amplius
xl memores nominis romani grege facto locum cepe.
paulo quam alii loci editiore neque inde maxima
ui depelli quierunt. Sed tela eminus missa remittere
pauci in pluribus minus frustrati. Sin numide propius
accessissent ibi uero uirtutem ostendere et eos maxima
ui cedere fundere atque fugare. Interim metello cum
acerrime rem gereret clamore ueluti nu-
mltuz hostilem a tergo accepit. Deinde converso
equo animaduertit fugam ad se uersum fierique res
indicabat populares esse. Igitur equitatum omnem
ad castra propere misit ac statim C. marium cum
cohortibus sociorum eumque lacrimas per amicitiam
perque rem publicam obsecrat ne quam contumeliam rema-
nere in exercitu uictore neue hostes inultos
abire sinat. Ille breui mandata effecit. At
Jugurta munimento castrorum impeditus cum alii
super uallum precipitarentur alii in angus-
tiis ipsi sibi properantes officerent multis amissis

in loca munita sese recepit. Metellus infecto
negotio postquam nox aderat in castra cum exer-
citu revertitur.

I(g)itur postero die priusquam ad oppugna-
dum egrederetur, equitatum omnem in ea parte
qua regis adventus erat pro castris agitare iubet;
portas et proxima loca tribunis dispertit. Dein
ipse pergit ad oppidum atque uti superiore die
murum aggreditur. Interim Iugurtha ex occulto
repente nostros invadit. Qui in proximo locati
fuerant paulisper territi turbabantur, reliqui cito
subveniunt. Neque diutius Numidae resistere qui-
vissent, ni pedites cum equitibus permixti ingentem
cladem in congressu facerent. Quibus illi freti
non uti equestri proelio solet sequi, dein cedere,
sed adversis equis concurrere, implicare
ac perturbare aciem. Ita expeditis
equitibus suis hostes victos pene dare. Eodem
tempore apud Zamam magna vi certabatur.

ubi quisque legatus aut tribunus curabat: eo acerri-
me niti, nec alius in alio magis quam in se spem
habere; pariterque oppidani agere: oppugnare aut
parare omnibus locis; avidius alteri alteros sauciare
quam semet tegere; clamor erat permixtus ex
hortatione letitia gemitus; item strepitus ar-
morum ad celum ferri; tela utrique volare. Sed
illi qui menia deffensabant, ubi paulo modo
pugna remiserat, intenti prelium equestre prospec-
tabant. Eos uti queque Iugurte res erat, letos
modo modo pavidos animadverteres. Ac sicuti au-
diri a suis aut cerni possent, monere alii
hortari aut manu significare aut niti cor-
poribus huc et illuc quasi vitabundi aut iacentes
tela agitare. Quod ubi Mario cognitum est.
Nam is in ea parte curabat, consulto lenius agere
ac diffidentia rei simulare, pati Numidas sine
tumultu regis prelium visere. Ita illis studio
suorum astrictis, repente magna vi murum

aggreditur. Et iam scalis egressi milites prope summa ceperant, cum oppidani concurrunt, lapides, ignem atque alia preterea ingerunt tela. Nostri primo resistere. Deinde ubi une atque altere scale comminute, qui super steterant, sunt afflicti. Ceteri quo potuere, pauci integri, magna pars vulneribus confecti abeunt. Deinde utrimque prelium nox dirimit. Metellus postquam videt frustra inceptum, neque oppidum capi, neque Iugurtham nisi ex insidiis aut in suo loco pugnam facere, et estatem exactam esse, a Zama discedere statuit et in hiis urbibus que ad se defecerant, satisque munite loco aut menibus erant, presidia imponit. Ceterum exercitum in provinciam que proxima est Numidie hiemandi gratia collocat. Neque id tempus ex aliorum more quieti aut luxurie concedit. Sed quoniam armis bellum parum procedebat, insidias regi per amicos tendere et eorum perfidia pro armis uti parat. Igitur

Bomilcarem, qui rome cum Jugurtha fuerat, et
vadibus datis de Massive nece iudicium clam
fugerat, quod ei per maximam amicitiam maxima
copia fallendi erat, multis pollicitationibus ag-
greditur, ac primo efficit, uti ad se colloquendi
gratia occultus veniat. deinde fide data, si Ju-
gurtham vivum aut necatum sibi tradidisset,
fore ut illi senatus impunitatem et sua omnia concederet,
facile Numide persuadet, cum ingenio infido, tum me-
tuenti, ne si pax cum romanis fieret, ipse per
condiciones ad supplicium traderetur. Is ut opportunum
fuit, primum Jugurtham anxium, ac miserantem
fortunas suas accedit, monet, atque lacrimans
obtestatur, ut aliquando sibi, liberisque et
genti Numidarum optime merenti provideat. omnibus
proeliis sese victos, agrum vastatum, multos mor-
tales captos, occisos, regni comminutas esse opes.
satis saepe iam et virtutem militum et fortunam temptatam

tum. rogat ne illo auctore inuite sibi consulat.
His atque talibus aliis ad deditionem regis animum in-
pellit. mittuntur ad imperatorem legati qui
Jugurtam imperata facturum dicerent ac sine ulla
pactione regnum suumque illius fidei tradere. Me-
tellus cunctos senatorii ordinis ex hibernis accer-
siri iubet. eorum et aliorum quos ydoneos du-
cebat consilium habet. Ita more maiorum ex consilij
decreto per legatos Jugurte imperat pondera ar-
genti ducenta milia iubet adduci et elephan-
tes omnes et equorum et armorum aliquantum.
Que postquam sunt sine mora facta iubet
omnes perfugas uinctos adduci. eorum magna pars
uti iussum erat adducebantur. pauci cum primum
deditio cepit ad Regem Bochum in Mauritaniam
abierant.

Igitur Jugurta ubi armis uirisque
et pecunia spoliatus est cum ipse ad imperandum

dissidium vocaret et rursus coepit flectere animum
suum et ex mala conscientia digne timere.
Denique multis diebus per dubitationem consumptis, cum
modo tedio rerum adversarum omnia bello potiora
duceret, interdum ipse secum reputaret quam
gravis casus in servicium ex regno foret et multis
magnisque presidiis nequicquam perditis, de integro
bellum sumit. Ac rome senatus de provinciis
consultus Numidiam Metello decreverat. Per idem
tempus utice forte C. Mario per hostias diis
supplicanti magna atque mirabilia portendi
aruspex dixerat, proinde que animo agitabat
fretus diis ageret, fortunam quam sepissime
experiretur, cuncta prospere eventura. At illum iam
antea consulatus ingens cupido exagitabat.
Ad quem capiendum preter vetustatem familie
alia omnia abunde erat. Industria, probitas,
militie magna scientia, animus belli ingens

domi modicus. libidinis ac viciorum victor, tan-
mo glorie avidus. Sed is natus et omnem pueri-
ciam Arpini altus, ubi primum etas milicie
paciens fuit stipendiis eloquentiis faciundis non
greca facundia, neque urbanis mundiciis se-
se exercuit. Ita inter artes bonas integrum inge-
nium brevi adolevit. Ergo tribunatum mili-
tarem a populo petit, plerisque faciem eius ignoran-
tibus, facile notus per omnes tribus declaratur. De-
inde ab eo magistratu alium post alium sibi pe-
perit, semperque in potestatibus eo modo agitabat
dignus haberetur. tamen is ad id locorum talis vir
appetere non audebat. Nam postea ambicione
preceps datus est, et tamen alios magistratus plebs,
consulatum nobilitas inter se per manus tradebat.
Novus nemo tam clarus neque tam egregiis factis
erat, quin indignus illo honore, et quasi pollutus
haberetur. Igitur ubi Marius aruspicis dicta

96

eodez intentū uidet / quo cupido aiı̄ or-
tabatur a Metello petendi ꝯsulatū gra-
missioēz rogat. cui qq̄ uirtus glia / atq
alia optanda bonis / supabat : tn̄ inerat
ꝯteptor ai9 ꝑ supbiaz / coē nobilitatis / ma-
luz. Itaq primū ꝯmot9 isolita re mirari
ei9 ꝯsiliu. et quasi p amicitia monē : ne
tam pua incipet. ne sup fortunaz aiuz ge-
reret. nō omib9 oia cupienda ee : debere
illi res suas satis placē. postremo caueret
id petē a pplo .R°. qd illi iure negaret : postq̄
hec atq alia talia dixit. neq ai9 Mariȷ̄
flectit, respondit ubi pmū potuisset / p
negocia publica factuz / se seq petēt. Ac
postea sepi9 eadez postulati fertur dixisse :
ne festinaret abire / satis matuē illū cū
filio suo ꝯsulatū petituz. Is eo tpe ꝯtu-
bernio pris ibidez militabat annos natus

erat xx^ti. Que res mariu cu pro honore que
affectabat. cu contra metellu vehementer accende-
rat. Ita cupidine atque ira pessimis consulto-
ribus grassari neque facto ullo neque dicto
abstinere quod modo ambitiosum foret. Milites
quibus in hibernis preerat laxiore imperio quam ante
habet. Apud negotiatores quorum magna multi-
tudo utice erat criminose simul et magnifice
de bello loqui dimidia pars exercitus si sibi permit-
teretur paucis diebus Jugurtham in cathenis
habiturum. ab imperatore consulto trahi quod homo in-
anis et regie superbie in imperio nimis gauderet.
Que omnibus illis eo firmiora videbantur quia
diuturnitate belli res familiares corruperant.
Et animo cupienti nihil satis festinatur. Erat
preterea in exercitu nostro numida quidam nomine Gau-
da mastanabalis filius masinisse nepos quem
micipsa testamento secundum heredem scripserat

morbo confecto / et ob eam causam mente paulu-
lum minuta. Cui metellus petenti more re-
gum ut sellam iuxta se poneret. Item postea cus-
todie causa turmam equitum romanorum. utrumque ne-
gaverat. honorem quod eorum modo foret quos populus
romanus reges appellavisset. presidium quod contumelio-
sum in eos foret si equites romani satellites numide tra-
derentur. Hunc gravatum Marius anxium aggre-
ditur. atque hortatur ut contumeliarum imperatore
cum suo auxilio penas petat. Hominem ob
morbos animo parum valido secunda oratione extollit
illum regem ingentem virum Masinisse nepo-
tem esse. Si Jugurtha captus aut occisus foret
imperium numidie sine mora habiturum. Id a-
deo mature posse contingere si ipse consul ad
ad bellum missus foret. Itaque et illum et equites
romanos milites et negotiatores alios ipse
plerosque pacis spe impellit uti roma ad

sociosque necessarios ascribere in Metellum de bello scri-
bebant, Marium imperatorem poscunt. Sic illi multis
a mortalibus honestissima suffragatione consulatus
petebatur. simul ea tempestate plebs nobilita-
te fusa per legem Mamiliam novos extollebat

Contra Marium cuncta parte

Interim Iugurtha postquam omissa deditione
bellum incepit, cum magna cura parare omnia,
festinare, cogere exercitum, civitatesque quae a se
defecerant formidine aut ostentando praemia
affectare, communire locos suos, arma, tela
aliaque quae pacis spe amiserat reficere aut
comparare, sollicitare Romanorum alios, et eos
ipsos qui in praesidiis erant pecunia temptare, prorsus
nihil intactum neque quietum pati, cuncta agita-
re. Igitur Vagenses quo Metellus initio Iugur-
tha pacificante praesidium imposuerat, fatigati
regis suppliciis neque antea voluntate alie-

nati : principes civitatis inter se coniuravere .
Nam vulgus (uti plerumque solet) . et maxime
Numidarum ingenio mobili seditiosum atque dis-
cordiosum erat / cupidum novarum rerum quieti
et otio advorsum . Dein compositis rebus in diem ter-
tium constituunt : quia is dies
festus celebratusque per omnem Africam ludum et
lasciviam magis quam formidinem ostentabat . Sed
ubi tempus fuit centuriones tribunosque mili-
tares et ipsum praefectum oppidi Titum Turpilium /
Sillanum / alius alium indomos suas invitant et
eos omnes praeter Turpilium inter epulas ob-
truncant . Postea milites palantes in-
ermes / quippe tali die ac sine imperio ag-
grediuntur . Idem plebs facit . pars edocti a
nobilitate / alii studio studio talium rerum
incitati / quis acta consilium quam ignorantibus /
tumultus ipse et res novae satis placebant

Romani milites perculsi improviso metu incerti ig
narique quid potissimum facerent trepidare ad ar
cem oppidi ubi signa et scuta erant. presidium
hostium, porte ante clause fugam prohibebant.
Ad hoc mulieres puerique pro tectis edificiorum
saxa et alia que locus prebebat certatim mittere.
Ita neque caveri anceps malum neque a for
tissimis infirmissimo generi resisti posse. iuxta
bonique malique strenuique et imbelles in
ulti obtruncati. In ea tanta asperitate sevissi
mis Numidis et oppido undique clauso Tur
pilius prefectus unus ex omnibus ytalicis intactus
profugit. Id misericordiane hospitis an pactione
an casu ita evenerit parum comperimus nisi
quia illi in tanto malo turpis vita integra
fama potior fuit improbus intestabilisque vi
detur. Metellus postquam de rebus Vage actis comperit
paulisper mestus e conspectu abiit. Deinde ubi

ira et aestuando permixta fit cum maxima cura
ultum ire iniurias festinat. legionem cum qua
hiemabat, et quam plurimos potest numidas equites
pariter cum occasu solis expeditos educit et postea
die circiter hora tertia pervenit in quandam pla-
nitiem locis paulo superioribus circumventam. Ibi
milites fessos itineris magnitudine abnuentes
omnia docet oppidum vagam non amplius mille pas-
suum abesse. decere illos reliquum laborem
equo animo pati, dum pro civibus suis penas
caperent. preterea predam benigne ostentat. Sic
animis eorum arrectis equites in primo late pedi-
tes quam artissime ire et signa occultare
iubet. Vagenses ubi animadvertere ad se versum
exercitum pergere, primo, uti erat res, metellum
esse rati portas clausere. deinde ubi neque
agros vastari et eos qui primo aderant
numidas equites videt rursum Iugurtham arbi-

certati ac magno gaudio obviam procedunt. Equites
peditesque repente signo dato vulgum effusum
oppido caedere. alii ad portas festinare. pars turris
capere. ira atque praedae spes amplius quam lassitudo
posse. Ita Vacenses biduum modo ex perfidia lae-
tati. civitas magna et opulenta cuncta
poenae aut praedae fuit. Turpilius quem praefectum
oppidi unum ex omnibus profugisse supra oste-
dimus, iussus a Metello causam dicere. postquam
sese parum expurgat. condemnatus verberatusque
capite poenas solvit. Nam is civis ex La-
tio erat. Per idem tempus Bomilcar, cuius impulsu
Iugurtha deditionem quam metu deseruit, inceperat,
suspectus regi et ipse eum suspiciens novas
res cupere, ad perniciem eius dolum quaerere,
die noctuque fatigare animum. Denique omnia
temptando socium sibi adiungit. Nabdalsam
hominem nobilem magnis opibus clarum acceptumque

pluribus suis. Cuius plerumque fretus a rege
exercitui ductare et omnes res exequi solitus erat
quae Iugurte fesso aut maioribus astricto sup
venerant. Ex quo illi gloria opesque inventae sunt.
Igitur utriusque consilio dies insidiis statuit.
Cetera uti res posceret ex tempore parari placuit.
Naptalsa ad exercitum profectus quem inter hiberna
romanorum iussus habebat, ne ager inultis
hostibus vastaretur. Is postquam magnitudine
facinoris perculsus ad tempus non venit metusque rem
impediebat. Bomilcar simul cupidus incepta
patrandi et timore socii anxius, ne omisso
veteri consilio novum quereret litteras ad eum per
homines fideles mittit. mollitiam socor-
diamque viri accusare, testari deos per quos
iuravisset monere ne premia Metelli in pestem
converteret. Iugurte exitium adesse. Ceterum suane
an virtute Metelli periret, id modo agitari

quando inde reputaret cum animo suo primam an ter-
tiam mallet

Sed cum hee littere allate forte Naptalsa ex-
citato corpore fessus in lecto quiescebat ubi cognitis
Bonifacii literis primo cum se inde uti egritu-
dinem solet somnus cepit. Erat ei multarum
rerum negociorum curator fidus acceptusque
et omnium consiliorum nisi novissimi particeps.
Qui postquam allatas literas audivit et ex
consuetudine ratus causa aut ingenio suo opus esse
in tabernaculum introivit. dormiente illo
epistolas super caput in pulvino temere positas in-
venit ac perlegit. deinde mente ipse cognita nisi-
dijs ad regem pergit. Naptalsa paulo post
experrectus ubi neque epistolas reperit et rem omnem
ut acta erat ex suis cognovit primo indicem
persequi conatus est. postquam id frustra fuit sub-
gentium placandi gratia accedit. dixitque ipse pa-

iussisset, fatum presidia dierum suum preventum. lacri-
mas obtestatus per amicitiam perque suam an-
tea fideliter acta, ne super tali scelere suspectum sese
haberet. Ad ea rex aliter atque animo gerebat pla-
cide respondit. Bomilcare aliisque multis, quos
socios insidiarum cognoverat, interfectis, iram oppres-
serat, nequa ex eo negotio seditio aut bellum
oriretur. Neque post id locorum Iugurte dies aut
nox ulla quieta fuit, neque loco neque mortali
cuiquam aut tempore satis credere, cives hostesque
iuxta metuere, circumspectare omnia et omni strepitu
pavescere, alio loco saepe contra decus regium noc-
te requiescere, interdum somno excitatus arreptis
armis tumultum facere, ita formidine quasi vecor-
dia exagitari. Igitur ubi Metello de casu
Bomilcaris et indicio patefacto ex perfugis facta
cognovit, rursus tamquam ad integrum bellum cuncta
parat festinatque. Marium fatigantem de profectione

sunt et iniuti et offensi sibi parum idoneum
ratus domum dimittit. Et rome plebs
litteris que de metello ac mario misse erant
cognitis volenti animo de ambobus acceperant.
Imperatori nouo nobilitas que ante decori fuit
invidie esse. At illi altera generis humilitas fauo-
rem addiderat. Ceterum in utroque magis studia
partium quam bona aut mala sua moderata
sunt. Preterea seditiosi magistratus vulgum
exagitabant, Metellum omnibus contionibus pro
capitis reum arcessere. Marii virtutem in maius
celebrare. Denique plebs sic accensa erat
uti opifices agrestesque omnes quorum res
fidesque in manibus site erant relictis operibus fre-
quentaret Marium et sua necessaria post
illius honorem ducerent. Ita perculsa nobilita-
te post multas tempestates nouo homini consu-
latus mandatur et postea populo a tribuno plebis bellum

gere, frequens Marium missit. Sed ante senatus
decreverat Numidiam Metello, ea res frustra
fuit. Eodem tempore Iugurta amissis amicis, quorum
quorum plerosque ipse necaverat, ceteri formidine
perculsi, pars ad romanos, alii ad regem Bochum
profugerat, cum neque bellum geri sine admini-
stris posset, et fidem novorum in tanta perfidia veterum
experiri periculosum duceret, vagus incertusque
agitabatur. neque illi res, neque consilium aut
quisquam hominum satis placebat. Itinera prefectosque
in dies mutare, modo adversum hostes, interdum
in solitudines pergere, sepe in fuga, ac
post paulo in armis spem habere. dubitare virtu-
ti an fidei popularium minus crederet. ita quocumque
intenderat, res adverse erant. Sed inter eas mo-
ras repente sese Metellus cum exercitu ostendit.
Numide a Iugurta pro tempore parati instructique sunt.
Deinde prelium incipit. Qua parte rex pugne

affuit. Ubique aliquamdiu certatum fuit. Ceteri
eius omnes milites primo congressu pulsi fuga-
tique sunt. Romani signorum et armorum et
aliquanto numero hostium paucorum potiti sunt.
Nam ferme Numidis in omnibus proeliis magis pedes
quam arma tutati sunt. Ea fuga Iugurtha
impensius modo rebus suis diffidens, cum perfu-
gis et parte equitatus in solitudines, deinde
Thalam pervenit in oppidum magnum atque opul-
lentum. Ubique plerique thesauri filiorumque eius
multus pueritiae cultus erat.

Quae postquam Metello comperta sunt, quamquam inter
Thalam flumenque proximum in spatio milium
quinquaginta loca arida atque vasta esse
cognoverat, tamen spe patrandi belli Iugurthae
si eius oppido potitus foret, omnes asperitates
supervadere ac naturam etiam vincere aggreditur. Igitur
omnia iumenta sarcinis levari iubet, nisi

frumento dierum · x v · Ceterum utres et alia aque i-
donea vasa portari · preterea conquirit ex agris
quam plurimum potest domiti pecoris · Eoque imponit
vasa cuiusque modi / sed pleraque lignea collecta
ex tuguriis numidarum · ad hoc finitimis imperat ·
qui se post regis fugam Metello dederant · ut
quam plurimum quisque aque portaret · diem locumque
ubi presto forent predicit · Ipse ex proximo flumi-
ne quod oppido aquam esse supra diximus · iumenta
onerat · eo modo constructus ad thalam proficiscitur
Deinde ubi ad id locum ventum / quo numidis
preceperat · et castra posita munitaque sunt ·
tanta repente celo missa vis aque dicitur · ut
ea modo exercitui satis superque foret · preterea
commeatus spe amplior · quia numide / sicuti ple-
rique in nova deditione officia intende-
rant · Ceterum milites religione pluvia magis
usi sunt · eaque res multum animis eorum addidit

Nam rati sese diis immortalibus curae esse. Deinde postero die contra oppinionem Iugurthe ad thalam perveniunt. Oppidani qui se locorum aspe-
ritate munitos esse crediderant. magna atque in-
solita re perculsi nichilo segnius bellum pare-
are. Idem nostri. Sed rex nichil iam infectum
Metello credens quippe qui omnia arma tela
locos tempora denique naturam ipsam ceteris im-
peritantem industria sua vicerat cum liberis
et magna parte pecunie ex oppido noctu profu-
git. Neque postea in ullo loco amplius uno
die aut una nocte moratus simulabat
sese negocii gratia properare. Ceterum proditionem
timebat quam vitare posse celeritate pu-
tabat. Nam talia consilia per ocium et ex opportuni-
tate solere capi. At metellus ubi oppidanos
prelio intentos. simul oppidum et operibus et loco
munitum videtur vallo fossaque menia circumvenit

Deinde iubet duobus locis ex copia maxime ydo-
neis vineas agere. super quas eas agere impositis
turribus opus et administros tutari iubet. Con-
tra hec oppidani festinare parare. prorsus ab
utrisque nichil reliqui fieri. denique romani multo
ante labore plus quam fatigati post dies xl. quam eo
ventum erat. oppido modo potiti sunt. preda omnis
a perfugis corrupta. hii postquam murum arietibus fe-
riri res quas suas afflictas vident aurum atque
argentum et alia que prima ducuntur domum re-
giam comportant. ibique vino et epulis onerati
illaque et domum et semet igni corrumpunt. Et
quas victi ab hostibus penas metuerant
eas ipsi volentes pependere. Sed pariter cum capta
thala legati ex oppido leipti ad metellum ve-
nerant orantes uti presidium prefectumque eo mit-
teret a Bomilcare quendam hominem nobilem
factiosum novis rebus studere adversus quem neque

in prouinciam ingratum neque leges ualeret; ni id festi-
naret, in summo periculo suam salutem et illorum so-
cios fore. Nam leptitani iam ante a principio belli
Jugurthini ad bestias consulem et postea romam mi-
serant, amicitiam societatemque rogatum. Deinde ubi
ea impetrata, semper boni fidelesque mansere, et
cuncta a bestia, ab albino, metelloque imperata
gnauiter fecerant. Itaque ab imperatore facile que
petebant adepti sunt. Emisse eo cohortes ligurum
iiij^or^ et Annius prefectus. Id oppidum absidonijs
conditum est, quos accepimus profugos ob discor-
dias ciuiles nauibus in eos locos uenisse. Ceterum
situm inter duas sirtes, quibus nomen ex re inditum est.
Nam duo sunt sinus prope in extrema affrica, im-
pares magnitudine, pari natura. Quorum proxima loca
terre prealta sunt, cetera uti fors tollit alta, alia
in tempestate uadosa. Nam ubi mare magnum esse
et seuire uentis cepit, limum arenamque et saxa

genua fluctus trahunt. Ita locorum facies cum ventis
simul mutatur. Syrtes sunt a tractu nominate. Eius
civitatis lingua modo conversa conubio Numidarum, leges
cultusque pleraque Sidonica, que eo facilius retinebant,
quod procul ab imperio regis etatem agebant. Inter illos
et frequentem Numidiam multi vastique loci erant.

Sed quoniam in has regiones per Leptitanorum
negotia venimus, non indignum videtur egregium atque
mirabile facinus duorum Cartaginensium memora-
re; eam rem nos locus admonuit. Qua tempestate
Carthaginenses pleraque Africe imperitabant, Ci-
renenses magni atque opulenti fuere. Ager in
medio arenosus una specie; neque flumen neque
mons erat qui fines eorum discerneret. que res
eos in magno diuturnoque bello inter se habuit.
Postquam utrimque legiones, item classes sepe fuse
fugateque sunt, et alteri alteros aliquantum attrive-
rant, veriti ne mox victos victoresque defessos

Staats- und
Universitätsbibliothek Bremen

alii aggrederentur per indutias sponsionem faciunt uti
certo die legati domo proficiscerentur. Quo in loco
inter se obvii fuissent is communis utriusque populi finis
haberetur. Igitur Cartagine duo fratres missi quibus nomen
Filenis erat maturavere iter pergere. Cirenenses tardius
iere. Id socordia ne an casu acciderit parum co-
gnovi. Ceterum solet in illis locis tempestas haud secus
atque in mari retinere homines. Nam ubi per loca equa-
lia et nuda gignentium ventus coortus harenam
humo excitavit ea magna vi agitata ora oculos
que hominum implere solet. Ita prospectu impedito mo-
rari iter. Postquam Cirenenses aliquanto posteriores
se viderent et ob rem corruptam domi penas metu-
untur criminari Cartaginenses ante tempus domo
digressos conturbare rem denique omnia malle quam vic-
ti abire. Sed cum Phileni aut Peni aliam condicionem
tantummodo equam peterent Greci optionem Cartaginensi-
bus faciunt ut vel illi quos fines populo suo peterent

ibi vivi obruerentur : illi eadem condicione sese qua
in locum vellent processuros. Philenj condicione probata
seque vitamque suam rei publice condonavere. Ita vivi obruti
sunt. Carthaginienses in eo loco Philenis fratribus aras
consecravere. Alii illis domi honores instituti sunt.
Nunc ad rem redeo

IUgurta postquam amissa Thala nil satis
firmum contra Metellum putat : per magnas solitu-
dines cum paucis profectus pervenit ad Getulos, genus
hominum ferox incultumque eo tempore ignarum nominis Romani.
Eorum multitudinem in unum cogit : ac paulatim consuescit
ordines habere illos. signa sequi imperium observare. item
alia militaria facere. Preterea regis Bochi proximos
magnis muneribus et maioribus promissis ad studium
sui perducit. Quis adiutoribus regem aggressus
impellit : uti adversus Romanos bellum incipiat.
Id ea gratia facilius proniusque fuit : quod Bochus initio
huius belli legatos Romam miserat : fedus et

amicitiam petitum. Quam rem opportunissimam incepto
bello pauci impediuerant corrupti auaritia. Quis omnia
honesta atque inhonesta uendere mos erat. Etiam antea
Jugurte filia Boccho nupserat. Verum ea necessitu-
do apud numidas maurosque leuis ducitur quod singuli
pro opibus quisque quam plurimas uxores, denas, alii, plures
habent. Sed reges eo amplius. Ita animus multitu-
dine distrahitur, nullam pro socia obtinet, pariter omnes uiles
sunt. Igitur in locum ambobus placitum exercitus conueniunt.
Ibi fide data et accepta. Jugurta Bocchi animum oratione
accendit, romanos iniustos, profunda auaricia, communes
omnium hostes esse, eandem illos causam belli cum Boccho
habere quam secum et aliis gentibus libidinem imperandi, quis
omnia regna aduersa sint. Tum sese paulo ante Carta-
ginenses, item regem Persen. Post ubi quisque opulen-
tissimus uideatur, ita romanis hostem fore. His
atque aliis talibus dictis ad Cirtam oppidum iter constituunt
quod ibi Quintus metellus predam captiuosque et impedi-

menta locauerat. Ita Iugurta ratus aut capta
urbe opere pretium fore, aut si dux romanus auxi-
lio suis venisset, in prelio sese certaturos. Nam callidus
id modo festinabat. Bocchi pacem imminuere, ne
moras agitando aliud quam bellum mallet. Im-
perator postquam de regum societate cognouit, non te-
mere neque uti sepe iam uicto Iugurta consueuerat,
omnibus locis pugnandi copiam facit. Ceterum haud
procul a cirta castris munitis reges opitur, melius
esse ratus cognitis mauris (quoniam is nouus hostis
accesserat) ex commodo pugnam facere.

Interim rome per litteras certior fit provinciam
numidiam mario datam. Nam consulem factum ante
acceperat. Quibus rebus supra bonum aut hones-
tum perculsus, neque lacrimas tenere, neque moderari
linguam, vir egregius in aliis artibus nimis molliter
egritudinem pati. Quam rem alii in superbiam uer-
tebant. Alii bonum ingenium contumelia accensum

esse. multi quod ea parta victoria germanibus exciperet in no-
bis satis cognitum est. illum magis honore Marii
quam iniuria sua excruciatum. Neque tam anxie laturum
fuisse. si adempta sibi provincia alii quam Mario traderetur.
Igitur eo dolore impeditus et quia stultitia videbatur
alienam rem periculo suo curare. Legatos ad Bocchum
mittit postulatum ne sine causa hostis populo Romano fieret.
habere tum magnam copiam societatis amicitieque coniun-
gende. que potior bello esset. et quamquam opibus suis
confideret tamen non debere certa pro incertis mutare.
Omne bellum sumi facile, ceterum egerrime desinere.
non in eiusdem potestate initium eius et finem esse.
Incipere cuivis etiam ignavo licere. deponi cum victores
velint. proinde sibi regnoque suo consuleret. Neu flo-
rentes res suas cum Iugurthe perditis misceret. Ad ea
rex satis placide verba facit. sese pacem cupere. sed
Iugurthe fortunarum misereri. si eadem illi copia
fieret omnia conventura. Rursus imperator contra postulata

Bocchi nummos mittit. Ille probare partim, alias ab-
nuere. eo modo saepe ab utroque missis remissisque
nuntiis: tempus procedere. et ex Metelli voluntate bellum
intactum trahi. At Marius ut supra diximus cupien-
tissima plebe consul factus. postquam ei provinciam Nu-
midiam populus dari iussit: antea iam infestus nobilitati
tum vero multus atque ferox instare. singulos modo modo univer-
sos laedere. dictitare sese consulatum ex victis illis spoli-
a cepisse. alia praeterea magnifica pro se, et illis dole-
ntia. Interim quae bello opus erant: prima habere postu-
lare legionibus supplementum, auxilia a populis et
regibus sociisque accersere. praeterea ex Latio fortis-
simum quemque plerosque militiae, paucos fama cogni-
tos accipere: et ambiendo cogere homines emeritis sti-
pendiis secum proficisci. neque illi senatus quamquam adversus
erat de ullo negotio abnuere audebat. Ceterum
supplementum etiam laetus decreverat. quia neque
plebe militia volente putabatur Marium aut

belli usum i aut studia vulgi amissum. Sed ea res
frustra sperata. tanta libido in mario eundi plerosque
invaserat. sese quisque preda locupletem fore victorem do-
mum rediturum. Alia huiusmodi animis trahebat. eos non
paululum oratione sua marius arrexerat. Nam postquam
omnibus que postulaverat decretis milites scribere
vult hortandi causa simul et nobilitatem ut consueverat
exagitandi contionem populi advocavit. deinde hoc mo
disseruit

Scio ego quirites plerosque non isdem artibus
imperium a vobis petere et postquam adepti sunt gerere.
primo industrios supplices modicos esse. deinde
per ignaviam et superbiam etatem agere. Sed mihi contra ea
videtur. Nam quo pluris est universa res publica quam consu-
latus aut pretura eo maiore cura illam administrari
quam hec peti deberet. Neque me fallit quantum cum max-
imo vestro beneficio negotium sustineo. Bellum parare
simul et erario parcere. cogere ad militiam eos quos

nos offendere / domi forisque omnia curare / et ea agere
inter invidos occursantes factiosos opinione / quirites
asperius est. Ad hoc alii si deliquere / vetus nobilitas
maiorum fortia facta / cognatorum et affinium opes multe
clientele / omnia hec presidio illis adsunt. mihi spes omnes
in memet site / quas necesse est virtute et innocentia tutari.
Nam alia infirma sunt. et illud intelligo quirites
omnium ora in me conversa esse. Ita studeo equos bonosque
favere. Quippe mea benefacta rei publice procedunt. Nobi-
litatem locum invadendi querere. quo mihi acrius ad-
nitendum est. uti neque vos capiamini / et illi frustra
sint. Ita ad hoc etatis a pueritia fui. uti omnes
labores et pericula consueta habeam. que ante vestra
beneficia gratuito faciebam ea uti accepta merce-
de deseram non est consilium quirites. illis difficile est in
potestatibus temperare. qui per ambitionem sese probos simula-
vere. mihi qui omnem etatem in optimis artibus egi. bene
facere iam ex consuetudine in naturam vertitur. Bellum me

gerere cum Jugurtha iussistis. Quam rem nobilitas
egerrime tulit. Queso reputate cum animis vestris
num id mutare melius sit. Si quem ex illo globo
nobilitatis ad hoc aut aliud tale negocium mittatis
hominem veteris prosapie/ ac multarum ymaginum/ et
nullius stipendij/ scilicet ut in tanta re ignarus omnium tre-
pidet festinet sumat aliquem ex populo monitorem
sui officij. Itaque plerumque evenit ut quem vos imperare
iussistis. is imperatorem alium querat. Atque ego scio qui-
rites qui postquam consules facti sunt. et acta maiorum/
et grecorum militaria precepta legere ceperint preposte-
ri homines. Nam gerere consulatum quod fieri tempore
posterius/ re atque usu prius est. Comparate nunc qui-
rites cum illorum superbia me hominem novum. que illi
audire et legere solent: eorum partem vidi. alia ego-
met gessi. que illi literis ego in militando didici.
Nunc existimate. facta an dicta pluris sint. contempnunt
novitatem meam: ego illorum ignaviam. mihi fortuna

illis gloria obstat : Quamquam ego naturam unam . et communem
omnium existimo . Sed fortissimum quemque generosissimum
esse . Ac si iam ex patribus Albini aut Bestie queri pos-
sent . mene an illos ex se gigni maluerint : quid respo-
suros creditis / nisi sese liberos / quam optimos voluisse .
Quod si iure me despiciunt . faciant idem maioribus suis
quibus uti michi ex uirtute nobilitas cepit . Inuident
honori meo . ergo inuideant labori et innocentie /
periculis et meis . quoniam per illa eum cepi . Verum homines
corrupti superbia ita etatem agunt : quasi uestros ho-
nores contempnant . ita hos petunt quasi honeste uixe-
rint . Ne illi falsi sunt / qui diuersissimas res pariter
expectant / ignauie uoluptatem et premia uirtutis .
Atque etiam cum apud uos aut in senatu uerba faciunt :
pleraque oratione maiores suos extollunt . eorum for-
tia facta memorando / clariores se putant . quod contra
est . Nam quanto illorum uita preclarior est : tanto
horum socordia flagitiosior . et profecto ita res se

hi maior̄ glīa · posteris quasi lumē est · neq̄ bo-
na neq̄ mala eor̄ in occulto patitur · huiusce
rei ego inopia patior q̄rites · uerū id q̄ mlto
p̄clarius est · benefc̄ta mea m̄ı dicē licet · Nuc
uidete q̄ iniq̄ sūt · q̄ ex aliena uirtute sibi arro-
gant · id michi ex mea no ↄcedunt · sc̄z q̄a ymā-
gines no h̄eo · et q̄a michi noua nobilitas est ·
et q̄ certe p̄parisse melius est · q̄ acceptā corrupis-
se · Equidē ego no ignoro si iā michi uelit re-
spondere · unde ill' facundā ↄ ↄpositā orōnē
fore · Sz in uro beneficio cū omnibꝰ locis uosq̄
maledict̄ lacerat · no placuit retic̄e ne q̄s mo-
destiā i ↄsciēciā reduceret · Nā me q̄dē ex ai
mei ↄsciēcia nulla oro ledē pot · q̄ppe uēa nc̄e
est ut bene p̄dicet falsā uita moresq̄ me supat
Sz qua ura ↄsilia accusant q̄ michi sum̄ū
honore et maximū negociū iposuist̄ · et atq̄
et reputate nū eor̄ penitendū sit · Non

possum fidei causa ymagines / neque triumphos aut consu-
latus maiorum meorum ostentare. At si res postulet hastas
vexillum phaleras / alia militaria dona. preterea cicatri-
ces adverso corpore. hee sunt mee ymagines / hec nobi-
litas non hereditate relicta. ut illa illis. sed que ego
meis laboribus plurimis et periculis quesivi. non sunt
composita verba mea. Parvi id facio. ipsa se virtus
satis ostendit. illis artificio opus est. ut turpia facta
oratione tegant. Neque litteras grecas didici. parum pla-
cebat eas discere. quippe que ad virtutem doctoribus nil
profuerunt. At illa multo optima rei publice doctus sum.
hostem ferire presidia agitare. nil metuere. nisi
turpem famam. yemem et estatem iuxta pati. humi
requiescere. eodem tempore inopiam et laborem tollerare.
His ego preceptis milites ortabor / neque illos
arte colam me opulenter. neque gloriam meam laborem
illorum faciam. Hoc est utile / hoc est civile imperium /
namque cum tute per mollitiam agas / exercitum supplicio

regē: idest dnūz nō īpatorē esse. Hec atqꝫ alia
maiores vri faciēdo/ seqꝫ rem p. celebrauere.
qs nobilitas freta/ ipa dissimilis moribꝫ/ nos illoꝝ
emulos ɔtempnit et oēs honores nō ex merito
s; q̄i debitos a uobis repetit. Ceterū hoies suꝑbis-
simi ꝓcul errant. maiores eoꝝ oīa q̄ licebat
illi: reliquere/ diuitias ymagines memoriaz sui
ꝑclaraz. uirtutē nō reliquere. neqꝫ poterant/ ea
sola neqꝫ datur dono/ neqꝫ accipitur/ Sordidū
me et incultis moribꝫ aiunt/ quia parū scite conuiuiū
exorno. neqꝫ histrionem ullū neqꝫ pluris p̄cij cocū
q̄ uillicū habeo que michi ɔfiteri libet quirites.
Nā ex parente meo et sanctis uiris ita accepi/ mūdi-
tias mulieribꝫ laborē uiris ɔuenire omnibꝫ bonis
oportere plꝰ glie q̄ diuitiaꝝ esse. Arma, nō
suppellectilē, decori esse. Qui ergo q̄ iuuat
q̄ carū existimant/ id semꝑ faciant. ament. potent.
ubi adolescentiā habuere: ibi senectutē agant.

Quin quoniam dediti ventri et turpissime parti corporis
sudorem pulverem capi et alia talia relinquant nobis
quibus illa epulis iocundiora sunt. Verum non ita est. Nam
ubi se flagitiis dedecoravere turpissimi viri et bo-
norum premia ereptum eunt. Ita iniustissime luxuria
et ignavia pessime artes illis qui coluere eas nihil
officiunt. Rei publice innoxie cladi sunt. Nunc quoniam illis
quantum mei mores non illorum flagitia poscebant
respondi. Pauca de re publica loquar. Primum
omnium de Numidia bonum habete animum Quirites. Nam
ad hoc tempus Iugurtham tutata sunt omnia removis-
tis. avaritiam imperitiam atque superbiam. Deinde exer-
citus ibi locorum est sciens. Sed mehercule
magis strenuus quam felix nam magna pars eius ava-
ritia aut temeritate ducum attrita est. Quam
obrem vos quibus militaris etas est adnitimini mecum
et capessite rem publicam. Neque quemquam ex calamitate
aliorum aut imperatorum superbia metus ceperit. Ego

met in agmine aut in prelio consultor / idem et socius
periculi vobiscum adero . meque vosque in omnibus rebus iuxta
geram . et profecto dijs iuvantibus omnia matura sunt .
victoria . preda . lausque si dubia aut procul essent
tamen omnes bonos rei publice subvenire deceret . Etenim
nemo per ignaviam immortalis factus est . neque quisquam pa
rens liberis uti eterni forent / potius optavit magis uti
boni honestique vitam exigerent . Plura dicerem
quirites si timidis virtutem verba adderent . Nam stre
nuis habunde dictum puto

Huiuscemodi oratione habita / marius postquam plebis
animos arrectos videt . propere commeatu stipendio / ar
mis / aliisque utilibus naves onerat . Cum his
A manlium proficisci iubet . Ipse interea milites
scribere non more maiorum / ex classibus neque . sed uti
cuiusque libido erat . Capite censos plerosque . Id
factum alii inopia bonorum / alii per ambicionem consulis
memorabant . quod ab eo genere celebratus auctusque

erat . et homini potentiam querenti egentissimus quisque op
portunissimus . cui neque sua cara quippe que nulla sunt .
et omnia cum precio honesta uidentur . Igitur marius cum
aliquanto maiore numero quam decretum erat . in africam
profectus paucis diebus uticam aduehitur . Exercitus
ei traditur a . p . Rutilio legato . Nam metellus
conspectum marii fugerat . ne uideret ea que audi
ta animus tollerare nequiuerat . Sed consul expletis
legionibus cohortibusque auxiliariis . in agrum fertilem
et preda honustum proficiscitur . ubi omnia capta mili
tibus donat . Deinde castella oppida natura et uiris
parum munita aggreditur prelia multa . Ceterum alia
leuia aliis locis facere . Interea noui milites sine
metu pugne adesse . Videre fugientes capi
aut occidi fortissimum quemque tutissimum armis
libertatem patriam parentesque et alia omnia tegi . gloriam
atque diuitias queri . Sic breui spacio noui ueteres-
que coaluerunt et uirtus omnium equalis facta . At reges

ubi de aduentu Marij cognouerunt . diuersi in difficu-
les locos abeunt . Ita Iugurte placuerat speratis
mox effusos hostes inuadi posse romanos , sicuti
plerosque remoto metu laxius licentiusque futuros .
Chetellus interea romam profectus contra spem suam
letissimis animis accipitur . plebi patribusque postquam inui-
dia decesserat . iuxta carus . Sed Marius impigre
prudenterque suorum et hostium res pariter attendere .
cognoscere quid boni utrisque aut contra esset . explo-
rare itinera regum . consilia et insidias eorum ante-
uenire . nil apud se remissum , neque apud illos
tutum pati . Itaque et Getulos et Iugurtam ex so-
ciis nostris predas agentes . sepe agressus itinere fu-
derat . ipsumque regem haud procul ab oppido Cirta
armis exuerat . Que postquam gloriosa modo
sunt , neque belli patrandi copiam cognouit . statuit
urbes , que uiris aut loco pro hostibus et aduer-
sum se opportunissime erant . singulas circumuenire .

cta ratus Jugurtam aut presidiis nudatum si ea pateretur.
aut prelio certaturum. Nam Bocchus nuntios ad eum sepe mi-
serat velle populi romani amicitiam. neque quid hostile ab se timeret
. Id simulaverit ne quo improvisus gravior accideret an
mobilitate ingenii pacem aut bellum mutare so-
litus parum exploratum est. Sed consul uti statuerat
oppida castellaque munita adire partim vi alia metu
aut premia ostentando avertere ab hostibus. Ac primo
mediocria bella gerebat. gerebat existimans
Jugurtam ob suos tutandos in manus venturum. Sed ubi
illum procul abesse et aliis negociis intentum accepit.
maiora et magis aspera aggredi tempus visum est.

Erat inter ingentes solitudines oppidum magnum
atque valens nomine Capsa. cuius conditor Hercules Libis
memorabatur. Cuius cives aput Jugurtam immu-
nes levi imperio et ob ea fidelissimi habebantur.
Muniti adversum hostes non menibus modo et ar-
mis atque viris. verum etiam magis multo locorum asperitate

Nam preter oppido loca propinqua · alia omnia uasta / inculta
egentia / aque / atque infesta serpentibus · quarum uis sicuti
omnium ferarum : inopia cibi acrior · Ad hoc natura serpentium
ipsa per se satis perniciosa · siti magis quam alia re accenditur ·
Cuiusque potiundi · Marium maxima cupido inuase-
rat · tum propter usum belli / tum quia res aspera uidebatur ·
et Metellus maxima gloria oppidum Thalam ceperat ·
haud dissimiliter situm · munitumque nisi quod apud Thala
non longe a menibus aliquot fontes erant Capsenses
una modo atque ea intra oppidum iugi aqua / cetera
pluuia utebantur · Id ibique et in omni africa / que
procul a mari incultius agebat · eo facilius tollerabatur ·
quia numide plerumque lacte et ferina carne uescebantur ·
et neque salem · neque alia irritamenta gule querebant ·
cibus illis aduersus famem atque siti · non libidini
neque luxurie erat · Igitur consul omnibus exploratis / cre-
do diis fretus Nam contra tantas difficultates consilio satis
prouidere non poterat · quippe etiam frumenti inopia tempta

batur. quia nimio pabulo pecoris magis quam arvo studet
et quodcumque natum fuerat iussu regis in loca munita contul
lerat. Ager autem aridus et frugum vacuus ea tempesta
te. nam aestatis extremum erat. Tamen pro rei copia satis
providenter exornat. pecus omne quod superioribus diebus pre
fuerat equitibus auxiliariis agendum attribuit. A.
Manlium legatum cum cohortibus expeditis ad oppidum Laris
ubi stipendium et commeatum locaverat ire iubet
dicitque se predabundum post paucos dies eodem ve
turum. Sic incepto suo occultato pergit ad flumen
Thanaim. Ceterum in itinere cottidie pecus exercitui
per centurias. item turmas equaliter distribuebat.
et ex coriis utres uti fierent curabat. Simul inopi
am frumenti lenire et ignaris omnibus parare
que mox usui forent. Denique sexto die cum ad flu
men ventum est. maxima vis utrium effecta. Ibi
castris levi munimento positis. milites cibum
capere iubet. atque uti simul cum occasu solis egrederentur

paratos esse iubet, omnibus sarcinis abiectis, aqua modo
seque et iumenta onerare. Deinde postquam tempus visum
est, egreditur noctemque totam itinere facto consedit. Idemque proxima
facit. Deinde tertia nocte multo ante lucis adventum per-
venit in locum tumulosum, a Capsa non amplius duum
milium intervallo, ibique quam occultissime potest cum omnibus
copiis diem opperitur. Sed ubi dies coepit et Numidae
nihil hostile metuentes multi sunt oppido egressi, repen-
te omnem equitatum et cum his velocissimos pedites
cursum tendere ad Capsam et portas obsidere iubet.
Deinde ipse intentus properans sequi neque milites praedari sine-
re. Quod postquam oppidani cognovere, res tre-
pidae, metus ingens, malum improvisum, ad
hoc pars civium extra moenia in hostium potestate,
coegere uti deditionem facerent. Ceterum oppidum incensum.
Numidae puberes interfecti sunt, alii omnes venum dati,
praeda militibus divisa. Id facinus contra ius belli non ava-
ritia neque scelere consulis admissum, sed quia locus Iugurthae

opportuno nobis aditu difficile · genus hominum mobile ·
infidum · ante neque beneficio neque metu coercitum ·
Postquam tantam rem pegit Marius sine ullo suorum
incommodo magnus et clarus antea · maior atque cla
rior haberi cepit · Omnia non bene consulta in virtutem
trahebantur · Milites modesto imperio habiti simul
et locupletes · ad celos ferre · Numide magis quam mor
talem timere · Postremo omnes socii atque hostes
credere illi aut mentem divinam esse · aut deorum nutu
cuncta portendi · Sed consul ubi res bene evenit ·
ad alia oppida pergit · pauca repugnantibus Numi
dis capit · plura deserta propter Capsensium miserias
igne corrumpunt · luctu atque cede omnia complentur
Denique multis locis potitus · ac plerisque exercitu
incruento · aliam rem aggreditur non eadem aspe
ritate qua Capsensium · ceterum haud secus difficilem ·
Namque haud longe a flumine Mulucha · quod Iu
gurte Bocchique regnum disiungebat · Erat inter

ceteram planiciem mons saxeus mediocri castello satis
patens in inmensum editus uno perangusto aditu relic-
to / nam omnia natura velud opere atque consulto preceps / quem
locum Marius / quod ibi regis thesauri erant / summa
vi capere intendit / sed ea res forte / quam consilio melius
gesta. Nam castello virorum atque armorum satis magna
vis et frumenti / et fons aque / aggeribus turribusque /
et aliis machinacionibus locus inportunus. Iter cas-
tellanorum angustum admodum erat / difficile vie
utrique precise. Vinee cum ingenti periculo frustra age-
bantur. Nam cum hec paulo processerat / igni aut
lapidibus corrumpebantur / milites neque pro opere consis-
tere propter iniquitatem loci / neque inter vineas sine
periculo administrare / bellum optimus quisque cadere / aut
sauciari ceteris metus augeri. At Marius multis diebus
et laboribus consumptis / anxius trahere cum animo suo / omit-
teret ne inceptum / quoniam frustra erat / an fortunam operi-
retur / qua sepe prospere usus fuerat. Que cum multos

dies noctesque estuans agitaret · forte quidam ligur
ex cohortibus auxiliariis miles gregarius castris
aquatum egressus · haud procul a latere castelli, quod adver
si proeliatoribus erat animadvertit inter saxa repentes
pisces cocleas · Quarum cum unam atque alteram, deinde
plures peteret studio legendi paulatim prope ad
summum montis egressus · Ubi postquam solitudinem
intellexit · more ingenii humani · cupido difficil
lia faciundi animum advertit · Et forte in eo loco ylex
grandis coaluerat · inter saxa paulum modo prona
de inde flexa · atque aucta in altitudinem · quo cuncta
gignentium natura fert · cuius ramis modo eminentibus
saxis nisus ligur in castelli pervenit planitiem · quod
cuncti numide intenti proeliantibus aderant · Exploratis
omnibus · que mox usui fore ducebat · eadem regre
ditur · non temere uti ascenderat · sed temptans omnia et cir
cumspiciens · Itaque mario propere adit · acta docet
ortatur ab ea parte, qua ipse ascenderat · castellum

captet. polliceretur sese ducem itineris nichil periculi
foret. Marius cum Ligure promissa eius cognitum ex presen-
tibus misit quorum uti cuiusque ingenium erat ita
rem difficilem aut facilem nunciavere. Consul
animus tamen paululum arrectus. Itaque ex copia tubi-
cinum et cornicinum quinque quam velocissimos dele-
git et cum his presidio qui forent quatuor centuriones
omnesque Liguri parere iubet et ei negocio diem
statuit. Sed ubi ex precepto tempus visum est paratis
compositisque omnibus ad locum pergit. Ceterum illi qui ascensu-
ri erant predocti a duce arma atque ornatum mu-
taverant capite atque pedibus nudis uti prospectu nisu-
que per saxa facilius foret. Super terga gladii et scuta
Verum ea Numidica ex coriis ponderis min-
uendi gratia simul et offensa quo levius streperent.
Igitur pregrediens Ligur saxa et si que vetustate ra-
dices eminebant laqueis vinciebat itineris. Quibus
allevati milites facilius ascenderent. interdum

timidos in solentia itineris levare manu. ubi
paulo asperior ascensus erat, singulos inhermes
mittere. Deinde ipse cum illorum armis sequi, que du-
bia nisui videbantur, potissimus temptare. Ac sepius
eadem ascendens descendens. Deinde statim digre-
diens, ceteris audaciam addere. Igitur diu multumque fati-
gati, tandem in castellum perveniunt, desertum ab ea
parte, quod omnes sicut aliis diebus adversus hostes
erant. Marius ubi ex nunciis que ligur egerat
cognovit quamquam toto die intentos prelio numidas
habuerat. Tum cohortatus milites et ipse extra
vineas est egressus testitudine acta succedere et
simul hostem tormentis sagittariisque et funditoribus
eminus terrere. At numide sepe antea vineis ro-
manorum subversis item incensis non castelli menibus
sese tutabantur. Sed primo dies noctesque agi-
tare et maledicere romanis. Ac mario vecordiam
obiectare. Militibus nostris iugurte servicium

minari / secundis rebus feroces esse. Interim omnibus
romanis hostibusque prelio intentis / magna utrimque
vi pro gloria atque imperio his / illis pro salute certantibus repe-
te a tergo signa canere. Ac primo mulieres et pu-
eri qui visum processerant / fugere. Deinde uti quisque
muro proximus erat / postremo cuncti armati
inermesque fugere. Quod ubi accidit / eo acrius romani
instare / fundere ac plerosque tantummodo sauciare. Dein
super occisorum corpora vadere avidi glorie certantes mu-
rum ascendere / neque quemquam omnium preda morari / sic
forte correpta Marii temeritas / gloriam ex culpa
invenit. Ceterum dum ea res geritur / Silla questo-
r cum magno equitatu in castra venit / quos uti ex latio et a sociis
cogeret / rome relictus erat. Sed quoniam nos
tanti viri res admonuit / idoneum visum est de na-
tura cultuque eius paucis dicere. Neque alio loco de Sille
rebus dicturi sumus / et L. Sisenna / optime et di-
ligentissime omnium qui eas res dixere persecutus / parum michi libero

ore locutus videtur

IGitur silla patricio gentis nobilis fuit. fami-
lia prope iam extincta maiorum ignauia. litteris grecis
atque latinis iuxta atque doctissime eruditus. animo ingenti
cupidus voluptatum sed glorie cupidior. otio luxuri-
oso esse tamen ab negociis numquam eum voluptas remorata
nisi quod de uxore potuit honestius consuli. facundus ca-
lidus. et amicicia facilis. ad simulanda negocia altitu-
do ingenii incredibilis. rerum multarum ac maxime
pecunie largitor atque felicissimus omnium ante ciuilem vic-
toriam numquam super industriam fuit fortuna. multique
dubitauere fortior an felicior esset. Nam postea
quod fecerit incertum habeo pudeat an pigeat magis
disserere. Igitur silla ut supra dictum est postquam in
Affricam atque in castra Marii cum equitatu venit
Rudis antea et ignarus belli sollertissimus omnium in
paucis tempestatibus factus est. Ad hoc milites be-
nigne appellare multis rogantibus aliis per se ipse dare

beneficia multa accipere . Sed ea properans que ex mu-
tuo reddere . ipse ab nullo repetere . magis id laborare
ut illi quam plurimi deberent . ioca atque seria cum humili-
mis agere . in operibus in agmine ac vigiliis adesse . Neque inte-
rim quod prava ambitio solet . famam consulis aut cuiusquam
boni fama ledere . tantummodo neque consilio neque manu
priorem alium pati . plerosque autem vincere . quibus rebus
et artibus brevi Mario militibus quoque carissimus factus . At
Iugurtha postquam oppidum Capsam aliosque locos munitos et sibi
utiles simul et magnam pecuniam amiserat
Ad Bocchum nuntios mittit quam primum in Numidiam
copias adduceret . prelii faciundi tempus adesse . Quem ubi
cunctari accepit et dubium belli atque pacis rationes
trahere . Rursus uti antea proximos eius donis corrumpit .
Ipsique Mauro pollicetur Numidie partem tertiam . Si aut
Romani Africa expulsi aut integris suis finibus bel-
lum compositum foret . Eo premio illectus Bocchus cum
magna multitudine Iugurtham accedit . Itaque amborum

exercitu iugurte . marium iam in yberna proficiscentem
vix decima parte diei relicta invadunt . rati noctem que
iam aderat et victis sibi munimento fore et vi-
cissent . nullo impedimento quia locorum scientes
erant . contra romanis utrumque casum in tenebris diffi-
ciliorem fore . Igitur simul consul ex multis de hostium
adventu cognovit et ipsi hosti aderant et prius quam exer-
citus aut instrui aut sarcinas colligere posset . denique
antequam signum aut imperium ullum accipere quevit . equites
mauri atque getuli non acie neque ullo more prelii . sed
catervatim uti quosque fors conglobaverat in nostros
incurrunt . Qui omnes trepidi improviso metu ac tamen
virtutis memores aut arma capiebant . aut capi-
entes alios ab hostibus defensabant . pars equos
ascendere . obviam ire hostibus defensabant . pars equos
ascendere . pugna latrocinio magis quam prelio similis
fieri . sine signis sine ordinibus equites pedites que
permixti cedere alios . alios obtruncare . multos contra

adversos acerrime pugnantes / a tergo circumvenire .
neque virtus neque arma satis tegere / quod hostes numero
plures et undique circumfusi erant . Denique romani veteres
novique / et ob ea scientes belli si quos locus aut
casus coniunxerat : orbes facere . atque ita ab omnibus partibus
simul tecti et instructi / hostium vim sustentabant .
Neque in eo tam aspero negotio Marius territus haud
magis quam antea demisso animo fuit . sed cum turma sua
quam ex fortissimis magis quam familiaribus paraverat . vagari
passim . ac modo laborantibus suis succurrere / modo ho-
stes ubi confertissimi obsteterant invadere . manu con-
sulere militibus quoniam imperare conturbatis omnibus non pote-
rat . Iamque dies erat consumptus cum tamen barbari
nihil remittere . atque uti reges preceperant noctem pro se
rati acrius instare . Tum Marius ex copia rerum consi-
lium trahit . atque suis uti receptui locus esset colles
duos propinquos inter se occupat . Quorum
in uno castris parum amplo fons aque magnus

erat/alter usui opportunus/ quia magna parte editus/
et praeceps pauca munimenta querebat. Ceterum
apud aquam Sullam cum equitibus noctem agitare iubet.
Ipse dispersos milites. Neque minus hostibus conturba-
tis/ in unum contrahit. Deinde cunctos pleno
gradu in collem subducit. Ita reges loci diffi-
cultate coacti proelio deterrentur/ neque tamen suos longius
abire sinunt. Sed utroque colle multitudine circum-
dato effusi consedere. Deinde crebris ignibus factis
plerumque noctis/ barbari more suo letari exultare.
strepere vocibus. et ipsi duces feroces quia non fuge-
re pro victoribus sese agere. Sed ea cuncta Romanis
ex tenebris et editioribus locis facilia visu magno-
que hortamento erat. Plurimum vero Marius imperitia
hostium confirmatus quam maximum silentium haberi iubet.
Neque signa quidem uti per vigilias solebat canere.
Deinde ubi lux adventabat defessis iam hos-
tibus/ ac paulo ante somno captis de improviso vectigales

item cohortium / turmarum legionum tubicines simul
omnes signa canere . Milites clamorem tollere . atque
portis erumpere iubet . Mauri atque getuli ignoto et
horribili sonitu repente exciti . neque fugere neque
arma capere / neque omnino facere . aut providere quicquam po-
terant . Ita cunctos terrore strepitu / clamore sibi
nullo subveniente / nostris instantibus / tumultu / for-
midine terror quasi vecordia ceperat . Denique
omnes fusi fugatique . arma et signa militaria
pleraque capta . pluresque eo prelio quam omnibus superioribus
interempti . Nam somno et metu insolito impedita
fuga . Deinde marius uti ceperat . in hiberna
proficiscitur / que propter commeatum in oppidis maritimis
agere decreverat . neque tamen secordia aut insolens factus
sed pariter atque in conspectu hostium quadrato agmine in-
cedere . Silla cum equitatu aput extremos in sinistra parte
Aulus mallius cum funditoribus et sagittariis . preterea
cohortes ligurum curabat . primos et extremos

rei expeditis manipulis tribunos locaverat. Per
fuge minime cari et regionum scientissimi hostium
iter explorabant. Simul consul quasi nullo imposito
omnia ad providendum pergebat. apud omnes adesse
laudare et increpare merentes. ipse armatus intentus
que item milites cogebat. Neque secus atque iter face-
re castra munire. excubitum in porta cohortes
ex legionibus, pro castris equites auxiliarios mittere.
preterea alios super vallum in munimentis locare. Vigi-
lias ipse circumire. non diffidentia futurum que impera-
visset. quam uti militibus exequatus cum imperatore labor
volentibus esset. Et sane Marius illoque aliisque tempo-
ribus Jugurthini belli pudore magis quam malo exercitum
coherceba. Quod multi per ambitionem fieri aiebant
pars quod a pueritia consuetam duritiam et alia que ceteri
miserias vocant voluptati habuisset. nisi tamen
res publica pariter ac sevissimo imperio bene atque decore ges-
ta fuit. Igitur quarto die denique haud longe ab

oppido Cirta undique simul speculatores citi sese
ostendunt. Quae res hostes adesse intelligi. Sed quia
diversi redeuntes alius ab alia parte atque omnes idem
significabant. consul incertus quonam modo aciem
instrueret. nullo ordine commutato. adversum omnia
paratus ibidem opperitur. Ita Iugurthe spes est frustra-
ta. qui copias in quatuor partes distribuerat. ratus
ex omnibus eque aliquos a tergo hostibus ventu-
ros

Interea Sulla quem primum attigerant hostes
cohortatus suos turmatim et quam confertissimis equis
ipse aliique Mauros invadunt. ceteri in loco
manentes. ab iaculis eminus emissis corpora tegere. et
si qui in manus venerant obtruncare. Dum eo modo equites
proeliarentur. Bocchus cum peditibus quos Volux filius
eius adduxerat in itinere morati affuerant in priore pug-
na moratur. Postremam romanorum aciem invadunt.
Tum Marius apud primos erat. quod ibi Iugurtha

cum plurimis erant. Deinde marius cognito Bochi
adventu cum paucis ad pedites se convertit. Ubi
latine enim apud Numantiam loqui didicerat, excla-
mat nostros frustra pugnare. paulo ante marium
sua manu interfectum, simul gladium sanguine oblitum ostendens quem
in pugna satis impigre occiso pedite nostro cruentave-
rat. Quod ubi milites accepere, magis atrocitate
rei quam fide nuntii terrentur. Simulque barbari animos
extollere et impulsos romanos acrius incedere. Itaque
paulum a fuga aberant, cum Silla profligatis hiis quos
adversum ierat, rediens latere mauris incurrit. Bochus
statim advertit. At Iugurta dum sustentare suos et
prope iam adeptam victoriam retinere cupit, circumventus
ab equitibus dextra sinistra omnibus occisis solus inter
tela hostium vitabundus erupit. Atque interea marius
fugatis equitibus occurrit auxilio suis, quos pelli iam
acceperat. Denique hostes iam undique fusi. Tum spec-
taculum horribile in campis patentibus: sequi fugere.

Staats- und
Universitätsbibliothek Bremen

occidi capi eq: atqz uiri afflicti ac mlti vulnerib9
acceptis neqz fugere posse neqz quietez pati i nti
mo: ac statim concidere. postremo oia qua uisus erat i
constrata telis armis cadaverib9 et inter ea hum9
infecta sanguine. postea loci consul haud dubie iaz
uictor pvenit in oppidum Cirtaz quo inio pfectus
intenderat. Eo post die quintuz qz barbari itez
male pugnaverat legati a Bocho veniut. q
verbis regis a Mario petiuere duos qz fidelissi
mos ad eu mitteret. uelle de se et de R p como
do cu hijs disserere. Ille statim Sillaz et Auluz Man
liu ire iubet. q qqz acciti ibant. tn placuit uba
apud regez facere. ingeniu aut adusuz flecterent
aut cupidu pacis uehementi9 accenderent. Itaqz
Silla cui9 facundie no etati a Mallio cessuz pauca
uba huiuscemodi locut9

REx Boche. magna letitia nob est. cu te
talem uiru dij monuere: uti aliquado pacez qz

bellum malles quam te optimum cum pessimo omnium Iu-
gurtha miscendo commaculares simul nobis demeres acer-
bam necessitudinem pariter te errantem atque illum sceleratissi-
mum persequi. Ad hoc populo Romano a principio inopi melius
visum est amicos quam servos querere tutiusque rati vo-
lentibus quam coactis imperitare. Tibi vero nulla opportunior
nostra amicitia. Primum quia procul absumus in quo offen-
se minimum gratia par ac si prope adessemus. Deinde
quia parentes habunde habemus. amicorum copia neque
nobis neque cuiquam satis fuit. Atque hoc utinam tibi a
principio placuisset profecto ex populo Romano usque ad hoc
tempus multo plura bona accepisses quam mala perpessus
esses. Sed quoniam humanarum rerum fortuna pleraque regit
cui scilicet placuit et vim et gratiam nostram te experiri nunc
quando per illum licet festina atque ut cepisti perge. Multa oppor-
tuna habes quo facilius errata officiis superes. Pos-
tremo hoc in pectus tuum immitte numquam populum Romanum beneficiis
victum esse. Nam bello quid valeat tute scis.

Ad ea Bocchus placide et benigne respondit

finit paucis pro delicto suo verba facit, se non hostili
animo sed regnum tutandum arma cepisse. Nam numidie par-
tem unde Iugurtam marius expulerat iure belli suam
factam, eam vastari a Mario pati nequisse. Preterea
missis antea Romam legatis se repulsum ab amicitia. Ceterum
vetera obmittere. ac tum si per marium liceret senatore
ad legatum missurum. Deinde copia facta animus barba-
ri ab amicis flexus quos Iugurta cognita legatione
et Manlii metuens id quod parabatur, donis corruperat.
Marius interea exercitu in hibernaculis composito cum ex-
peditis cohortibus et parte equitatus proficiscitur in loca
sola obsessum turrim regiam, quo Iugurta perfugas
omnes presidium imposuerat. Tum rursus Bocchus flexus
erga romanos, seu reputando que sibi duobus prelijs
evenerant, seu admonitus ab aliis amicis, quos in co-
ruptos Iugurta reliquerat, ex omni copia necessa-
riorum quinque delegit, quorum fides cognita et
ingenia validissima erant. Eos ad Marium, ac
deinde si placeat Romam legatos iubet ire.

Agendarum rex, et quoniam modo belli componendi licentiam
ipsis permittit. Illi mature ad hiberna romanorum
proficiscuntur. deinde in itinere a getulis latronibus
circumventi spoliatique. pavidi sine decore ad sillam
profugiunt. quem consul in expeditionem proficiscens pro pretore in
Castris reliquerat. eos ille non pro vanis hostibus uti
meriti erant sed accurate ac liberaliter habuit. Quare
barbari et famam romanorum avaritie esse falsam.
Et sillam ob munificentiam in se amicum rati sunt.
Nam etiam tum largitio multis ignota erat. munificus
nemo putabatur nisi pariter volens. dona omnia in be-
nignitate habebant. Igitur questori mandata
Bochi patefaciunt. simul ab eo petunt uti consultor
fautorque sibi adsit copias. fidem magnitudinem regis
sui et alia que aut utilia aut benivolentie
esse credebant. oratione extollunt. Deinde silla
omnia pollicito. docti quo modo apud Marium item
apud senatum verba facerent. circiter dies xl. ibi-
dem Marium operiunt. Marius postquam confecto quo

intenderat negotio / Cirtam redit . et de adventu lega-
torum certior factus / illosque et Sillam ad uticam venire iubet .
Item L. bellienum pretorem preterea omnes undique senatorii
ordinis quibus cum mandata Bocchi cognovit . in quis legatis
potestas romam eundi fuit . Et a consule interea indutie
postulantur . Et Sille et plerisque placuere / quod pauci
ferocius decernunt / scilicet ignari rerum humanarum . que fluxe
et mobiles semper in adversa mutantur . Ceterum mauri
impetratis omnibus rebus tres romam profecti sunt / cum Gn.
octavio rufone / qui questor stipendium in africam por-
taverat . et duo ad regem redeunt . Ex his Bocchus
cum cetera tum benignitatem et studium Sille libens accepit
Romeque legatis eius postquam errasse regem / et I. scelere
lapsum deprecati sunt / amicitiam et fedus petentibus hoc
modo respondetur senatus et . p . R . beneficii et iniurie
memor esse solet . Ceterum Bocchum quoniam penitet de-
licti gratiam facit . fedus et amicitia dabuntur cum me-
ruerit . Quibus rebus cognitis . Bocchus a mario per
literas petivit . Et is Sillam ad se mitteret cuius arbitratu

quibus negotium conferret. Eo missus est cum presidio
equitum atque peditum, item funditorum balearium. Praeterea
iere sagittarii et cohors peligna cum velitaribus armis
properandi causa. Neque his secus atque aliis armis adversum tela
hostium, quod ea levia sunt, muniti erant. Sed in itinere quinto de-
nique die Volux filius Bocchi repente in campis pate-
tibus cum mille non amplius equitibus sese ostendit, qui
temere et effuse euntes Sille aliis omnibus ob numerum am-
pliorem vero hostilem metum efficiebat. Igitur se
quisque expedire, arma atque tela temptare, intendere,
timor aliquantus, sed spes amplior, quippe victoribus et adversum eos quos saepe vicerant. Inte-
rim equites exploratum premissi rem uti erat quietam
renunciant. Volux adveniens questorem appellat, di-
citque se a patre Boccho obviam illis simul et presidio
missum. Deinde eum et proximum diem sine metu coniuncti
eunt. Post ubi castra locata et diei vespera erat,
repente maurus incerto vultu pavens ad Sillam
adcurrit dicitque sibi ex speculatoribus cognitum Iugurtham haud

procul abesse · simul uti noctu clam secum profugeret ro-
gat atque hortatur · Ille animo feroci negat se totiens fusum
Numidam pertimescere · virtuti suorum satis credere · et si certa
pestis adesset · mansurum potius quam proditis quos duce-
bat turpi fuga incerte ac forsitan post paulo mor-
bo interiture vite parceret · Ceterum ab eodem monitus / uti
noctu proficiscerentur · consilium approbat / ac statim milites
cenatos esse in castris ignes quam creberrimos fieri ·
Dein prima vigilia silentio egredi iubet ·
Iamque nocturno itinere fessis omnibus · Sulla pariter cum ortu
solis castra metabatur · Cum equites mauri nuntiant Iugurtham circiter
duum milium intervallo ante eos consedisse · quod postquam au-
ditum est · tum vero ingens metus nostros invadit · credere
se proditos a Voluce · et insidiis circumventos · Ac fuere
qui dicerent manu vindicandum · neque apud
illum tantum scelus inultum relinquendum · At Sulla quamquam
eadem existimabat · tamen ab iniuria maurum prohibet · suos
hortatur · uti fortem animum gererent · saepe antea a paucis
strenuis adversum multitudinem bene pugnatum esse · Quanto

mus implio sibi pepcissent . tanto turiones fore-
rent quo tamen mans armaverat ab inimicis
presidibus auxilium petere . in magno metu induxerat
eum corpus ad hostes liberare . De hinc voluit qui
hostilia faceret iove marium obtestatus ut sceleze
atque perfidie . Borghi testis adesset ex castris ire iubet .
ille lacrimas orare . ne ea crederet . nil dolo fieri
ac ingenti calliditate fugitare cui spectanti videlicet
ubi cum agmina esset . Ceterum qui neque ingente multi-
tudinem haberet et spes opesque eius ex patre suo penderent .
Rem . si recte illum nil palam ausum . cum ipse filius
Bochi testis adesset . Quare optimum factu sibi videri
dicat . per media eius castra palam transire se ultro
missum vel ibidem relictum maurus . Ille cum Silla itinera
ea res uti in tali negocio sollicitanda est . at statim
confecti quod de improviso acciderat . dubio atque hesitante
in incolumes transeunt . Deinde paucis diebus quo ire
intenderat pervenit est . Ibique cum bocho numida quidem

nomine Aspar multum et familiariter aiebat se quam premissus
a Iugurtha postquam Sillam comitatum audierat orator
et subdole speculatum Bochi consilia iecerat. Preterea
Dabar massugrade filius ex gente Massinisse ceterum
materno genere impar; nam pater eius ex concubina ortus erat.
Mauro ob ingenia multa bona carus acceptusque. Quem
Bochus fidum esse romanis multis ante tempestatibus expertus illico
ad Sillam nunciatum mittit. sese paratum facere que vellet
colloquio locum diem tempus ipse diligeret. consulta sese omnia cum
illo integro habere; ne Iugurthe legatum pertimesceret.
quo res communis licencius gereretur. Nam ab insidiis eius aliter
caveri nequivisse. Sed ego comperio Bochum magis punica
fide quam ob ea que predicabat. simul romanos et numidam
spe pacis attenuisse. verum multumque cum animo suo volvere
solitum. Iugurtham romanis an illi Sillam traderet. li
bidinem adversum nos; metum pro nobis suasisse. Igitur Silla.
pauca se coram Aspare locutum. Cetera occulte aut
nullo aut quam paucis presentibus simul edocet que sibi

Staats- und
Universitätsbibliothek Bremen

responderet. Postquam sicuti uoluerat congressi sunt dicit
se missum a consule uenisse quesitum ab eo pacem an bellum
agitaturus foret. Tum rex uti preceptum fuerat post de-
cimum diem Sillam redire iubet. Ac nil etiam nunc de-
creuisse sed illo die responsurum. Deinde ambo in sua
castra digressi. Sed ubi plerumque noctis processit Silla
a Bocho occulte accersitur. ab utroque tantummodo fidi
interpretes adhibentur. Preterea Dabar internuntius
sanctus uir et ex sententia ambobus ac statim
rex sic incipit

Numquam ego ratus sum fore uti rex maximus
in hac terra et omnium quos noui priuato homini gratiam
deberem. et hercule Silla ante te cognitum multis orantibus
aliis ultro egomet opem tuli. nullius indigui
Id esse michi imminutum quod ceteri dolere ego
letor. quod fuerit michi eguisse aliquando pretium
tue amicitie. qua apud animum meum nil carius habeo.
id adeo experiri licet. arma uiros pecuniam.
postremo quicquid animo libet sume utere. et quoad uiues

numquam tibi redditam gratiam putaveris. semper apud me
integra erit. Denique nihil me sciente frustra voles.
Nam ut ego existimo regem armis quam munificentia
vinci minus flagitiosum est. Ceterum de R P vestra cuius cura-
tor huc missus es. paucis accipe. bellum ego
neque feci cum P R neque umquam volui. fines meos
adversum armatos armis tutatus sum. id omittam
quod vobis ita placet gerite uti vultis contra Iugurtam bellum.
Ego flumen Mulucham quod inter me et Micipsam fuit
non egrediar neque intrare Iugurtam sinam. Preterea
siquid meque vobisque dignum petiveris. haud repul-
sus abibis

Ad ea Sulla pro se breviter et modice de pace
et de comunibus rebus multum disseruit. Denique regi pa-
tefecit quod polliceatur. Senatum et P R quoniam armis
amplius valuissent. non in gratia habituros. faciundum
esse aliquid. quod illorum magis quam sua retulisse. vide-
retur. et id adeo in promptum esse. quoniam copiam Iugur-
te haberet. que si romanis tradidisset fore uti illi

adesset plurimum amicitie fecit in medio partem quam inui
peteret tum ultro adventum. Rex primo negitare,
cognationem affinitatem preterea fedus intervenisse.
Ad hoc metuere ne fluxa fide usus popularium animos ad
verteret, quis Iugurtha carus et Romani invisi erant.
Denique sepius fatigatus lenitur et ex voluntate Sille
omnia sese facturum promisit. Ceterum ad simulandam pacem
cuius Numida defessus bello avidissimus erat, que utilia
visa sunt constituit. Ita composito dolo digrediuntur. Et
rex postero die Asparem Iugurthe legatum appellat, dicit
que sibi per Dabarem ex Silla cognitum posse condicionibus depo
ni bellum, quam ob rem regis sui sententiam exquireret.
Ille letus in castra Iugurthe proficiscitur, deinde ab
illo cuncta edoctus properato itinere post diem octavum
redijt ad Bochum et ei nuntiat Iugurtham cupere omnia
que imperarentur facere, sed Mario parum confidere; se
pe antea cum imperatoribus romanis pacem conventam frus
tra fuisse. Ceterum Bochus si ambobus consultum et ratam
pacem vellet, daret operam uti una ab ambobus qui

de pace in colloquium ueniretur. Ibi que Sillam tradere
Cum talem virum in potestate habuisset. eum fore uti ius
sui Senatus aut p. R. fides fieret haud hominem
nobilem non sua ignauia, sed ob R. p. in hostium
potestate relictum iri. Ea Maurus secum ipse diu volu-
ens tandem promittit. Ceterum dolo an vero cunctatus parum
comperimus et plerumque regie voluptates, ut uehe-
mentes sic mobiles, sepe ipse sibi aduerse. Postea
tempore et loco constituto in colloquium uti de pace ueniretur.
Bocchus Sillam modo Iugurte legatum appellare. benigne
habere. idem ambobus polliceri. Illi pariter leti ac spei
bone pleni esse. Sed nocte ea que proxima fuit ante
diem colloquio decretum maurus adhibitis amicis, ac
statim immutata voluntate, remotis ceteris, dicitur secum
ipse multum agitauisse vultu colore motu corporis
pariter atque animo varius. que scilicet tacente
ipso occulta patefecisse. Tum postremo Sillam accer-
siri iubet, et ex illius sententia numide insidias ten-
dit. Deinde ubi dies aduenit. et ei nuntiatum est

Jugurtam haud procul abesse cum paucis amicis et
questore nostro qui obvius honoris causa procedit in tumulum
facillimum visu insidiantibus. Eodem Numida cum ple-
risque necessariis suis inhermis uti dictum erat acce-
dit ac statim signo dato undique simul ex insidiis
invaditur ceteri obtruncati Jugurta Sille victus traditur
et ab eo ad Marium deductus est. Per idem tempus adversum
gallos a nostris ducibus. Q. Scipione Gn. Mallio
male pugnatum est. quo metu ytalia omnes
contremuerat. Illique et inde usque ad nostram memoriam
Romani sic habuere. alia omnia virtuti sue prona
esse. Cum gallis pro salute non pro gloria certare. Sed postquam
bellum in Numidia confectum et Jugurtham Romam victum
adduci nunciatum est. Marius consul absens factus est
et ei decreta provincia Gallia his que Kalendis Januariis
magna gloria consul triumphavit. Et ea tempesta-
te spes atque opes civitatis in illo site fuit Amen

Staats- und
Universitätsbibliothek Bremen

Staats- und
Universitätsbibliothek Bremen

Staats- und Universitäts- Bibliothek Bremen

Staats- und
Universitätsbibliothek Bremen

Staats- und
Universitätsbibliothek Bremen

Staats- und
Universitätsbibliothek Bremen

Staats- und
Universitätsbibliothek Bremen

Staats- und
Universitätsbibliothek Bremen

Staats- und
Universitätsbibliothek Bremen

Staats- und
Universitätsbibliothek Bremen

Staats- und
Universitätsbibliothek Bremen

Staats- und
Universitätsbibliothek Bremen

Staats- und
Universitätsbibliothek Bremen

Staats- und
Universitätsbibliothek Bremen